

רבעון

ספרות הגורת מזחקר

חוברת קיץ, תשמ"ב

„שובו לבשרין אסורי התקוח“

במלאות שנתיים לפטירתו

של יקירנו

הבעל, האב והסב

ד"ר מרדכי-מרכוס טהוי ז"ל

מדען, משכיל, נדיב-לב ומוקיר

תורה ותרבות ישראל

כ' אב, תשמ"מ — כ' אב, תשמ"ב

אנו מעלים את זכרו הברוך והרחים

רעייתו פרנסס קרסנוי-טהוי

בתם יהודית וב"ב

בצרון

רבעון לספרות, הגות ומחקר. יוצא לאור על ידי „קרן
לספרות עברית“ בשיתוף „המכון לתרבות עברית
והינוך“ של ניו־יורק אוניברסיטה.

עורך: **חיים לוף**
ועד המערכת: **רבקה פרידמן**
גבריאל פרייל
יושבי־ראש ועד המערכת: **נפתלי צ. ווינטר**
מוזכיר המערכת: **נילי סגל**

כרך ד, (סידרה חדשה), 15 (346) תמוז, תשמ"ב

התוכן

- פרקים ראשונים ח.ל. 2
- תיאולוגית ה"גאולה" ומדינת ישראל מאיר מאורר 5
- מאותם שיחים שבלעדיהם אין עצים:
על יצירתו של ישראל זרחי גרשון שקד 11
- פצינט רגוע (שיר) גבריאל פרייל 19
- בין שיר לצבע ביצירתו של גבריאל פרייל עדה ברקאי 20
- תרבות ישראל — מקוריות או חקינות? יוחנן גרנך 25
- עולמו הפיוטי של ט. כרמי, שיחה עם המשורר נילי סגל 30
- שירים, א. רוח ב. את ואני אסיא 35
- תרגם אפרים ברידא
- דמות זקינה של ביאליק ביצירתו של המשורר יהודה רצהבי 36
- שני שירים גבריאל אלישע 38
- גזענות ולאומנות באוטופיה ציונית-מדינית מבן-לווייה של הרצל ג. קרסל 39
- יחיד ואומה בשירת יעקב פיכמן אביב עקרוני 42
- קינה „שאלו שלום ירושלים“ ליהודה אלחריזי חיים שוינן 50
- רשימות וסקירות:
1. בסימן קריאה: ספר זכרון לשמואל בלקין מ.פ. אלי 53
2. ספר הדואר: מבחר מאמרים ליובל הששים אבשלום 56
- ידיעות 00
- תקצירים באנגלית 00

רופ' חיים טשונוביץ (רב צפון) מיסד ועורך (תרג"ט-חש"ט) רופ' טשה טשונוביץ פנהל המערכת (תרג"ט-חש"ט)
בצרון: ת.ד. 623 Cooper Station, ניו־יורק, נ.י. 10003. טלפון: 598-3987 (212)

דמי מינוי לשנה: \$12.00

פרקים ראשונים

מדינה ומרכז

בשנת ה'ל"ד למדינת ישראל וט"ו שנה למלחמת ששת הימים, עומד צה"ל בשערי בירות. ימי מתח וצפייה הם אלה, ואין הלב פנוי ביותר, אם כי נדמו לעת עתה התותחים, לבחינות ספרות ותרבות, לדיונים, שיקולים וסיכומים אשר למהויותיהן וערכיהן.

מאידך, ערכים אלה, ערכי תרבות וחינוך, מעצבים דמות הדור לחיוב ולשלילה. אין בפרק קצר, או במאמר, שדן על הנושא מבחינה מסוימת (כגון מאמרו של יוחנן גרנך בחוברת הנוכחית) כדי למצות אפילו במעט את בעיות הרוח של מדינת ישראל. קל יותר לציין בקיצור את הישגיה בתחומי ספרות ואמנות, תרבות ומדע. הפעילות הספרותית-התרבותית לא התחילה, כידוע, עם יסוד המדינה. קדמה לה "המדינה בדרך", שבמשך חמישים שישים שנה נעשתה המרכז החשוב ביותר ליצירה עברית. אך אם לפני השואה אפשר היה עדיין לטפח תקוות שהגולה היהודית, בפרט יהדות פולין-ליטא עמוקת השרשים והמסורת העברית, תמשיך לשמש מקור לכוחות-יצירה חדשים, כשם ששימשה בעבר, הנה כליונה הפיסי לא הותיר אף שמץ של סיכוי להתעוררות והתחדשות רוחנית של שארית הפליטה ("אחד מעיר ושנים ממשפחה").

אשר לתפוצה היהודית הגדולה ביותר בימינו, יהדות אמריקה, הרי "הוכיחה את עצמה" שאינה נוקטת לתרבות ויצירה עברית. יהדות של תרגום היא כולה. אף היהדות הדתית-הלאומית — תשתיתה ונופה, כלי מחשבתה ודרכי הבעתה קורצו מלשון המדינה ותרבותה, כשביטויים וניבים ממקורותינו המסורתיים משמשים להם מעין תבלין וסממני יחוד וטעם יהודי.

מדינת ישראל היא לכן ארץ-היהודים היחידה, שעשויה לטפח, על אף ההשפעות הזרות והנטייה לחקירות, חיקוי של התבטלות, או הידמות — תרבות עברית מקורית. יש מקום לוויכוחים ולהשגות על השקפות, מגמות וכיוונים בחיי החברה וגילויי התרבות במדינה, מהם זרים ומהם נפסדים, אך אין לפקפק בפעילות הנרחבת ובהישגים החשובים בכל אחד מתחומי העשייה והיצירה העברית במשך התקופה הקצרה בערך מאז תקומתה עד ימינו.

אין כאן מקום לפירוטיית של ההישגים התרבותיים-הספרותיים — מביצוע תכניתו של אחד העם להוצאתו של "אוצר היהדות" עד עבודת המחקר והכינוס העניפה ששירטטה ופירטה ביאליק במסתו הידועה "הספר

יהאם היו האנציקלופדיה העברית והכללית, ל"א כרכים; האנציקלופדיה המקראית, ח' כרכים; והאנציקלופדיה התלמודית, וכיוצא בהן, עונות לצפיות אחד העם? — ודאי הוא שבימיו לא הוכשר עוד הדור למפעלים ספרותיים-תרבותיים במימדים כאלה.

העבריים... נוסף ליצירה המקורית, שאף צלליה לא מעטים, ושנתרכזה כולה במולדת העברית, קובעת פרשה רבת-הוד בפני עצמה תחייתה של הלשון העברית והשתרשותה בכל ענפי החיים תוך מאבק-חרות עם ה"שפות החיות" של העלם הגדול. התחדשותה המפליאה של לשון הקדומים ושיגשוגה של ספרות מקצועית רבת-עניינים-ופנים בה הם הישגים שספק אם יש דוגמתם בתולדות עמים אחרים. להישגי תרבות אלה הגיע קיבוץ יהודי משבעים ושבע מדינות שהיה לעם אחד בכח מורשת ויעודים משותפים.

כשם שהמדינה לא הושלמה, כך צריך גם "המרכז הרוחני" טיפוח, אך מדינה אחת לנו ומרכז אחד ורק בהם עתיד היצירה העברית המקורית.

לבנון – מעולם המקרא לעולמנו

השם לבנון – צליל מימי הילדות לו, והוא הזדהה בהפרתנו עם ארץ-ישראל. הניגון המלבב, הנוגה-המרומם נתלווה לשם על נועם צירופיו והרומנטיקה שלהם ("אתי מלבנון פלה, אתי מלבנון תבואי"; ו"ריח שלמותיך כריח לבנון"; "באר מים חיים ונוזלים מן לבנון"). חירם מלך צור היה בעינינו שותף לשלמה המלך בבנין בית-המקדש ו"ארזי הלבנון" עוררו בנו הדי געגועים כ"הר ציון" ו"הדר הכרמל". והרי גם דמיון בין ה"חזות הקשה" על יהודה וירושלים לבין נבואות הזעם על צור וצידון ("ונתתי אותה – את צור – לצחיח סלע"; "ושלחתי בה – בצידון – דָּבָר ודם בחוצותיה").

ומעולם המקרא לעולמנו. מבחינת מצבה הגיאוגרפי של מדינת ישראל ההיסטוריה חוזרת על עצמה באורח מפתיע ומתמיה אחרי אלפי שנים של תמורות וגלגולים. כאז גם עתה מוקפת מדינת ישראל שכנים החורשים עליה רעה, אך פחות מכולם הציקה לה לבנון. אף היא נגררה אמנם אחרי מדיניות האיבה והלחימה של ארצות ערב בשנת 1948. אולם לאחר-מכן שררה בין לבנון וישראל שכנות נסבלת ואכרים יהודים במטולה ופלחים ערבים מעבר לגבול חֲרָשו שדותיהם ללא מפגיע.

אש"ף כפה במעשי הרצח שלה ובכוונתה לְנַשֵּׁל את עם ישראל מעל אדמתו את מבצע "שלום הגליל". כמות הנשק העצומה שצבר אש"ף בלבנון יעד אחד היה לה – מדינת ישראל.

אילו לא היה העולם משוחד לרעת ישראל, לא היה נתרעש בשל הכרח פלישתה בלבנון. להפך, העולם היה צריך להכיר טובה לה על כך שהיא מאַפְשֶׁרֶת יצירת ממשלה לבנונית חפשית ועצמאית. אלא ש"הרגל" זה של המדינות באו"ם לענות "אמן!" אחרי דברי החירוף והגידוף של הערבים נעשה טבע.

ישראל שמן לגלגלי...

בינתיים הזדרזו אנשי השמאל ו"ליבראלים" מפל המינים ויצאו בתעמולת-זוועה נגד מדינת ישראל וראשיה, בתוספת של סילוף עובדות ומספָּרִים. המודעה הקולנית שלהם ב"טיימס" (בפעם השנייה בעתון של יום

..האנתולוגיות המקיפות והמפוארות והמחקרים החשובים בשירת ימי הביניים בלבד (כשירה העברית בספרד ובפרובאנס לחיים שירמן) הם עבודת-כינוס ממריגה ראשונה.

א', 27 ביוני, ש.ז.) היא "טלית" שכולה צביעות והתעלמות גמורה ממצב הדברים כהויותו. אין אף מלה אחת בכתיבה האשמה נגד ישראל על כל מה שעולל אש"ף ואין אף זכר לתכניתו למחות את ישראל מעל פני הארץ. בראש החתומים הסינאטור, דבר הערכים, גיימס אבורק וכמה פרופיסורים ערבים ו"שוחרי שלום" כהאחים קריגאן, ויליאם קונסטלר ונורתון מזשווינסקי, הידוע מכבר הימים כחסיד אש"ף ושונא ישראל מובהק; ולמרבחה התימהון — אישים כרמזי קלארק והמספר ויליאם סטיירון. כן גם הצטרפו למקהלת המנאצים — אחב"י, שדוגלים בשם "המוסר", שבשמו אפשר להפקיר ג' מליון יהודים ל"יושרם" של "לוחמי החופש" מ"חדרם" של אש"ף. בין מקנאי קנאת עראפאת: נועם חומסקי, אי. פ. סטון, דן פרץ ועוד.

מודעת-הזוועה מעלה על הדעת מאמר הסוציאליסטים שלחמו לפנים במשטר הצארי ברוסיה, שהדם היהודי שנשפך בפוגרומים באותה ארץ ישמש שמן לגלגלי המהפכה. יש דמיון בין כוונת אותם סוציאליסטים ברוסיה לפנים וכוונתם של תומכי אש"ף באמריקה היום.

על קברו של ישראל גור — איש ה"במה"

גם מוות "טבעי" של ידיד נתיק ומסור מכה אותנו בתדהמה; בפרט כשהידיד הוא בעצם עשיותי הפוריות ומתכנן תכניות ואתה מצפה לראותו בקרוב בקרוב ולטייל עמו בחוצות ירושלים ולבקר במסעדותיה כבימים הטובים ההם...

ראש מעייני וענייניו של גור היה התיאטרון, במוכן הרחב והמקיף ביותר של אמנות זו — המחזה, העברי והכללי, ההצגה, המשחק — על סוגיהם ובעיותיהם. אהבתו למקצוע לא ידעה גבול. הוא נעשה ל"משוגע לדבר אחד" ומאו⁴סד את במתו — "במה" — הרבעון לדרמה — בשנת 1959, שכללה והרחיב את מסגרתה, עד שהפכה לאחת הבמות המקצועיות המצויינות ביותר בלשונו.

ישראל גור תרם מפרי עטו הברוך לקידום ספרות אמנות התיאטרון. מאמריו שהופיעו קודם ב "במה" ולאחר מכן בספרים ("המשחקים אביון ומלך", "התיאטרון העברי — ציוני דרך", "פנקס תיאטרוני" וספרו האחרון, "בצפנה לתיאטרון") מצטיינים בהסברתם הנהירה ובניתוחם הספרותי-אמנותי, ועתים החברתי, את המחזה ודרכי העלאתו על הבמה.

ידיעותיו של גור וזיקותיו לא צומצמו לתיאטרון. הוא נזקק ליצירה הספרותית בכללה. כל מאמר ספרותי שלו מיצה יפה את סגולותיה של היצירה הנידונה ולא חיפה על חסרונותיה. לא היה משוא-פנים לפניו. הכריעו טעמו הספרותי המעודן וקביעותיו החברתיות. ואם טעה, היתה זו טעות של אדם ישר-עט ומצפון.

רק ימים מספר לפני מותו הגיע מכתב ממנו ובו הבטחה: "אני עצמי אכין לך מאמר על מחברתו הציונית של מיודענו ר' משה מייזלש".

שוב לא נוכל לצפות למאמר, לפגישות, ולשיחות רעים של האדם והידיד היקר הזה. שלום לעפרו!

תיאולוגית „הגאולה“ ומדינת ישראל

מאיר מאור

תיאולוגית ה„גאולה“ — מהי

מאז מלחמת ששת הימים (1967) הפכה ישראל מטרה למיתקפה אידיאולוגית נרחבת. הגורמים האנטי־ישראליים מנסים, תחת מסווה זה או אחר, לערער את מעמדה הריבוני של המדינה. הצהרת עצרת האו"ם בשנת 1975, בה מזוהה הציונות עם גזנות, מהווה דוגמה אחת מרבות. בין הגופים שקברו למחנה האנטי־ישראלי תופסות מקום ניכר הכנסיות הפרוטסטנטיות הליברליות בארה"ב. לפני שנבדוק את השקפותיהן הספציפיות, ראוי לעמוד על השינוי המהותי שחל במדיניות הכללית שלהן, שינוי שהוא מעבר ממגמה ל"תיקון" חברתי ושהתפתח לתיאולוגיה הדוגלת ב"גאולה" — Liberation Theology.

בשורשיה של תיאולוגית הגאולה מקננות התנגדות ואיבה לעולם הקפיטאליסטי. תומכיה ודובריה של תיאולוגיה זו מזדהים רעיונית עם תנועות השיחרור של העולם השלישי, ורואים בהן את נציגי השינוי שישחררו את המדינות המתפתחות מעול הקפיטאליזם ויכוננו בהן משטר סוציאליסטי חדש. לאמתו של דבר, תנועות אלו הן לרוב תנועות לניניסטיות בעלות נטיות שמאלניות קיצוניות. האירוניה היא שבארצות בהן הצליחו להשתלט, הן הקימו משטרים טוטאליטרים אכזריים שמדיניותם קיצונית יותר מזו של הממשלות המוֹדְחות.

פול סיבורי, המומחה למדעי המדינה, כותב כיצר הזרימה הכנסייה האפיסקופלית (אליה הוא משתייך) מיליוני דולרים לסיבסוד מטרות אנטי־דמוקרטיות קיצוניות. כנסייה זו הגיעה לשיא הפוליטיזאציה שלה כשיצאה בהצהרה בה היא תומכת תמיכה מלאה בנסיגה אמריקאית מהודוֹסין ופירוק כללי של הכוחות האסטרטגים האמריקאים סביב העולם. לדברי סיבורי, ברגע שהכנסייה חדלה מסבילותה האֵתית, היא החלה לתמוך בצד הקומוניסטי במלחמת הודוֹסין ע"י כל מיני מענקים¹.

במשך הזמן אימצו מרבית ארגוני הגג של הזרמים הפרוטסטנטים־ליברלים את תיאולוגית הגאולה. החשובים ביניהם הם: ה־NCC (National Council of Churches of Christ) וה־WCC (The World Council of Churches) גם הכנסיות הנקראות כנסיות השלום — הקוויקארים, המְנוניטים וה"אחים" (Brethren). יש לציין שבעוד מנהיגי הצמרת נוטים לתיאולוגית הגאולה הקיצונית באופייה, ההנהגות המקומיות וחברי הכנסיות לא תמיד מזדהים אתם. מועצת הכנסיות של ניו־ג'רסי, לְוֹגְנָא, המשתייכת ל־NCC, מתנגדת לתיאולוגית הגאולה ולאש"ף, ותומכת בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים במדינת ישראל. יוצא אם כן שבעקבות חילוקי הדעות ביחס לעמדתם האידיאולוגית של ה־NCC וה־WCC חלה ירידה במספר החברים באירגונים אלו ובמקורותיהם הכספיים.

ה־WCC התארגן ב־1948, ומונה כ־295 כנסיות במאה ארצות ויותר. הגוף המחוקק של האירגון מורכב מנציגים שרובם באים מארצות בהן שולט משטר מארכסיסטי, וכן מהעולם השלישי. המיעוט בא מאמריקה ומאירופה המערבית. עובדה היא, שבעוד שהכנסיות האמריקאיות והאירופיות מהוות את מקור היממון העיקרי של האירגון, נציגי הכנסיות האפריקאיות והאסייתיות פעילים ביותר בעיצוב השקפתו האנטי־אמריקאית ואנטי־קפיטאליסטית. עם זאת ברור, שגם לכנסיות האמריקאיות חלק ברדיקאליזציה של ה־WCC.

מטרתו המפורשת של ה-WCC היא להקים עולם חופשי מניצול ודיכוי המושתת על משטר של אחווה וצדק נוצריים. למעשה ממיר ה-WCC את רעיונותיו הנשגבים בתמיכה בלתיאמצעית בכוחות גרילה וטירור אנטי-מערביים, לארגון ועד למאבק בגזנות (PCR) התורם מיליוני דולרים לקבוצות רדיקאליות בעולם השלישי. בשנת 1949 העניק ה-PCR סכומי עתק לחזית הלאומית בויםכאווי, שבפעולותיה ומלחמותיה הפנימיות רצחה מספר לא קטן של מיסיונרים פרוטסטנטים ומשפחותיהם.²

בתשובה למחאות על הענקת כספים לגופים טירוריסטים, טענה הכנסייה הפרסבטריאנית המאוחדת שמענקים אלו מעלים את רמת מודעותם של אזרחים החיים תחת שלטון מדכא, וכן נותנים הם ביטוי לדביקות הכנסייה ברעיון הצדק הכלכלי, חברתי ומדיני. פיליפ פוטר, המזכיר הכללי של ה-WCC, קיבל בצורה עיוורת את הצעותיהם האוטופיות של "לוחמי החופש", תמך בהם, ונתן הצדקה תיאולוגית לפעולותיהם: "בעולם בו שולט האלוהים חייב לחול שינוי רדיקאלי במישור הכלכלי, חברתי ומדיני".³ ברגיס קאר, ראש ועד הכנסיות האפריקאיות, מאמין שכוחות הגרילה מסייעים בידי הכנסייה לגלות מחדש את משמעותו של הצלב: "כבר בישו וצליבתו קירש האלוהים את האלימות. אין האלימות אלא כלי-גאולה שבעקבותיו יבוא קיום מלא ומושלם יותר של האדם". הצהרה זו מבהירה את תפיסת עולמם של דוברי תיאולוגית הגאולה המעניקה צביון דתי לאלימות ולטירור של תנועות השחרור.

נקודת-ההנחה הכנסייתית היא שהרע שבעולם מקורו בקפיטאליזם. המעצמות הקפיטאליסטיות מואשמות בהקמת מישטרים ריאקציונריים ומדכאים. יתר על כן, על מנת לשמור על מצב הקיים, מעצמות עשירות אלו מתנכלות לעולם השלישי דל-האמצעים.⁴

מנקודת-הנחה זו יכולות תנועות השיחרור לתת טעם "מוסרי" לפעילותן האלימה ולטעון שאין היא אלא תגובה מוצדקת לדיכוי, גם הקוויקארים הפאציפיסטים סירבו לגנות את האלימות השמאלנית. בעוד עקרונות אין הם מצדדים בשימוש בכוח, הם טוענים ש"קורבנות" המשטר המדכא נאלצים להיעזר באמצעי זה.

העובדה שלאחר ש"המשחררים" מצליחים לעלות לשלטון אינם פוסקים ממעשי אלימותם, אלא שהפעם הם מכניסים כלי אורחים חסרי ישע, — אינה משנה את עמדת הכנסייה. הדוגלים בתיאולוגית ה"גאולה" מצדיקים "מדיניות" זו בטענה שהמשטרים החדשים חייבים לשלוט ב"יד חזקה", כי ארה"ב ובנות בריתה מנסות למנוע את השינוי ולערער את מעמדה של המהפכה. דוגמאות למצבים אלו אפשר לראות בסין המאוואיסטית, וויטנאם וקובה. על אף אופיים האלים של המשטרים החדשים ובשלונם הכלכלי, אנשי תיאולוגית ה"גאולה" מוסיפים לתמוך בהם ובהשקפת עולמם.

סיוע הכספי, מוסרי ותעמולתי שניתן לתנועות הטוטאליטריות ע"י הנוצרים "האידיאולוגים" מכון, בסופו של דבר, למג, מבחינה רעיונית, את הנצרות

השקפה זו מופרכת ביסודה, שכן מאז מלחמת העולם השנייה הגישו מעצמות המערב, ובעיקר ארה"ב, סיוע כספי וטכני למדינות המתפתחות, וככל שמדינות אלו התרחקו מהמערב ונטו לעבר רוסיה הסובייטית, כך התרושה המערכת הכלכלית שלהן.

המארכסיוזים. יתירה מזאת, הטירור והאלימות עדיפים על שינויים דמוקרטיים. להלן דבריו של חוזה מיגואו בונינו מה-WCC בנושא זה: "בעולם של היום, על מנת לשנות את תשתית המערכת הכלכלית, מדינית וחברתית, חייבת להיות פעילות מהפכנית. אין אנו חיים בתקופה של התפתחות גרידא... או תיקון עולם... הגיעה העת לשינוי מהפכני... התהליך החברתי והאָתוס המהפכני, והתכניות שנוצרו ע"י המארכסיוז, הכרחיים לשינוי מהפכני".⁴

באפריל 1980 כוועידה הכללית של הכנסיה המתודיסטית המאוחדת, ביקר דייוויד גֶסֶפ, חבר הכנסיה ופעיל בתנועה לזכויות האורח, קשות את מדיניות תיאולוגית ה"גאולה". הוא העמיד את המשתתפים על העובדה שהכנסייה מזרימה סכומי כסף עצומים לקבוצות טירור (ביניהן אש"ף) ומשטרים טוטאליטרים ברחבי העולם, כספים שנתרמים ע"י חברי הכנסייה בתמימות ומתוך מניעים אנושיים-דתיים. הנהגת הוועידה הודתה באמיתות טענתו של גֶסֶפ, אולם הצדיקה את מעשיה במילים אלו: "במערכת הכמורה של ישו, הדרך בה אנו מתייחסים... אל העניים והחלשים... מתעלה מעל השאלה האם המערכת המדינית היא טוטאליטרית או דמוקרטית".⁵

תיאולוגיה ה"גאולה" ומדינת ישראל

תיאולוגיה ה"גאולה" מאיימת על מדינת ישראל בצורה ישירה ועקיפה. הכנסיות הפרוטסטנטיות הליברליות מתנגדות לתקציבי ההגנה המערביים, בעיקר האמריקאים. מכיון שכנסיות אלו מטיפות לאידיאולוגיה הדורשת מאמריקה לחדול מהתנגדותה לתנועות הטירור המארכסיסטיות-לניניסטיות ושמאלניות, הן מחזקות את ידיהם של המתנגדים הקולניים ביותר של מדינת ישראל. תנועות אלו הן שמצטרפות לגוש הערבי והסובייטי בטיפוח אש"ף ולהרעתה של ישראל.

יהודית הַרשופֶף באנקי, מהוועד היהודי האמריקאי, מונה מספר גורמים בעמדתו האנטיישראלית של ה-NCC, ובתמיכתו באש"ף:

- א. — הכנסיות החברות בארגון המסונפות לכנסיות מזרח-תיכוניות (לדוגמא — הכנסייה האורתודוקסית-האנטיוכית) מנהלות "לובי" אגרסיבי למען אש"ף בארגון ה-NCC. מובן מאליו שאין ליהודים כל ייצוג בגוף זה, ופרוטסטנטים אוהדי ישראל אינם משמיעים את דיעותיהם בצורה אפקטיבית.
- ב. — לאנשי הכנסייה וצוותותיה ששירתו תקופה מסוימת במזרח התיכון וחזרו למערב עם השקפה פרו-ערבית השפעה חזקה על מדיניות האירגון.
- ג. — דוגלי תיאולוגיה ה"גאולה" רואים במדינת ישראל את נציגת האינטרסים האמריקאים במזרח התיכון. תיאולוגים אלו מבקשים לראות את המזרח התיכון מטוהר מהשפעה אמריקאית.

עמדה זו ניכרה כבר ב־1967, כשהמנהיגות היהודית האמריקאית נדהמה לנוכח סירוב ה-NCC לצדד במדינת ישראל בתקופת מלחמת ששת הימים. יתירה מזאת, ה-NCC התנגד בחריפות למדיניות הרחבת הגבולות של מדינת ישראל מבלי שהתייחס כלל להצהרותיהם של הערבים להשמיד את המדינה על אורחיה ועל אי-נכונותם לבוא עמה במשא'ומתן. בתקופת מלחמת יום הכיפורים (1973) קרא ועד האירגון

⁴ ראל ג'ין איזאקס כתבה הרכה על נושא הכנסיות וישראל. לדבריה, תיאולוגיה ה"גאולה" מהווה את הגורם העיקרי בעמדה האנטיישראל של ה-NCC. כראייה לכך היא מביאה את פעילותה של הכנסייה המתודיסטית המאוחדת למען אש"ף, פעילות שהשפיעה בצורה משמעותית ביותר על עמדתו העקבית האנטיישראלית של האירגון.⁶

להפסקת משלוחי נשק למזרח התיכון, קריאה שנבעה כביכול מנקודת-הנחה מוסרית. הבעייה עם אֶמֶת-מידת המוסר של ה-NCC היתה, שבעוד שמדינת ישראל נותרה ללא אמצעי הגנה, הוסיפו הרוסים לספק כמות עצומה של נשק לערבים. בשנים שלאחר המלחמה גינה האירגון שוב ושוב את פעולות התגמול של מדינת ישראל והתעלם כליל מפעולות הטרור הערבי שגרמו להן. מדיניות זו חזרה על עצמה לאחר פיצוץ המיתקן הגרעיני העיראקי. מבלי להתייחס להצהרותיה של עיראק על כוונותיה להסל את מדינת ישראל גינו הכנסייה הפרבסטריאנית המאוחדת, הכנסייה המתודיסטית המאוחדת וספיחיה, והקוויקארים, את הפעולה בפומבי.

הקריאה הנשנית וחוזרת של ה-NCC למתן זכויות מלאות לפלשתינאים איננה אלא מסווה נוסף לפעילותו למען עירעור קיומה הריבוני של מדינת ישראל. תמיכת הארגון בעולם הערבי מעוותת ביסודה. מדינות ערב ידועות ביחסן העויין למיעוטים וזלזולן בזכויות האדם. אכזריותם לגבי הנוצרים בלבנון, הכורדים, היהודים, והערבים בני הכת ה"לא נכונה" איננה בגדר סוד. עם זאת, אין ה-NCC נחלץ לעזרת קבוצות אלו. למעלה ממליון סודאנים נוצרים נרצחו ע"י אחיהם הערבים, וה-NCC סירב לטפל בבעייה זו, או לתת לנציגי הסודאנים הנוצרים להופיע בפני האירגון ולדווח על מצבם. האירגון לא פסק מלתמוך באש"ף "חסר האונים והקול".

חלק מתמיכה זו מתבטא במערכת הסברה ותעמולה נרחבת למען אש"ף ונגד מדינת ישראל. נורתון מווינסקי, מי שהיה אחד משני עורכי כתבי-העת (שחדל מלהופיע זה מכבר) SWASIA, כותב דרך קבע מאמרים אוהדים על אש"ף, מווינסקי מציע להקים מדינה דמוקרטית ליהודים וערבים בשטח ישראל, לאחר שהפלשתינאים ישובו לבתיהם המקוריים באיזורים ישראלים טהורים.

ריצ'ארד בטלר, ראש האגף לענייני המזרח התיכון של ה-NCC תומך בהצהרת לאגראנג' משנת 1967, המטילה ספק בלגיטימיות של מדינת ישראל. הצהרה זו מביעה "צער וכאב על העובדה שמספר רב של נוצרים מאמין שהתנ"ך העניק למדינת ישראל המודרנית זכות קיום ריבוני באיזור המאוכלס ע"י הפלשתינאים". הצהרה זו חודשה ב-1981, וקראה להפסקת כל סיוע צבאי למדינת ישראל. היא מסתיימת בקביעה: "מנקודת ראות מקראית אנו מטילים ספק בחזון קיומה של מדינה המוגבלת לאומה מסויימת כאמצעי להשכנת שלום בארץ הקודש".

כתבי-העת, THE LINK, היוצא לאור במשרדי ה-NCC בניו-יורק, מהווה במה להתקפות חוזרות נגד ישראל ע"י אינטלקטואלים של הכנסייה.

האמפרי וואלץ, מתומכי החלטת עצרת האו"ם לזיהוי הציונות כגזענות, תקף מעל דפי כתבי-עת זה את דניאל פאטריק מוינאהן ואת נורמאן פודהורץ ("יועצו הציוני של מוינאהן") על עמדתם בעניין זה. וואלץ מוצא ראיות לאופייה הגזעני של הציונות במחשבתו של הרצל, ואת חיזוקן הוא רואה בחוק השבות.⁷

במאמר אחר שהופיע בכתבי-עת זה מתאר דונאלד וויל, ממנהיגי הכנסייה המתודיסטית המאוחדת, את הציונות כ"תחליף" לתנועת שיחרור ש"לקחה את פלשתינה בכוח מידי בניה הטבעיים". וויל קורא לחיסול מדינת ישראל, ולהקים, במקומה, מדינה פלוראליסטית לפי הגדרת אש"ף. לדבריו, מתן זכויות לפלשתינאים ישפר את מצב היהודים בארצות ערב, שעתה מתייחסים אליהם שם כאל גייס חמישי.

דיעות אלו משקפות את סך דעותיה של תיאולוגית ה"גאולה". תיאולוגים אלו מקבלים בעינים עצומות את הצהרותיהם הכוזבות והבטחות השוא של "לוחמי חופש" ברחבי העולם. כשם שהעם בהודוסיין מעולם לא חזה בחופש ובצדק שהובטחו לו, כן אין סיכוי שאנשי אש"ף יעוררו את מדינות ערב למוקרטיזציה ומתן זכויות ליהודים שם. וייל משכתב את ההיסטוריה. הוא מאשים את הציונות בגזענות מחד, ומייחס לאש"ף את חלום המדינה הדו-לאומית בישראל ואת תפקיד מגן זכויות היהודים בארצות ערב מאידך. הוא מצטרף למחנה התיאולוגים שבחר לקרוא ללאום היהודי "גזענות" אנטי-דמוקרטית ולהתעלם לחלוטין מהלאומנות הערבית המכריזה על עצמה ב־21 ארצות.

מרחיק לכת באיבתו הארוולד סמוק, המוכיר הכללי של אירגון הקוויקארים המאוחד, המתכחש לזכויותיה ההסטוריות והמוסריות של ישראל להתקיים כמדינה ריבונית. הוא עושה הקבלה בין הציונות והנאציזם ומשווה את גיא-ההריגה של בוכנוואלד ל"זוועת" דיר יאסין, אף אם קנה-מידתה קטן יותר.⁸

הוא מסיח את הדעת מן העובדה שמעשה דיר-יאסין אירע בעיצומה של מלחמת השחרור (1948), בעת קרב בין הערבים לכוחות האירגון. הערבים נערכו לקרבות פנים אל פנים בתוך הכתים שמתוכם הם ארבו לחיילים הישראליים. האבידות היו כבדות בשני הצדדים. בבוכנוואלד, לעומת זאת, הושמדו יהודים חסרי-מגן בצורה שיטתית. אנאלוגיות מופקקות מסוג זה מכוונות לחתור נגד הלגיטימיות המוסרית של ישראל ומשקפות את הפערים בידע של התיאולוגים הנוצרים העוסקים בנושא המזרח התיכון.

קביעות הנהגת ה-NCC ב־1980

ב־1980 עדכן וועד האירגון את עמדתו ביחס למזוה"ת, וקביעותיו משקפות מציאות חדשה. הוועד רואה את אש"ף כדובר הרשמי והבלעדי של הערבים הפלשתינאים, כן מכיר הוא במועצת הכנסיות המזרח-תיכוניות כ"וועד העיקרי לישו" באיזור. הכרה זו אומרת שהוועד מקבל את פרשנותה של מועצה זו (המורכבת מכנסיות ערביות) בענייני המזוה"ת.⁹

הוועד מתעלם לגמרי ממצבם האמיתי של המיעוטים במדינות ערב.¹⁰ כן פונה הוועד לאו"ם בקריאה למעורבות יותר פעילה מצידו בהשגת השלום במזרח התיכון, תוך התעלמות מעמדתו המשוחר של גוף זה ביחס לישראל. בעוד מודה הוועד בעובדה שהסכם השלום (1979) בין ישראל למצרים אכן יקטין את סכנת המלחמה באיזור, הוא טען שההסכם פגום מעיקרו שכן מצרים ואש"ף שילמו מחיר יקר עבורו. בעקבות ההסכם "מבודדת מצרים משאר ארצות ערב וישראל אינה קרובה להסדרי שלום עם מדינות ערב האחרות ואש"ף.¹¹ הסיכונים והווייתורים שישראל לקחה על עצמה כדי להשיג את הסדר השלום עם מצרים אינם מופיעים כלל ועיקר בדברי ה-NCC.

בגלל נטיותיו הפרו-אשפיו"ת של אירגון זה, דחו 14 אירגונים יהודיים בארה"ב את הזמנתו להשתתף בדיוניו. בסופו של דבר החליט ועד ה-NCC (ברוב של תשעה קולות בלבד) לתמוך בזכותה של ישראל להתקיים כמדינה ריבונית.¹² אלא שבאותו מעמד החליט הוועד, כאמור, להכיר באש"ף כדובר הבלעדי של הפלשתינאים. צעד זה מצביע על עמדתו המוסרית ביחס לאנשי טירור, הרואה בהם משחררים משיחיים.

העובדה שהוועד עמד על כך שירדן לא תשתתף בכל משא-ומתן בין ישראל לפלשתינאים מעידה, בין היתר, שה-NCC אינו מציע פתרון לבעיית הפליטים אלא מטיל את כל האחריות לשיקומה על כתפי מדינת ישראל.

"נוסחאות השלום" של ה-NCC בקביעותיו משנת 1980 אינן אלא מצעים לחתור מתחת למעמדה של ישראל ולסלול את הדרך לאש"ף.

דו"ח וועדת המזרח-התיכון סותר את אש"ף וה-NCC

טרם יצא הוועד בקביעותיו, הוא פנה לוועדה המורכבת מ-14 מנהיגי ופעילי כנסיות שהן חברות באירגון שתחקור את המצב במוזה"ת ושתבוא ברשימת המלצות.

מסקנות הוועדה עמדו בסתירה לעמדות האירגון. אש"ף איננו מאפשר לגורמים מתונים להשמיע את קולם, וידוע על כאלו שנרצחו ע"י אש"ף בעקבות פעילותם.¹³

בעוד הוועדה מאשרת את תיאולוגית ה"גאולה" וקובעת שמעשי טירור הם, לעתים קרובות, ביטוי למאבק נגד דיכוי, הריהי מוציאה את אש"ף מכלל קביעתה. היא מצביעה על האופי המיוחד של מעשי הטירור של אש"ף, שבניגוד לתנועות שיחרור אחרות, השוחרות לשחרר את עמם משלטון מדכא, כוונתו העיקרית של אירגון זה הוא להשמיר את מדינת ישראל. יתירה מזאת, הוועדה התרשמה מנכונותה של מדינת ישראל להעניק, כמידת האפשר, זכויות לאזרחים הערבים בשטחים, והראייה לכך היא העלייה הכללית ברמת החיים שם, וחופש הדיבור; הביקורת על מדיניותו של בגין והתמיכה הגלויה באש"ף מעידות על חופש הדיבור באזורים אלו.

מסקנה סותרת נוספת מסיקה הוועדה בענין ההתנחלויות בשטחים. היא תומכת בפה מלא בזכותם של יהודים להקים ישובים בשטחים הן מטעמים בטחוניים והן היסטוריים. לדברי הוועדה אין על מדינת ישראל להסכים לשום הסדר שלום המונע מהם את הזכות להתיישב בכל איזור שהוא ב"פלשתינה". אסור שיהיה כל שטח פלשתינאי "יודנריין" ויש להעניק ליהודים אותן הזכויות שיש לערבים הגרים בשטחי מדינת ישראל.¹⁴

הוועדה ממליצה לוועד ה-NCC לברוק מחדש את קביעותיו. ואמנם שינה האירגון הזה כמה מעמדותיו העוינות לאחרונה. ה-NCC סירב, למשל, לתמוך ב"תוכנית השלום" של פאהר הסעודי בטענה שהיא חריצנית ואנטיישראלית. עם זאת מוסיף האירגון לתמוך באש"ף, אף-על-פי שלא ויתר על "האמנה הפלשתינאית".

עוד הדרך ארוכה עד שיתקנו הכנסיות הפרוטסטנטיות הליברליות את עיוותי מדיניותן כלפי תנועת השיחרור של עם ישראל ומדינת ישראל.

מאותם שיחים שבלעדיהם אין עצים על יצירתו של ישראל זרחי

גרשון שקד

— א —

דב סדן ראה בזרחי בן „דור ביניים“, תקופה ש„כבר לא ינקה משורש ההוויה העברית הישנה ועוד לא ינקה משורש ההוויה העברית החדשה“¹! קלוזנר הטעים צמד ניגודים אחר וטען שהוא בין אלה הניצבים בין ארץ-ישראל לישראל. בראשית דרכו ניסה לבטא את הארץ בלבד, בסוף דרכו חזר ל„כלל“ ישראל.² זרחי ראה עצמו כחוליה בשלשלת הספרות העברית ממשיך דרכם של ברקוביץ, קבק ועגנון וממשיכם של סופרים אירופיים שונים.³ התפתחותו הלשונית מעידה על התפתחותו הספרותית: „בבואו

ישראל זרחי

לקרית-הספר היה בידו צרור לשון דל וקל ובצאתו ממנה בטרם-עת הניח תיבת לשון כבדה ומשופעת“⁴. סדן הוכיח שבשלבים ראשונים לשונו דלה ומשרתת (כמיטב יכולתה) כ„סימן למסומנים“ בלבד, בהמשך דרכו נתרבו בה המטענים

הערות

1. Paul Seabury, "Trendier Than Thou," *Harpers*, October 1978, pp. 40-41.
2. Ernest W. Lefever, *Amsterdam to Nairobi: The World Council of Churches and the Third World*, (Washington, D.C.: Ethics and Policy Center, 1979), pp. 92-96 מונה הענקות 1970-1978.
3. Stephen Chapman, "Killing for Christ," *New Republic*, October 21, 1978; Rael Jean Isaac and Erich Isaac, "Sanctifying Revolution: Protestantism's New Social Gospel," *The American Spectator*, May 1981, (ללא מיספור), 1981.
4. Robert C. Webber, *The Moral Majority: Right or Wrong*, (Westchester, Illinois: Crossway Books, 1981), pp. 61-62. מביא מרבירו של חוסי מיגואו בונינו *Christian Marxists*, Grand Rapids, Eardman, 1979, pp. 7-8.
5. איזק, שם.
6. Rael Jean Isaac, "Liberal Protestants versus Israel," *Midstream*, October 1981, p. 12.
7. מושב השלושים. הוועדה השלישית. ערך 68 של הפרק. עצרת האו"ם. חקר כל צורות החפלייה הגזענות. אוקטובר, 1975.
8. Harold Smuck, "Promised Land," *Quaker Life*, September 1976, pp. 10-11, 39.
9. National Council of the Churches of Christ in the USA, *Policy Statement on the Middle East*, Approved by the NCC Governing Board, November 6, 1980.
10. שם, עמ' 35.
11. שם, עמ' 5.
12. איזקושם, עמ' 7.
13. National Council of the Churches of Christ in the USA, *Middle East Panel Report: A Study Document*, (New York: the Author, 1980).
14. שם עמ' 13.

המסורתיים שהרחיבו את כוח הקיבול והרימוז שלה.⁵ כיוון-ההתפתחות בעיצוב העלילה והחומר דומה לכיוון המאפיין את הלשון. זרחי התחיל כסופר אקטואליסטי **המתייחס אל החומרים המצויים במצאי הבלתי אמצעי ומסיים כמספר החותר לשורשי ההווה בעבר הקרוב**. בין המרכיבים המאפיינים את הרומאן ה"ז'אנרי" של דורו, מלודרמה, אידאולוגיה ותיעוד — שליטים שני הראשונים בספרי-ביכוריו והאחרון באפיליו. בין התקופות תרם כמה תרומות מעניינות שהן מעבר למרכיבים אלה.

— 3 —

משטענו כמה מבקרים שבראשית דרכו הושפע זרחי מן הרומאן האירופי והאנגלו-אמריקאי התכוונו למעשה, שהוא נזקק לסממני הרומאן הטריביאלי (מפנים מפתיעים, סנטימנטליות, מסר מוסרי חד-משמעי וכיוצא באלה).

כל היצירות שואבות חומריהן ונושאייהן מן המצבים ההיסטוריים (הגירה, התערות, התיישבות) ומבוססות על מצע הערכים השליט בתקופה (תנועת הפועלים הציונית). בשלבים שונים ביצירתו של זרחי מתגלים ההיבטים העיקריים של הסיפורת (הקרובה ל"ייצוג" המציאות) בדורו. למן הרומאן הטריביאלי, שבו מתלבטת האינטריגה בעלת המשמעות האידאולוגית דרך ההתבוננות מן השוליים (בשקף מוקטן) בנתון החברתי ועד לרומאן ההתיישבות התיעודי. זרחי אינו יוצא אפוא, דופן, יצירתו היא אולי המיצוי המובהק ביותר של קבוצה זאת בדור זה.

יצירות סמיטריביאליות הן ארבעה הרומאנים ראשונים שלו: **עלומים** („מצפה" תרצ"ג), **ימים יחפים** („מצפה" תרצ"ה), **הנפט זורם לים התיכון** (ירושלים תרצ"ו) ו**הר הצופים** („אחיאסף", ירושלים, 1940). הארבעה קושרים בין אינטריגה שעניינה כישלון אירוטי של הגיבור הראשי לבין תיאור כמו-תיעודי של התערות החברתית כעולה ומתיישב. בדומה לגיבורים הברנרטים נכשלים גם גבוריו בנסיונותיהם לקשור קשרים של קבע עם נשים, משום שהם חסרי-אונים והנשים דוחות אותם בגלל חולשותיהם. בחייהם האישיים הם אנטי-גיבורים המנסים להתערות בארץ למרות הכישלון. מרבית הנשים הן „גברות נאוות שאינן מוחלות" המתאכזרות לגברים העלובים. מהלך העלילות גדוש מפגים מפתיעים ואירועים מזעזעים ואינו משכנע בהנמקותיו הפסיכולוגיות או החברתיות. החומרים החברתיים של הרומאנים מקיפים חוגים חברתיים ומרחבים שונים בארץ-ישראל (קיבוץ, מושבה, ערים, האוניברסיטה העברית; חוגי פועלים איכרים מלומדים אינטלקטואלים ובורגנים) ומחוצה לה (המזרח התיכון, עירק). ההערכות החברתיות מציגות מרחבים ושכבות חברתיות כבצמדי הניגודים האופייניים לתקופה: כפר-ועיר, פועלים-בורגנים. מתוך הערכה חיובית של צד „האור" בצמד כפר, פועלים, יציאתם של הגיבורים הראשיים, אורי (עלומים) גדעון ברקאי (**הנפט זורם**) ודניאל גפן (**הר הצופים**) מן הכפר אל העיר, נתפסת כשורש הרע וכמקור החטא. תבנית זו נעשתה כמעט למעין מיתוס-תשתית של הסיפורת למן ספרות העלייה השנייה ועד לדור אחרון (**משכול וכישלון** ועד **לחדווה ואני**).

כל אחד מן הרומאנים אינטריגה משלו. בראשון נעזב אורי על-ידי זיוה חברתו המתפתה ללובינסקי (בן העיר העשיר) ויוצאת מן המושבה לעיר ומן העיר לגולה. **בימים יחפים** אין יוסף צור מסוגל לעמוד במבחן הגברות של העבודה ואינו נכון לקבל על עצמו אחריות לאהבתו לרימונה, משום שחולשתו הגופנית היא מכשול במימשו העצמי. חלק מן החומרים החברתיים העברו

בשני הרומאנים לעלילות משנה. מאבק על עבודה עברית, בריחה מן הארץ וגניבות, יחסים בין העמים (אהבת יוסף לפטמה) – הם החומר התיעודי, המובא אף הוא כחלק מן הסבך האינטריגי וכסימן שהאינטריגות מתנהלות בהקשר חברתי אקטואלי. בכל החומרים והאינטריגות חוזר המחבר ומאשר מתקדש את ערכי-היסוד המקובלים על החברה החלוצית של הדור.

הנפט זורם לים התיכון הוא המסובך שבין ארבעת הרומאנים. ואם אפשר לאמר כך – הטריביאלי שבהם: במובן זה, שזרחי נזקק כאן יותר מאשר ברומאנים אחרים שלו למין, לפאתוס ולאקזוטיקה. כל הגורמים משמשים בערבוביה. עיצובם של האדון הוסט (מנהל חברת הנפט), אשתו פירי, כלבתה ומאהבה, (מהנדס גורדון, השכבה החברתית של ה„בורגנות הגבוהה“ בארץ-ישראל המנדטורית היא תחום אקזוטי לקהל נמעניו של המחבר, ששכבה חברתית זו רחוקה ממנו (מבחינה חברתית וכמודל ספרותי מקובל) אפילו מן השכבה החברתית של האנשים המוזרים והמפלאים המשרתים בחברת הנפט בלב המדבר (שכנא הפלאי, עיסה הבדואי, שלמה נרקיס המהפכן). משפחת הוסט ממלאת ברומאן זה תפקיד דומה לזה, שממלאות משפחות בורגניות מתפוררות ברומאנים אירופיים (כגון של ז. גלתורתי, סטפאן צוויג, ויקי באום וכיוצא באלה). מערכת-יחסים זו מאירה את האינטריגה המרכזית שבין גדעון לנורית, מה שם נהרסים הדברים ונקבעים על-פי אמות-מידה המערערות את מוסדות החברה הבורגנית (תשוקה, כוח) כך כאן (תשוקה, כסף). למרות שעולם הנפט האקזוטי מושך בחבלי קסמיו מצויים הערכים האמיתיים בכפר אבותיו של גדעון – עיליה. למרות הסבך האינטריגי, הרי גם רומאן זה הוא רומאן טריביאלי „מגוייס“ שבו משרתת המלודרמה את האידיאלוגיה.

בהר הצופים (1940) ביקש המחבר לכתוב מעין רומאן של האוניברסיטה. הוא הציג גם כמה סטודנטים יוצאי-דופן (בן-אביגדור, נשרי) אך לא חדר לנבכי החיים האוניברסיטאיים אלא תיאר תולדות חייו ואהבהביו של הסטודנט דניאל גפן וחמש הנשים שבחיו. רומאן זה יש לו רצף אינטריגי אך אין לו עלילה. הוא מחובר בלא שתהא הצדקה לצירוף המחובר, משום שהחוליות אינן מרחיבות את היריעה החברתית או ה„גיאוגרפית“. כל חוליה היא פרשה נוספת בפרשיות אהבותיו וכל אשה מופיעה כדי שה„רומאן“ יוכל להימשך. גם כאן שורש כל הרע הוא בעיר ובאוניברסיטה והטוב הוא בעבר הכפרי.

בכל יצירות הביכורים לא העמיק זרחי בנפש גיבוריו. הוא גם לא הציג את המציאות החברתית בצורה מקורית ומעניינת כשם שלא התמודד עם מצע הערכים של חברה זאת. סגנון הכתיבה, האפיון והיחסים שבין הצגת הדמות להארת החברה הם פשטניים למדי ונוטים לסנטימנטליות מופרזת או לפאתוס מעוצם. דוגמא לכך הוא, למשל, הקטע הבא המתאר את יסורי יוסי הצעיר ברומאן **ימים יחפים**:

הוא ריחם על עצמו. וכאילו ביקש צרי לכאבו. שהיה ככאב ילד קטן שקיווה לאסוף את קרוי השמש ששיחקו לעיניו על קיר הבית וידי הושבו ריקם... הוא ראה את עצמו כילד פגוט ואומלל – ואי היד המלטפת. המשכיחה כאב וסבל? אי המילה החומלת, שהיא כמרפא לנפש? בדמיונו והכרתו המעורפלת חש פתאום יוסף את כוחה של אשה אוהבת. את קסם ידה הענוגה. בהטבירה אותה על ראש הגבר האהוב ומילה רכה ומתוקה על שפתיה... **(ימים יחפים, עמ' 78)**.

רומאנים אלה הם „קריאים“ למדי, אינם תובעים יצירתיות מצד הנמענים וממלאים תפקיד של רומאנים להמונים בלא שההמונים נזקקים להם.

בין יצירות-הביכורים לרומאנים האפילים יצר זרחי כמה נובלות, סיפורים קצרים וסיפורי מסעות השונים מאלה ומאלה. כך, למשל, קרובים **עיטורי ירושלים** שלו בעיצוב האווירה והמרחב לסיפוריו של עזרא המנחם⁸ והנובלה **בית סבתא שחרב** קרובה בנושאה הנוסטלגיים ובסגנונה לסיפורי עגנון ודב סדן.⁹ מידה מסוימת של מקוריות מתגלה דווקא בשתי נובלות מהגרים **מלון אורחים** (בקובץ **שלהבת גנוזה** 1943), ובשנית **החוף הנכסף** (1950) ו**נחלת אבות** (1946). האחרונה מגלה בקיעים בחברה ובאידאולוגיה הציונית משהיא משווה בין דור ראשון לגאולה (הסב שייסד את בתי וורשה) ובין דיר אחרון (הנכד ההנאתן שהגיע ארצה ערב מלחמת עולם השנייה). הראשונה **מלון אורחים** היא מן התרומות המעניינות של המחבר לסיפורת העברית. זרחי ניסה להתמודד **במלון אורחים** עם בעיותיה המנטליות והחברתיות של עליית יהודי גרמניה. גם סופר אחר בן הדור, שנהר, ניסה (לפי דרכו) להתמודד עם קבוצת מהגרים זאת (בסיפורים **חולות ובטרם הקיץ**), אך נראה לי, שדווקא זרחי הגיע לידי עיצוב מעניין למדי של המנטליות הקיבוצית שלה. החומר עצמו הוא מעין פירצה במודל הציוני „הקוראת” לסופר. ה„מהגרים” הללו היו רחוקים מן האידאל של המודל הציוני כרחוק מערב-אירופה ממזרחה. רובם ככולם לא באו ארצה „לבנות ולהיבנות” בה אלא מצאו בה מקלט מיום הגירתם ועד עולם, או מקלט לשעה. התערוותם המנטלית בסביבה המזרח-אירופית והמזרח-תיכונית היתה כרוכה בקשיים רבים ופיגרה אחרי קליטתם הפיסית. רובם חסרו מוטיבציה נאותה וחלקם לא הצליחו להתאקלם ולהסתגל למרות רצונם הטוב. החומר עצמו קלם, איפוא, סופר „מהגרים” שביקש לאשר את המודל האידאולוגי המצוי, אך רצה למצוא מקום להתגדר בו כ„סופר” ולחשוף את הצד השני של המטבע. אין המחבר נזקק לטכניקות חדשניות, אך הוא מארגן את החומרים החברתיים בצורה מעניינת ומורכבת ברצף. הוא בורר לעצמו דמויות, שתפקידן להאיר את הנושא מזוויות שונות וממילא מתקבל מִסָּר מורכב יותר מזה שאִפִּין את יצירות הביכורים. הסיפור מתרחב **במלון אורחים** שהקימה בירושלים גברת נתן, יהודיה יוצאת גרמניה, לאחר שפיטרו הנאצים את בעלה ממשרתו כמנהל בנק, והמשפחה „היגרה” לארץ-ישראל. הגב' נתן מנסה להמשיך את נוהגי-הקיום ומהלך החיים הגרמני כהלכתו ב„מלון האורחים” שהקימה. היא מכניסה ל„מלון” אורחים יוצאי גרמניה בלבד ומנהיגה מנהגי שולחן וגינוני נימוסין „גרמניים” ליד שולחן-הסעודה, כשם שהיא משתדלת לרהט את המרחב עד שהוא נהפך למין מיטונימיה של אישיותה ושל קבוצת האנשים שהיא מייצגת (י. זרחי, **מלון אורחים**, **החוף הנכסף**, ירושלים 1950, עמ' 177-178). המחבר מתאר בפרוטרוט את אביזרי הבית ואלה נעשים חלק של תמונת העולם המעוצבת. זהו בית זר שנשתל בסביבה מתנכרת. הדמויות המאכלסות את הבית קווגו על פי מידת היקלטותן בארץ. יש מהן הנקלטות יפה ונוטשות את „מלון האורחים” ויש שמסתבר שמקומן לא יכירן כאן והן מתאבדות משען חייבות, כביכול, להתמודד עם המציאות שאינה מוכנה לקבל אותן כ„אורחים”: משפחת שולץ (האישה גיורת המזדהה עם בעלה ועם התחייה היהודית) יוצאת מן המלון ומקימה לעצמה עסק המפרנס בעליו; השופט סימון וזוגתו מגיעים למבוי סתום לאחר שמלחמת העולם השנייה מנתקת ביניהם לבין ארץ המוצא. הניתוק התרבותי והכלכלי (גימלאות) גורם להתאבדות של השניים המצויים רכושם לדירי המלון ובעליו. התגובה הקיומית למציאות החדשה גוררת אחריה גם תגובות אידאולוגיות והאמונה הציונית של משפחת שולץ (והבן לבית נתן) מתנגשת בספקנות המוחלטת של משפחת סימון. אמת-המידה החיובית ביותר היא הבן לבית נתן, שנטש את העיר, יצא אל הכפר

ומכה שורשים בקיבוץ בגליל. קָשֶׁר זה הוא למעלה מהבנתו של האב לבית נתן. אם הבן הוא אולי, הקוטב החיובי, מעין אידאה רגולטיבית של המחבר, שמרבית הגיבורים המאכלסים את הרומאן לא יגיעו אליה (הוא גם חסר נוכחות ממשית ברומאן)¹⁰ הרי האב לבית נתן הוא הקרבן הפאתטי של ההגירה. הבן מצא לו מקום ומעמד חדש, האב איבד מקומו ונתערער מעמדו ולא מצא להם תחליף. — אשתו מפרנסתו במלון האורחים שלה ובנו מתמיהו באידאלים החדשים שלו. הוא, שהיה מנהל וגבר הפך לסרח-עודף שאין לו בעולמו אלא חתולתו **מימי** בלבד, המשמשת מעין מוטיב-מוביל אירוני בנובלה (**מלון אורחים החוף הנכסף** עמ' 190-191, 227). בפניה, הוא שופך נפשו בצר לו והיא האחת המאיינה לתלונותיו ולצרותיו. גיבורים אחרים כגון: העלמה מרגוט הוכפלדר, או הדוקטור המתוסכל ד"ר הרמן, הם מקבילות פאתטיות לדמותו של ד"ר נתן.

החומרים החברתיים-תיעודיים (עליית היטלר לשלטון, בעיות-הקליטה, אוניות המעפילים, פריצת מלחמת העולם השנייה) אינם מטרה בפני עצמה אלא משרתים את הצגת המנטליות הקולקטיבית (כולם יחד וכל אחד לחוד) של קבוצת הגיבורים. המחבר בחר גם בשורה מעניינת לְמָדִי של מצבים, שבאמצעותם מגלה המחבר קווי-אופי טיפוסיים של הגיבורים (הדיוק של השופט, שם עמ' 182) וקווי התפתחות של העלילה מן הפסדו-אידיליה שבפתיחת הנובלה (חגיגת יום-ההולדת של השופט סימון — שם עמ' 192-193) לשיא הטראגי לקראת הסוף (התאבדותה של משפחת סימון — שם עמ' 221-223) ועד המשבר בסיום (התפוררותו של מלון האורחים כאכסניא ליהודי גרמניה ובדידותו של האדון נתן, שלא נותרה לו אלא חתולתו בלבד). הנובלה מאורגנת, איפוא, בתבנית דרמטית (הן בברירת הדמויות והן בהתפתחות העלילה) והיא איננה שורת אירועים מזעזעים (כדרך הרומאנים הראשונים) או שרשרת המייצגת סדרת אירועים חוץ-ספרותית (כשני הרומאנים האחרונים).

הנובלה **מלון אורחים** נענית לציפיות ה'ז'אנריות ולציפיות המסורת הברָגֵרִית.¹¹ היא מתמודדת במידה מסויימת עם ה'ז'אנר (חיקוי המודל החברתי הדומיננטי) ויכולה לו משום שהיא מתבוננת במצע-הערכים של הדור מנקודת-ראות שכנגד ומתוך אמפתיה עם דמויות ש"מודל" זה אינו מקובל עליהן. הנובלה היא מְדָגֵם מתקבל על הדעת של מְתָחִים פנימיים במצאי החוץ-ספרותי, שאילו נתפסו כהלכה בגוף הספרות (וכאן נתפסו במקצת) עשויים היו להעמיד סיפורת מעניינת ומורכבת יותר. סופרי העלייה השנייה העיקריים (עגנון, ברנר, ראובני) חשפו דיאלקטיקה זאת כהלכה, מכיוון שלא ביקשו להתאים אדם חדש לארץ חדשה, אלא יָצְרוּ ניגוד בינו לבין הסביבה. זרחי תפס את הניגוד שבין אדם לאדמה רק משהציב קבוצה חברתית שלמה, שהמנטליות שלה לא הלמה את הסביבה ויצר ניגודים ועימותים שמימושם הביא לעיצוב ספרותי הולם.

— 4 —

בשני הרומאנים ההתיישבותיים-ההיסטוריים האחרונים קרוב המחבר למספרי ההתיישבות השונים של הדור (עבר הדני, אריכא, מלך, רייכנשטיין ועוד). זרחי הרחיק עדותו לתקופת העלייה הראשונה והשנייה, כדי לחזק באמצעות היסטוריה רחוקה במקצת את עולם הערכים של ההיסטוריה הקרובה. תפקידן של ה"כרוניקות" על עלייתם של צעירי ביל"ו והתימנים והתיישבותם בגדרה ובכפר השילוח הוא לרומם ולשבח את מפעלם. היא אגה הציונית צריכה לשמש מעין תשתית למיתוס ציוני, שבו מעשה-אבות יהיה סימן

נצחי לבנים.¹² בשני הרומאנים נאמן המתבר למציאות יותר מאשר לבדיון, עוקב הרבה יותר אחרי המאורעות כפי שהיו מאשר כפי שעשויים היו להיות על פי הכרח והסתברות.

לפיכך מתמעט בארץ לא זרועה (תל-אביב 1946) יסוד האינטריגה לעומת הרומאנים הראשונים, ומתרחב היסוד התיעודי.¹³ מה שאפשר לכנות בשם „עלילה“ (גורמים היוצרים תבנית, שהקשרים חסיבתיים בין ההתחלה האמצע והסוף שלה טמונים בחובה ואינם מצביעים על עניינים העומדים מחוצה להם) מתחיל באמצע רומאן זה ומסתיים לפני סיומו: מעשה במגידוב, המתאהב בנדיה שנועדה למלווה בריבית, המקורב לאנשי הבארון, מירקין. זו נישאת כמעט בעל כורחה למירקין, ומגידוב המאוכזב ניתק ממנה ונושא לבסוף את רחל אחותו של יוסי איש פתח-תקווה. אינטריגה זו דומה מאוד לאלה האופייניות לרומאן „ההתיישבות“. אמנם „יושר מגידוב“ אינו זוכה ב„תהילה-נדיה“, אך למרות הכישלון, לישרים — תהילה. האישה אינה ניצבת רק בין גבר „רע“, לגבר „טוב“ אלא בין גורם אידיאולוגי שלילי (הבארון, האיכרות הוותיקה) לבין גורם אידיאולוגי חיובי (הפועלים). האינטריגה של הדסה (מ. סמילנסקי) חוזרת שוב על עצמה.¹⁴

ברם האינטריגה „ההתיישבותית“ (הממשיכה את סיפורי הביכורים של זרחי) איננה עיקר העניין אלא היא טפל לתיאור עלייתו של מגידוב, המתבר מרבה בתיאור דמויות „דוקומנטריות“ (כגון: לבנדה, הירש, קרל נטר) ומרחבים אוטנטיים (מקווה ישראל, ראשון לציון, גדרה). במישור הדוקומנטרי הוא מדגיש את המאבק החברתי שבין אנשי הבארון (הירש, דיגור, אוסובצקי) לבין מתנגדיהם (מגידוב, פיינברג, מיכאל היילפרין) ואת תולדותיה ונדודיה של קבוצת הביל"ויים ממקווה דרך ראשון-לציון לגדרה (קטעים שאפשר לאמתם אימות חוץ ספרותי: ארץ לא זרועה [1946], עמ' 19, 20, 29, 37, 48, 66, 98, 101-103, 189-188, 204, 253) ה„רֶצֶף“ הדוקומנטרי חשוב בעינינו מן האינטריגה. „האינטריגה“ אינה קובעת את הרֶצֶף אלא משתלבת בתבנית הדוקומנטרית. שתי זוויות הראייה העיקריות של הרומאן — זו של מגידוב וזו של אוסובצקי (שהמחבר אף טורח לנמקו באמצעות נסיגה לתיאור עברו) באות „לנמק“ את שני הצדדים האידיאולוגיים המשתתפים במאבק החברתי.

גם ברומן זה לא הגיע זרחי לעצמאות סגנונית וכדרכם של בני הדור מחליפות תבניות רטוריות את „רוממות“ הסגנון המבוסס על הניב הכבול (סגנון הנוסח),¹⁵ כשתיאורי נוף „רומנטיים“ ומנופחים קמֶעה מספקים אותו נופך של ייפוי המציאות שספרות זו נזקקת לו.

תגובתו של אברהם שאנן (רצֶנְזַנט צעיר בזמן שנדפס הספר) על יצירה זו מלמדת שבני-דורו תפסו יפה את מגבלותיו של הספר למרות שהעריכו את תרומתו: „זרחי הוא בעל עין רואה, אך לא יוצֶרת, עיקר כוחו בהסתכלות, בציוור אך לא בראייה לנפש הדברים ובגילויי הבלתי צפוי מתוך חדירה לעומקם. גישתו פרימיטיבית ונאיבית כלשהו, חסר בסיפורו מה שמויחד לתקופה ולאדם הפרטי בתפיסתו המקורית של המספר“.¹⁶

זרחי החל לאסוף חומר ליצירתו התיעודית-חברתית האחרונה כפר השלח משנת 1944 ואילך.¹⁷ זו נדפסה לאחר מותו בהוצאת „עם עובד“ בשנת 1948. החומרים ליצירה זאת שאובים מתולדות עלייתם של ה„תימנים“ והתיישבותם ב„כפר השלח“. בשנה שזרחי החל בעבודתו על רומאן זה יצא הרומאן התימני של ח. הזז היושבת בגנים (1944) שחלקים ממנו נדפסו בכתבי-עת שונים משנת

1941 ואילך (הם נקראו בשם **ציון** והזו הדפיסם בפסבדונים זכריה אוזלי ב„מאזנים“ י"ג בשנת 1941). הרומאן של הזו עשוי להיראות כרומאן של „מהגרים“, הדן במלחמת הדורות בעדה התימנית המתערה והולכת בארץ; כשדורות שונים מפרשים את עצמם פירושים מנוגדים (משיחיים לעומת חומריים); אך תיאור זה של הרומאן של הזו אינו יורד לסוף דעתו, מפרש את הקליפה ולא את התוך. הזו נזקק לחומרים התימניים כדי לחזור ולהעמיד את השקפת עולמו הדיאלקטית, הטוענת שכל מהפכה משיחית טומנת בחובה את סתירתה. תפיסת-עולם זו מתבנתת חומרים תימניים אלה כפי שתיבנתה חומרים מעולם המהפכה הרוסית או מן המהפכה הציונית בארץ-ישראל. אין הזו מחקה סגנונם של בני-תימן אלא משלב מקצת לשונם בסגנונו האקספרסיוניסטי המעוצם ואין הוא מנסה גם לחקות מצבים חוץ-ספרותיים. החומרים התיעודיים (עליית היטלר, מלחמת העולם) משמשים אבני-פיספס בבניין בדיוני רוחני. הקישורים בין המוטיבים והדמויות הם „מרחביים“ ותמאטיים יותר משהם דוקומנטרים ומחוברים. אין הוא מתכוון להציג „ציביליזציה“ אלא לתאר את הדיאלקטיקה הגרוטסקית של הדרמה המשיחית.

זרחי נטל קליפתו של הזו וזרק את תוכו. מה שעשוי היה להתקבץ ביצירתו של הזו במישור הגלוי הפך לגלוי וסמוי ביצירתו של זרחי. הוא קלט חומרים תימניים וחקר היטב את תולדות המקום, אך לא הטביע על החומר חותם משלו.¹⁸ בדומה לרומאן הקודם ניתן גם כאן לחומרים לדבר בעד עצמם. בדומה **לארץ לא זרועה גם כפר השלח** הוא רומאן תיעודי-אידיולוגי שכמה „דרמות“ קטנות מקדמות בו את רִצְף הקריאה. תבנית הרומאן מחוברת — וחוליות החיבור הן שלבים בתולדות העלייה התימנית, שהגיעה ארצה לפני מלחמת העולם הראשונה. המחבר מתאר תלאותיה של הקבוצה במשך מלחמה זאת ואת ההתנגשויות שבינה לבין השכנים הערביים בשנים הקריטיות (20-1921, 1929). הסיפור מסתיים בהתפוררות הישוב (**כפר השלח**) ובהתפוררותם של בני הכפר על פני הארץ. מרחב הרומאן מוגבל; זמנו כשלושים שנה והוא מתאר שלושה דורות. אם אפשר להעלות על הדעת נושא עיקרי לרומאן הרי הוא פְּעַר הדורות או ההבדלים ביניהם.

בניגוד להזו שהעלה דרמה בין-דורית, הציג זרחי מין אפוס שהוא — כמי השילוח: הדורות משתנים, אך אינם מתמודדים זה עם זה. דור האבות עובר חבלי הסתגלות, דור הבנים מכה שורשים בארץ, אך שומר עדיין על מסגרת-החיים הפטריארכלית-שבטית שהובאה מארץ המוצא, למרות שהבנים יצאו למלחמת העולם ולמלאכות שלא ידעו בתימן. דור הנכדים מפרק מעל צווארו עולה של המסורת. יש מהם הנושאים נשים אשכנזיות: אברהם בן סעיד הנושא את טרודי, מבנות יהודי גרמניה ויש בת, יונה, בתו של יוסף הצורף, הפורצת מסגרות, משהיא נעשית זמרת מפורסמת. אחרים שוב יוצאים לקיבוץ ויוצאים, איפוא, אף הם מן המסגרת המסורתית. המחבר חסר גם כאן כל השקפה דרמטית ואין תבנית המאחה את הרומאן. הפרקים הם כרונולוגיים ומתח ופורקן נוצרים ברומאן באמצעות דרמות-משנה קטנות — כגון: יעקב הצורף משיג עבודה אצל ערבי, הופעתו של אדם הבא אל ה„קבוצה“ בעזרת אחד מחבריה (חבשוש) ומתברר שאינו אלא מסיונר. „דרמה“ גדולה יותר היא זו המתארת את סאלימן המגלה את אביו יעיש בדיחי (בעלה של רומה), שברח מן הארץ וחזר אליה לאחר שהורע המצב בתימן. אין טעם לתאר את כל האפיזודות הכמו-דרמטיות, אך הן אינן מצטרפות לכדי עליה שיש לה התחלה אמצע, וסוף, אינה מותנית בזמן ההיסטורי. אין גם „טרנספורמציות“ כל-שהן

של מוטיבים או מוטיבים חוזרים מדור לדור (קו האופייני לסאגה המשפחתית). מי שעומד בראש קבוצת האבות (מרי סאלים חמדי הדומה במקצת למרי אלסעיד של הזו) אינו מנחיל ירושה „גנאלוגית” לבנים ואנו עדים לכל היותר להתמעטות הולכת וגדלה של המורשת התרבותית.

אין לרומאן זה ציר ואין בו היִרְכִּיָה של דמויות (עיקריות ומשניות). המחבר מנסה לתפוס מרובה — קבוצה שלמה, ולכן אינו תופס. מה שנותר היא רומאן התיישבות, שאינו שונה הרבה מארץ לא זרועה, מאבקה של קבוצה חברתית עם פגעי אנוש (אויבים) וטבע, נסיונות של התיישבות ב„נבי סמואל” ועבודות בכרם אברהם ופיתוחו והתפוררותו של כפר השלח.

סגנונו של זרחי בכפר השלח פשוט הרבה יותר מסגנונו של הזו. אין הוא מרבה בארמזים ובניבים כבולים (ואינו נוקט בסגנון בארוקי אקספרסיוניסטי) והעגה התימנית (במבנה המחבר או באוצר הלשון) אינו מטביעה חותם עמוק על סגנונו של המספר או על סגנון גיבוריו („הנה, סאלם כבר אנו בירושלים”, כפר השלח עמ' 32 „אה, בחרו נחמד למראה, בן פורת יוסף” שם עמ' 75) — אלה „מובאות” מהעגה שאינן מעמיקות ביותר מבחינה סגנונית.

כפר השלח הוא רומאן התיישבות היסטורי גלוי (בניגוד לצריף העץ של עבר הדני שהוא רומאן התיישבות הנזקק למעין „מפתח”). זרחי אינו סוטה מסופרי ההתיישבות התיעודיים, כשם שאינו שונה הרבה מן הסופרים שנזקקו לאינטריגות טריביאליות על מנת להעביר „מסרים” חברתיים אקטואליים.

בסיכומו של דבר זרחי הוא סופר המשמש ביטוי מובהק לממוצע של הדור. רק ביצירות מועטות (כגון **מלון אורחים**) הוכיח שאפשר ואפשר להגיע להישגים מסויימים גם בשביל ביניים זה ובלבד שבירת החומרים וארגונם תהא מעניינת. הוא מאותם שיחים שבלעדיהם אין עצים. מן הסופרים שיוצרים ספרות אף-על-פי שהם עצמם אינם מבני הרֶשֶׁף המגביהים עוף. הוא משקף אולי, את דורו יפה יותר (מבחינת הצריכה התרבותית וההיצע התרבותי) מסופרים כעגנון. ספרות אינה יכולה בלא שיאים, אבל בלא מישור לא ניכר גם גבהו של הר.

הערות

1. דב שטוק, לדרכו בלשון, עיטורים (מאסף ספרותי לזכר ישראל זרחי), ירושלים, (שמ"ט), עמ' 105.
2. י. קלוזנר, דרכי יצירתו, שם, ביחוד עמ' 57.
3. י. זרחי, רישומים, שיחות ופגישות, שם, עמ' 17, 18, 27, 53.
4. ד. סדן, שם, שם.
5. במאמר הנ"ל.
6. י. קלוזנר, שם, עמ' 55.
7. והשווה לדיאלוג יוסי ורימי שם, עמ' 190-191.
8. וכן הנפס זורם לים התיכון, עמ' 48-49 (גדעון והכפר); עמ' 96-97 (תיאור פירי והכלב). ועייין: ג. שקד, רשמים מן השוליים, (על יצירתו של עזרא המנחם), "ידיעות אחרונות", 1981.
9. 4 24 וכן הנ"ל: סיפוריו של דב סדן, שם, 1981. 4. 30.
9. מ. הדסי, ישראל זרחי, בית סכתא שחרב, "ילקוט ירושלמי לדברי ספרות", ירושלים (תש"ב), עמ' 209-210, ובעיקר: י. קלוזנר, דרכי יצירתו, "עיטורים", שם, עמ' 58.
10. המעטת נוכחותה של הדמות המייצגת את הנורמה היא תופעה מקובלת למדי בספרות העברית (חנן חפץ — י. ח. ברנר, שכול וכשלק, מנחם העומד — ש.י. עגנון, תמול שלשום ועוד).

גבריאֵל פּריוֹל

פּפּיִנֵט רָגוּעַ

רוּחַ מְנַשֶּׁבֶת כְּפוֹרִית, תְּזוּיֵת
 עוֹשֶׂה רְעִידַת אֲדָמָה לְעֵץ הַמִּנְיָץ
 שׁוֹלַחַת בּוּ מְבוּכָה לְכָנָה
 עַת אֲנִי תוֹעָה
 בְּמִבוּךְ דְּמֵי הַמְּשׁוּטָט.

כָּאֵן הוֹסַפְתִּי שׁוֹרָה
 לְבִיאֹגְרַפְיָה שֶׁל הָעֵץ,
 אֶךְ מִי עָלִי יִגִּיד
 דְּכִרְיָמָה עִם הַסְּקָרָה?

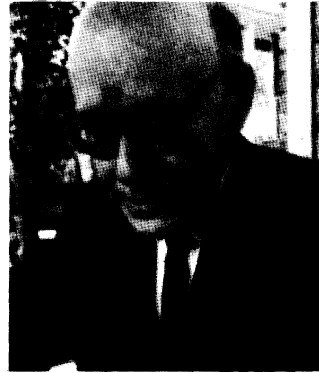
אוֹלֵי הַרּוּפָא יוֹרֵעַ מִשְׁהוּ, אוֹלָם
 אִם וְכִרוֹנוּ לֹא יִטְעוּהוּ יֹאמֵר:
 "הַפּפּיִנֵט הִיָּה קֶצֶת עָצוּב
 אֶךְ רָגוּעַ
 וּמַעוֹלָם לֹא יִצָּא מִכְּלִיו".

11. ג. שקד, ציפיות ומימושן, "הספרות", 29, דצמבר 1979, ועמ' 1-12.
12. אהוד בן עזר, "ארץ לא זרועה", לישראל זרחי, "הארץ", 3.9.71. בן עזר טוען שכוחו של רומאן זה רי ברומנטיות הנאיבית שלו.
13. אברהם שאנן, "ארץ לא זרועה", "גליונות" (תש"ו) יט, ה'ר'; שאנן מטעים ש"הפעם השתחרר כליל מן הרדיפה אחרי אפקטים זולים".
14. ג. שקד "לבנות ולהבנות בה", (על רומאן ההתישבות), דברי הקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות, ג', ירושלים, תשל"ו, ביחד; עמ' 520-522.
15. ודוק: "הוא רואה על דרכו ראשי הרים קרחים, שדות ששממו וכרמים שחרבו, והיה הולך והוגה בשיבת ציון שבימי עזרא ונחמיה, כמה דומים אותם ימים רחוקים לזמן הזה; מעם העם החוזר, קומץ דל ומבוטל, הבוכה למראה הבית העלוב שבנו, שוקניהם עודם זוכרים את הבית הראשון בכל תפארתו..." י. זרחי, ארץ לא זרועה, תל אביב (תש"ו), עמ' 313.
- והשווה: שם, עמ' 108, עמ' 333-334 ועוד.
16. א. שאנן, לעיל הערה 15, עמ' 241. דברים חיוביים יותר א. ליפשיץ, שלהבת גנוזה (סיפורי ישראל זרחי), "מאזנים", (תשל"ג), ל"ו, ב', עמ' 141. וכן דברי קלוזנר, ליפשיץ ותורן ב"עיתורים".
17. י. זרחי, רישומים ושיחות לפגישות, "עיתורים", עמ' 24 (29.9.44); עמ' 30 (1.1945); וכן עמ' 31, 34, 35.
18. י. קלוזנר, כמאמר הגי'ל, עמ' 62-63. עמד על כמה סכנות שבפניהם עמד הסופר: "בפני מידוניזאציה של החימנים, או בפני זיוף בתיאור של פרימיטיביות יתירה וכו'", שם, עמ' 62-63. הציג את הקשיים וגילה כיצד נפתרו.

בין שיר לצבע ביצירתו הפיוטית של גבריאל פרייל

עדה ברקאי

...השיר הוא האדמה היציבה האחת.
הוא תפלה מתרשמת צבעיה הפרפר...

גבריאל פרייל

זהו, עבור גבריאל פרייל, "פרושו של שיר" (בקובץ "האש והרממה"). למעמדם ולמתכונתם של הצבעים בשירת פרייל כבר הוקדשו מאמרים אחדים, ובכל זאת עוד לא נתמצה הנושא עד תומו. עד עתה נידונו בעיקר שאלות בדבר אופיים של הצבעים מבחינה פיזיקאלית, ופסיכולוגית, דרכי ארגונם בתבניות קבועות ותפקידם כמייצגי תכונות, עמדות ומשמעויות. כל זאת – מתוך תפיסת כלל יצירתו של גבריאל פרייל כמקשה אחת, כטקסט

סינכרוני, אך גם על הצבע, כמו על כל מרכיבי השיר, עשוי לחול תהליך של השתנות, התפתחות, התגוננות, ככל שתהליכים אלה עוברים על המשורר ועל שירתו. בשירת פרייל מתגוון אופן השימוש בצבעים בצורה ניכרת במשך השנים, ועל כן יש עניין לבדוק את דרכי הופעתם של הצבעים גם בדיקה כרונולוגית, אשר תבליט את המהלך הדיאכרוני של התפתחותם ביצירת פרייל.

מתוך בדיקה זו יתבררו גם כמה מאפיינים נוספים, כגון: דרכי העמדתם של צבעים מסויימים כבידוד, או להפך – כשילוב במערכת קבועה, וכמעט בלתי משתנה; המעבר מן השימוש בצבע כמציין ממשות ריאליסטית-ליטרלית אל העמדתו במישור מטאפורי-מושגי; הצגה סיקסנטית של הצבע, הצליל והתחושה ועוד.

בקובץ הראשון של גבריאל פרייל – "נוף שמש וכפור" (ניו יורק, 1944) מצויים אך מעט צבעים, וברוב המקרים בולטת הצגתם הליטרלית, דהיינו: הצבע מתקשר לאובייקט ממשי, כדי להציג מציאות "אמיתית", מוחשית ומוכרת: "הבית הישן / ששנתיו בוודאי / במספר לבינו – האדומות..." ("ליד הבית הישן): או בדימוי שגור למדי, עד שהפך כבר לניב לשוני יומיומי: "העיניים כפרחי דגן / זהב דגן לצמות..." (שלושה שירים על אם). זוהי ראשית הדרך. ובכל זאת, יש גם כובץ הראשון דוגמאות ספורות, המבשרות שני כיווני התפתחות "צבעוניים" – האחד – צירוף של מערכת צבעים, הכונה שיר שלם. "משירי גשם" הוא, ככל הנראה, השיר הראשון, שבו נבנית המשמעות מתוך צירופים של אובייקטים בעלי צבע זהה, אשר מתוכו

* וראה: דן מירון, "שירי זמן אחר", ביצרון ס"ח (תשל"ז), חוב' 329, מנחם פרי, "עיניה, ממולי", סימן קריאה 1, עמ' 255-262. עמ' 166-181, 202. יעל שורץ, "כל ברקי צבעונים", שם, עמ' 75-108

"מתחייב", כביכול, השיתוף המהותי והמשמעותי ביניהם: "הגגות אדומים־דהים / ... / העצים — זהבם עמום, אָדָם — נחושה / ... / ולב לי כציפור אדומה־דקה. / ... / ולב לי כשורש־עץ — / הוא חש זהבם עמום ואדומים־נחושה / של קיצים אבדו זה כבר". האדום לגווניו יוצר, איפוא, קשר מחייב בין גגות, עצים, ציפור, לב וקִיץ. מול אחדות מורכבת זו ניצבת מהות הפוכה, מנוגדת באופן קוטבי אף בצבעה: "...חורף ישיש ילבלב בשלגו / ... / לבי כחורף: לָכֵן דעת / וכאביב ילבלב / רענן בשלגי־הזפוח" (שם).

כיוון התפתחות נוסף, המתרמן בקובץ הראשון, הוא בהצגה המטאפורית של הצבע: "רו ירוק וחוזר" (לעשב); "...אני... — שומר נאמן לשמחה.../ אראנה מסתננת כחולה... (שם). אלה הם גם הרמזים הראשונים לשימוש מושגי־מופשט בצבע. לכאורה תורם הצבע להמחשת המופשט; אך מאידך גיסא הצבע הוא המקבל משמעות נוספת, מושגיית, המעניקה לו איכות מיוחדת, עצמאית ובלתי שיגריתית.

צעד ניכר ומשמעותי בפיתוח השימוש בצבעים מסתמן בקובץ השני, "נר מול כוכבים" (ירושלים 1954). כאן בולטת העדרפה לגבי מספר צבעים, שהשימוש בהם חוזר ומופיע בתדירות רבה, כמעט עד לידי קביעות. זהו מאפיין ברור בשירת פרייל: לאורך כל הדרך ישנה בחירה במספר מצומצם, יחסית, של צבעים; אך בקבוצה קטנה זו נעשה שימוש מורכב, מעניין ומגוון, עד שנוצר הרושם, שהשירים הם עתירי צבעים. בקובץ השני מסתמנת לראשונה הבחירה בצבעי התכלת והזהב, הכסף והאדום כצבעים דומיננטים. כאן אף נראה לראשונה את צמדי הצבעים, שהבולט שביניהם הוא הצמד תכלת וזהב. אלא שבצד השימוש הליטרלי, שאפיין את הקובץ הראשון, ומופיע גם כאן, כמו: "לצאת לְאֶפְרֵי הקִיץ, פְּסִי כחול וזהב" (לקט גרגרים), הולך השימוש הצבעוני ונוטה יותר ויותר לעבר המטאפורי. אמנם המטאפורות ברובן עדיין ברורות מאד, כמעט פשטניות: "זה יום שבין חורף ואביב — / כולו יין כחול וקריר / ... / זה יום שבין חורף ואביב / כולו זהב מסונן..." (מקלט בין עונות); או: "לפנים הייתי נער בעל עיניים תְּרוֹת אור / ימי — עֲגֻלוֹת כחולות נושאות מִטְעָן עליו" (כלפנים). ובכל זאת הולך הכיוון המטאפורי ומתעצם, הצבעים הופכים יותר ויותר מופשטים, ואפילו מקבלים מעין משמעות חדשה, כמו: "הערב נכנס בי, מיוער כמיהה ירוקה" (ערב מיוער כמיהה); או: "אכן התכלת פה לחלומך תבין / גון הכסף את הגותך יחוויר" (בגריניץ וילג). דומה, שפרייל מודע לדרך התפתחות זו של השימוש בצבע, שכן בשיר אחד הוא מציג מעין פרשנות משלו לצבעים בשיריו, תוך שהוא מדמה עצמו לצייר, המוסיף גוונים לתמונה שלפניו. כאן מצטרפים אל הזהב והתכלת גם האדום, השחור והירוק, ויחדיו הם יוצרים מעין סולם "אופי" צבעוני, פרטי ולאומי גם יחד:

עד שְׁאֲתֵי אֲנֹכִי לְפַתַּע בְּדַמְדוּמֵי קִיץ,
בְּקִטְפָתָם, נִמְתַּחַת דָּקָה, נִתְּרָה צִפּוֹר צְהַבַּת חֶרְטָם;
עד שְׁאֲתֵי אֲנֹכִי וּבִמְכַחֲלוֹי הַיְהוּדֵי הַמְרָדֵף הוֹסַפְתִּי
אֶת גּוֹן הַשְּׁחוֹר, כְּמִקְהָ לֹו בְּלִי־דַעַת הַתְּכַלֵּת הַתְּמִימָה;
אֶת גּוֹן הָאָדוּם, הַמְבִיֵן בְּטִיב הַיָּרֵק הַרוֹגֵעַ, מִפְּרָחוֹ...

(בית קברות אמריקני, ב')

כאופן ברור למדי מסתמנות בקובץ "נר מול כוכבים" שתי צורות העֲמָדָה צבעוניות; האחת — בנוסח הקטע ה"פרשני" דלעיל. דהיינו: צירוף של כארבעה או חמישה צבעים, היוצרים ביניהם יחסים של שיתוף צבעוני, אשר מתוכו נובעת הֲרָדִיּוּת של משמעות. הזהב, האדום והשחור מופיעים גם בשירים "איך אתן שבח",

"נער מול קיץ", ובתמונה עשירה מאד, שבה נעים הצבעים על גבול הליטרלי והמטאפורי בשיר הבא:

רצוף היאור קרצי עננים,
כחל וקהב שלשפריר שמים.

ושחיפי כסף של מים
צל גל בית משתקף מבסים,

על פני היאור צפים עלי ברונזה של סתו הקדים לבוא,
בעגולי קצף רוחשים זבובים, צבוע זין מרחף פרפר,
שועל משתחם בחרשה הקרוכה, מזרחב ענב הקר;
קרנה מפרח הדממה מסביב, ירקה מעקבות האביב.

(שלוות יאור ואימה מרונה)

ואילו צורת ההעמדה האחרת שונה באופן קיצוני: פרייל מרפז לעיתים שיר שלם סביב צבע אחד ויחיד. במקרים אלה הצבע הוא צבע הקרקע הריאלי, נותן הטון האווירתי, וכן מעביר תחושות ורגשות באורך מטאפורי. בשיר "אדם במשעולי סתיו" מוטל תפקיד זה על הזוהב; ב"חורף לומן" — על האפור; ב"לעולם כה ילבלבו עציצים" — הכסף, וכן גם בשיר "דג כסף": "על שפת נהר, עושה דרכו בשלולת כסף, יושב / דייג בהיר דמות בהיר דמות בכסף / ... / עת תרות עיניו, / גצים פליטי שמש / את שפת הכסף שבין מים לשמים / ויודע לבו של דג שציד דגים היא אמתלת כסף...". פרייל מנצל כאן לא רק את די־משמעות של המלה "כסף", אלא גם את התנודה שבין "שפת הכסף" הליטרלית כמעט, לבין "שלוות כסף" המופשטת. נוסף לכל גוני המשמעות נקבעת על־ידי הצבע האחד גם אחרות מהותית ומשמעותית של השיר.

מן הדוגמאות דלעיל מתברר, שפרייל בונה שתי גישות קוטביות אל שימוש בצבע בשיר: מצד אחד — ריבוי צבעים המיצגים ריבוי משמעויות, אשר בצירופם בשיר יוצרים את האחדות שבניגודים. מאידך גיסא — היפוכה של השיטה: מתוך התמקדות בצבע אחד מתבצעת יציאה מן האחרות אל הריבוי, שאינה אלא זווית־ראייה שונה של אחדות הניגודים. כלומר — שתי השיטות מניצגות, למעשה, אותה תפיסה ואתה גישה.

שימוש נוסף ומעניין אפשר לראות בדרך הצגתו של הצבע המושגי כחלק מסיסְטְמָזיה. בקובץ זה זוהי אחת התופעות המרכזיות והשכיחות, על אף שבמשך הזמן היא נזנחת במירת־מה. הצבעים מתקשרים לא רק לעצמים או למושגים, אלא אף לקולות. דימוי המשורר לצייר מציג במרומז גם את המשורר כמוסיקאי. הצבע השכיח בהקשר זה הוא בעיקר הזוהב (ואולי יש בכך משום רמז לכלי נגינה כמו החליל, החצוצרה וד'): "ומגרנו של עפרוני יפכה שלו הזוהב" (שבילים עוד ישנם); או: "לעולם תזויב בד שירת הצפורים" (לעולם כה ילבלבו עצים); אף כאן הולך הצבע ומתנתק מן הדימוי, עד שהוא הופך למעין מושג מוסיקלי: "זוגי פעמוניך מזמרים זהב לנתיבות שברוח" (פרידה מתדהר). השימוש הסינסְטְטי מסייע אף הוא ליצירת הרבגוניות והרכבשמעות שבתמונה. הצירוף בין הראייה והשמיעה, בין הקול והצבע, ממחיש את הניואנסים הרבים והשונים שבתופעות הנראות אחרות וחר־משמעויות.

"מפת ערב" הוא הקובץ השלישי של שירי פרייל ("דביר", ת"א 1961). בו הולכים ומתנבשים הכיוונים, שהסתמנו בקבצים המוקדמים. הצבעים כאלמנט יסודי ומהותי בשירת פרייל הולכים ומקבלים צביון מגובש ומוגדר יותר, ככל שהמשורר מגבש לעצמו את תפיסתו הפיוטית. בפתחת הקובץ אומר המשורר:

לאחר שהושר השיר על שלגו ושמשו
 וכל המעצרים הפועמים לביניהם,
 הוא נושם כנוף עצמאי...

השיר בא עם כל מוג'אור, —
 ואמר יוצר אקלים משלו,
 נוטע נזים לא העלו וזהב קדם,

(אי וימו הנסוג)

ואילו השיר החותם את הספר מרגיש את מקומו ותפקידו של הצבע:

תוף נעש ונחש צבעים אַחַצְנָה יחיד,
 צֵר עָבְרִי...

עד תבוא שְׁעָה וּבְרַךְ יִפְלַח לֵב הַכְּפִיר וְהַצָּבִי:
 אֶהְפֵּךְ בַּצְּבִי תַחַת אֲשֶׁשְׁמֵשׁ שְׁבִנְצוֹן,
 לְשִׁלְנֵי הַחֶרְמוֹן יַעֲלֶה פְרוּשׁ מִכְּחֹלִי.

(צייר עברי)

דומה, שמסגרת זו אינה מקרית; היא מבטאה בכירור את הדגשת מקומו של הצבע כמרכיב דומיננטי לא רק בתבניתו של השיר, אלא גם בסמנטיקה שלו.

אל קשת הצבעים, המצומצמת ביחס, שהסתמנה בקצים הראשונים, מצטרפים עתה עוד צבעים אחדים: ירוק וחום, הרבה לבן והרבה אפור, וגודש של ורוד. הטכניקה הצבעונית נשאת בְּעֵינָה. שוב נמצא מקרים רבים של שימוש בצמדי צבעים. החום והירוק נוטים להתקשר ביניהם, וליצור אחדות בין קטבים, כמו "המחווה הירוקים" בזכרונו של "נער חום עיניים" (מניסן עד ניסן); אך קורה גם, שכל אחד מהם יוצר צמד עם צבע אחר: לבן עם ירוק, חום עם אפור. התבנית־אוייה, שוב, להיות בעיקרה ליטרלית, כמו בצמד לבן-ירוק; "ברוחים כציים לבנים גולשים על פני המים הירוקים. / סיעות ברוזים לבנות עוברות לאורך האֶפֶר הירוק. / ממעל להן צפים ענני שְׁקָפִים לבנים, כסֶפֶנים השלולים / החותרים בשמים מְלַבְּבִים, זיו להם לבן". (גוני זריחה ודעיכה). כאן מסכם המשורר עצמו את תפקידם ומשמעותם של הצבעים: "לבן וירוק מספרים על אחרית וראשית של רברים..." (שם). במקרים אחרים עשויה ההצגה להיות מטאפורית-מושגית: צמד הצבעים יוצר אווירה, תחושה, תגובה נפשית: "עננים כדוכים שחומים רבצו עם שקיעה, / ... / ושרותי עוד שקועים בְּאֶפֶר" (כמסע יאוש); או: "בניין ... / כולו אומר הזמנה ירוקה / הערב ... / מאציל אור כחול למגדלים" (ארכיטקטורה אילנית). בדוגמה הראשונה מדגיש הצימוד הצבעוני את מימדי הדמיון שבין העצמים הרחוקים: עננים דומים לשדות; רביצה ושקיעה — שקועים. בדוגמה השנייה מכוונים הצבעים, הדומים כלשהו, למהות מטאפיזית, מסתורית, מופשטת לחלוטין.

בצר טכניקת הצמדים, כמו השילוב בין לבן וכחול (שורות אביב: 1959), בולטת מאד הופעתו של הוורוד, שריכחו בקובץ זה הוא מיוחד במינו. בהצטרפו אל הזהב מעניק הוורוד לתמונה גוון נוסף של עליצות ושמחה יחד עם תמימות וילדותיות. כך, למשל: "...הים זוכר. / מהבהבת בו אש דקה ומקציף הזהב, / ... סיעות צפוריו מלבינות במעגל, רקומות פְּרֹרד..." (משורר ויָמִיו); או: "החלונות מוורידים בין האילנות / ברשא קולח הזהב" (בוקר בכפר). צבע זה מרשים במיוחד, כאשר הוא מופיע כצבע יחיד ועצמאי בשיר, המבוסס כולו על הָרֹד: "פרצה תבערת ניצנים ורודה / פשטה כשג הָרֹד / ירדה כשג הָרֹד משמים אחרים / ... / תֶּעֱשֶׂר נא הפעם שמחה ניצני דוברכן / וְתֵצֵא כמלכה לרשת" (תבערה בָּגֵן). ואכן, טכניקה זו של צבע יחיד הבונה שיר חזרת ומופיעה בשירים נוספים תוך שהיא מחליפה צבעים: האפור, המציין יומיומיות, בנאליות, שגרה בקטע "בינתיים אני יושב בחבל

תרבות ישראל – מקוריות או חקינות?

יוחנן גרנך

שורת-ההגיון מכתובה לנו להצטנע ולומר, שאין תשובה אחת בלבדית לאתגרים החמורים הניצבים לפנינו בעת הזאת. ברם, למעלה מכל שמץ ספק היא העובדה, כי עתה, יותר מאי-פעם, נדרשת מאיתנו מידה סבירה של מודעות עצמית מפוכחת, כסימן-היכר לאחריות מוסרית ואינטלקטואלית – הן לגבי עצמנו כיחידים, והן כלפי העם היהודי והחברה הישראלית בכללותה. ודווקא משום כך שומה עלינו להתריע על אחד מן הליקויים הפרודוכסליים ביותר של אומתנו, בהתהוותה ההיסטורית רבת-הנפתולים: היעדר ביקורתיות עצמית מעמיקה. תוך כדי טיפוח תנועת-מטוטלת מעוותת בין מיפגן-שרירים לתיסכולים, באספקלריה של "ביקורת-עצמית" רפרפנית,

אפשר, כמובן, לראות בשימוש הצבעוני כאן יסודות ליטרליים, כמו, למשל, רמז לעיר אפורה, לחיי חולין ושיגרה, ולעומת זאת – האתגר ה"כחול": מבהיק ומפתיע בפתאומיותו ובצלילותו כמו פיסת-ירקיע כחולה בין עננים אפורים. ובכל זאת התמונה בכללותה מסמנת בהדגשה רבה את המימד הייחודי של הצבע כמעניק אופי וממשות למושגים מופשטים וערטילאיים כמו "אתגר" ו"ברירה".

בקובץ האחרון בולט השימוש בצמדי תמונות צבעוניות בצורה שונה במקצת מזו שבעבר. לא עוד צבע עם צבע, או צבע מול צבע, אלא תמונות "אחיות", המעניקות לחפץ או למושג מעין "ברירה" צבעונית. כך, למשל, מוצאת "זוגיות מכחילה" אחות תאומה ברמות "זכוכית בהירה עד לשיגעון" (זמן אחר); ל"אודות מוסיקה כחולה" יש מקבילות ב"אודות פנינים ודומיה" (אפשרויות שקיעה) וב"אודות הגשם הסגול" (הרצאה). המלה "ארווה", החביבה על פרייל, מעניקה לצבע ולתמונה בכללה תחושה של תנועה קלילה ונלית יחד עם רחש כמוס וכמעט בלתי נשמע, ובסך הכל – סינסתזיה של ראייה, שמיעה ותחושה.

מספר הצבעים בקובץ זה קטן. העולם הריאלי, המוחשי, מצטמצם לאותם הצבעים, אשר להם משמעות רחבה, מטאפורית, סמלית, סינסתטית, אוקסימורונית. דבר זה בולט במיוחד באופן הצגת הזהב, שבניגוד לקבצים הקודמים מופיע עתה בעיקר כצבעו של הגיל, צבע הזקנה. זהו צבעה של עלוות העץ, צבע הסתיו והקץ

ספֿטמבֿר, יִקְחֵנִי סֶטוֹ אֶמְרִיקָנִי
שְׁטֵרם הַזְּהִיב...

וְהוּא חֵשׁ בְּעֵלְוֹת גִּיל עֶרְבִי אֶפֶל
בְּמִים הַטּוֹפָחִים בּוֹ כִּכְסִיָּה,
וּבְסֶפֶטְמֶבֶר הַלּוֹקֵחַ אוֹתוֹ
לְאַחַר שֶׁהִזְהִיב, כְּסֶפֶטְמֶבֶר,
(עלוות גילים)

כאמור, דרך עבודתו של פרייל בצבעים מאפיינת את התפתחות שירתו בכללה. מן המוחשי והליטראלי עוברים הצבעים יותר ויותר למישור המטאפורי והמופשט, עד שהם הופכים לעתים קרובות לישות עצמאית, בעלת משמעות ובעלת מסר משלה.

שירתו של פרייל בשלביה הבוגרים, השלמים, מתרכזת בהווייה הפנימית והנפשית, תוך שהיא מבוססת על פרטים מוחשיים (זמן ומקום, אירועים ומצבים וכיוצא ב) ויוצאת מתוכם אל המישור הזיכרוני, האיריאלי והמטאפורי. הצבע הוא אחד המרכיבית החשובים ביותר ביצירת מערכת זו.

זו מרחפת תדיר בחלל תרבותי סתגרני וחד־ממדי, השואב על־פירוב את השראתו מן העבר בלבד. לעתים דומה, כי עיני העם היושב בציון נשואות יותר אל עבר חטטנות־לשמה של העבר מאשר אל עבר עיצוב עתידו, בעולם מקוטב עד להחריד, אך גם "מאוחד" עד להפליא, בזכות התגליות והמיכשור הטכנו־מדעי המתקדם.

אין תימה, איפוא, כי באין ביקורת עצמית לאומית ראויה לשמה, עדים אנו לתופעות־לוואי ניווניות לתהליך צמיחתנו המחודשת כאן־ועתה. שהרי עתידנו לא יתווה על כף היד הלפטנית של שבחים, שאנחנו ממטירים כעת בערפילי העתיד. ועל־כן, תוך כדי הבלטה מוצדקת של הישגינו בחבל־ארץ זה, עלינו לאמץ ללבנו גם עקרון מְנַחָה כאוב אך נחוץ כאוויר לנשימה: בגנות השבח — בשבח הגנות. לא הלקאה עצמית שלילית, אלא תיקון עצמי חיובי. כנאמר: "מודה ועוזב ירוחם"...

תרבות־ישראל מול אמריקניזציה ולוונטיניזציה

אשליות שסופן תיסכולים — על־אדני ביטחון־עצמי מופרז — היו מנת־חלקו של העם היהודי לאורך תולדותיו. מכאן הנחיצות שבטיפוח גישה "ספקנית", הן לגבי הישגי העבר וכישלונות ההווה, והן כלפי אתגרי העתיד. שכן, בגיננו עיוותים, בהסרתם מדרג־המלך של צמיחה תרבותית־לאומית ובהתמודדות מפוכחת עם "צו השעה" — אבן־הבחון של בגרותה האינטלקטואלית־סוציאלית של כל אומה בעידן המודרני.

הגישה הספקנית אינה גורסת "אמת" אחת ובלבדית. מטבע־ברייתה היא גילום של הסובלנות ההרדית, החופשנות החשיבתית והזיקה הפלורליסטית לאדם ולעמים, ולא־כל־שכן של הפתיחות הביקורתית. היא משמשת קטליזטור רבי־עוצמה להתקדמות, להשתכללות, לתקינות. מדינת ישראל, אולי יותר מכל מדינה אחרת בכל הזמנים, ממקדת בתוכה ביטויים משמעותיים ביותר של הדיאלקטיקה ההיסטורית בדורותינו. תקומת "הבית השלישי" של עם ישראל עומדת בסימן של מאבק־עולם לחירות־הרוח, המאפיין — בין השאר — את כל מיצעדו המפותל של עמנו בהיסטוריה. במומנט זה נעוץ גם מימד המשמעות האוניברסלית של כינון מדינת ישראל. והוא נובע גם מתוך כך, שאנו ניצבים כאן, במזרח התיכון, באחת מנקודות־המגע המרכזיות ביותר מבחינה גיאוגרפית, אף כי בעתיד, כמו בעבר, אין אומתנו מצטיינת במישקלה הדימוגרפי.

בנוסף לכך, אין להעלים עין מן העוצמה החבוּנה במעמדנו ההיסטורי בן ארבעת אלפים שנה בקירוב; מעמד יחיד במינו, שהעניק לעולם את "ספר־הספרים", את האמונה באחדות שבין אל, אדם ועולם, את התקווה לגאולת המין האנושי. תכליתה וצידוק קיומה של תרבות ישראל המחודשת היו לממש "אוטופיה" רעיונית־חברתית, שתקרום עור וגידים של תחייה לאומית־חברתית, במלוא משמעותה המהותית והתיפקודית.

בעוד שהעלִיָה "החלוצית" טיפחה ביורעין את האידיאל של ניצול השפעותיהן של תרבויות זרות לציוויי תחייתנו הלאומית־תרבותית המקורית, הרי עם גבור עליית "המצוקה" שלאחר כינון המדינה, הואץ מיקצב ההיגרות הבלתי־מודעת אחר "אופנות" תרבותיות בנות־חלוף או עיקשות, היפות לתצורות־תרבות אחרות, והפוגמות במגמת־יסוד אחת, שבלא הגשמתה אין עתידנו מובטח בחבל־ארץ זה:

צמיחה מתמדת של תרבות לאומית מקורית. עקבי־כך השתרשה יותר ויותר מעין תרבות חקיינית בעלת שתי מקבילות מנוגדות ומשלימות — זו של תהליך האמריקניזציה, המאופיינת בנהירה בלתי־פוסקת אחר התענגות והישגיות לשמן, במחיר הכבד של תחרות בלתי־מרוסנת והיעדר ריסון עצמי בכל שטחי החיים האישיים והחברתיים, תוך כדי בריחה מעבודה יוצרנית וממאמץ־יתר כלשהו; וזו של תהליך הלוונטיניזציה, המאופיינת בטיפוח סתגרות אינטלקטואלית, אפס־מעש, השתעבדות למערכת שלמה של "מיתוסים" תרבותיים, להישענות על "אישים חזקים", על פאטאליזם, על "צרה־גורל". נוצרת לנגד עינינו תצורת־כילאים בלתי־נסבלת של תאוצה טכנו־מדעית ללא־תקדים, של הרחבת תחולת תרבות המונים רדודה ושיטחית, של תאוותנות בלתי־שפויה לניכוס מוגבר.

מאידך, מעמיקים תיסכולים (לעתים ממוזגים במעין פאטאליזם ללא־תקנה, ולפעמים בהתפרצויות־זעם), כנגד הפערים החברתיים־תרבותיים (ירושה כבדה של מישטר "שיווינוני" באיצטלה פועלית, שפילס את הדרך לאותו "מהפך" פוליטי במדינה, המרחיב את גבולות "הפערים" הסוציאליים. פערים אלה מהווים שדה־מוקשים לקראת העתיד)...

וודאי, תרבות־ישראל בכל העינים אימצה ערכים ונורמות, שנהפכו כמרוצת הזמן למרכיבים חשובים ביציקת תצורה לאומית־מקורית, בכורה־היתוך הייחודי שלה. ברם, המגמה היתה לבלול אותם במערכת העליונה של תרבותנו הלאומית המקורית, ולא־ידווקא להתבלול ולהשתעבד לאותם ערכים כמות שהם. וגם עתה, מן הראוי לאמץ ללבנו אי־אלה ערכים ונורמות — בכל מישורי התרבות — הן מן המערב והן מן המזרח. אך לא במחיר של אובדן זהותנו הייחודית, שהיא־היא הדרך היחידה הנתרת פתוחה לפנינו לשימור מיהותנו, לקריעת אופקים חדשים, להתעצמות לאומית. לכן, אין מנוס משחיה עם הזרם האדיר של אוניברסליזציה — שבה מטביעה את חותמה ביתר־שאת התרבות המערבית על היבטיה החיוביים ביותר, כגון: קידמה טכנו־מדעית, חופשנות חברתית וסובלנות חשיבתית, פלוראליזם תרבותי (תוך קונסנסוס לאומי), ובמקביל — טיפוח מודע של תרבות לאומית מקורית. ליקוי חמור ובלתי־נסבל הוא היעדר ביקורתיות מהותית (ולא תיפקודית בלבד), שהרי רק ביקורת זו היא המסוגלת לחשוף את צפונות השלילה שבחקיינות קריקטורלית של תרבות־המערב, בכל הנוגע לטיפוח מערכת מיכלולים לחיזוי ולבינוי העתיד על־פי "פאראדיגמות" פוטורולוגיות וקיברנטיות. באחת: רק היא עשויה לקדם במשולב גם את המערכת התרבותית הייחודית (בראש־ובראשונה באמנויות ובספרות, אך גם בהגות — "הזוחלת" והנגררת אחר שאר תחומי תרבותנו הלאומית אס־כי תפקידה האמיתי היא לשמש "מורה נבוכים" ברור שכולו שרוי במבוכה).

מבטנו חייב להתמקד במימד העתיד, בטיפוח תצורת תרבות שעיצובה מגלם את מאווייו של דורנו, כאן ועכשיו, מכיוון שאפילו הריאליזם המדעי (האוניברסאלי, מבחינת כוחו; המערבי, מבחינת צמיחתו), אינו יכול לשמש ערובה כנגד הריאליסטיזם ההיסטורי. במומנט זה טמונה חשיבותו של החינוך. באין חינוך ראוי לשמו, אין גם אוטונומיה רוחנית (שוב — מן הדגם "המערבי"), המקנה זקיפות־קומה לאדם באשר הוא אדם. אולם, חינוך "מדעי" אינו תקין כל עוד אינו משתלב בחינוך לערכים מוסריים ואסתטיים כאחד.

לכן, הספרות והאמנויות חייבות להיות התשתית העיקרית גם בעידן הקיברנטיקה לא־רק לעיצוב תרבות כמיכלול, אלא גם לטיפוח תודעה אנושית ולאומית מפוכחת בקרב הדור הצעיר שלנו, שהחשבת כבוד־האדם הוא אחד מעיקריה. יש לזכור בנידון זה את אזהרתו החריפה של ז'אן רוסטאן, המדען־הביולוג הצרפתי בעל־המוניטין, לאמר: "האדם הוא קדוש, אולי יותר קדוש בעיני אלה שאינם מאמינים באלוהים".

שמרנות ומתירנות בתרבותנו הלאומית

המשיחיות הנבואית הושתתה בשעתה על מיצוי האידיאלים הניצחיים של המין האנושי באחרית הימים. היא הוקיעה באותה מידה של חומרה מנהיגים והמוניעים. ומכיוון שהיא היתה מודעת לנטיות לָבָם החומרניות של בני־תמותה ברובם, טיפחה בשקידה אותה מסכת־ערכים נאותה, שבעזרתה קיוותה לעצב אדם חדש ועם תקין במימד העתיד (אחרית־הימים). גם המשיחיות העתידנית־קיברנטית המודרנית שואפת לעולם תקין יותר, אף־כי אין בה המָסָר "המוחני" כמו של זו הנבואית. השמרנות של הראשונה והמתירנות של האחרונה נפגשות אך ורק על מסלול־הקידום הייחודי של התכונות מוסרית, שמגמת־פניה היא שיחרור האדם ממצוקות החיים, המילחמות, המחלות, ואולי אף מסיוט המוות.

תנאי בל־יעבור לעיצוב העתיד הוא: ריסון־עצמי בהווה, לקראת אותו עיצוב. כלום שיכבת המשכילים שלנו מודעת למשימה כְּבֶרֶת־אחריות זו? או להיפך — כל אחד לחוד וכולם יחדיו נוהגים על־פי כללי־המישחק הילדותיים של נרקיסיות ואגוצנטריות, מתוך אספקלריה של לא־אי־כפתיות מופתית?

קשה למצוא מענה החלטי לכך, אולם למעלה מכל ספק היא העובדה, כי רבים מקרב האינטלקטואלים שלנו גלשו אל עבר התרבות הפוליטית, מטפחים מגמות־ניכוס (שתוצאותיהן הבלתי־נמנעות הן: תופעות־ניכור!) ומזניחים את התרבות האסתטית והאתית. כבר אין מדברים אצלנו מזה זמן ניכר על השאיפה להיות "עם סגולה". הראוותנות השמרנית (הרתית) והמתירנות החקיינית (החילונית) מצאו מְכַנָּה משותף בנהגות בלתי־קדושה, העושה שמות בנפשו ובגופו של העם היושב בציון — יהודים כערבים, ולא עוד, אלא שבמיתחמה הייחודי, האופייני יותר מכל למהותה של תרבות לאומית, זה של הספרות, תופסת מקום כבוד הפסילה ההרדית בין סופרים, משוררים והוגים, ולא־ידווקא שיתוף־הפעולה (או לכל־הפחות התחרות ההוגנת, בחינת "קנאת סופרים תרבה חכמה").

הנשק החד של הביקורת העניינית, הבונה, החיובית — הועם וזהרו, ועל־מקומו משתרש והולך הנהוג הנפסד של עוקצנות, גרפנות־לשמה, השחרת פני הזולת. לא־אחת נהפך פולמוס "ספרותי" או הגותי לזירת־קרב, שבה משחיתים "פניני־לשון" השאולות משפת השוק, ובלבד שה"תיזה" של פלוני תיגבר על "אנטי־תיזה" של אלמוני, וקרה גם ששניהם כאחד מתנפלים בשצף־קצף על ה"סינתיזה" של פלמוני. מדי פעם בפעם מתחוללות "סערות בכוס מים" בתחום ספרותנו, שאמורה היתה להיות הלפיד של תחייתנו הלאומית, הניצב לפני המחנה במיצעדו ההיסטורי, אך נהפכה במרוצת־הימים לגרר וחלני של החברה הישראלית.

הקיטוב שחל בקרב משכילינו כאשר בחלקם נמנים עם מחנה השמרנות

המסורתית או האורתודוקסית, וחלקם משתייכים למתנה "הפשרנים", ללא דמות ובלא כיוון מוגדר, ואילו מיעוטם מצדדים במעין "מתירנות" בלא שם ובלא עיצוב מקורי, ונגררים אחר אופנות תרבותיות בעלות צביון "קוסמופוליטי" מובהק — אינו בלתי-אם סממן נוסף של מבוכה אינטלקטואלית. ולא-במעט גם תיסמונת של היעדר אחריות סוציאלית והיעדר זיקה ביקורתית אמיתית לבעיות האומה בעת הזאת. שהרי כולם כאחד חייבים היו להתמודד עם הבעיות החמורות, הנובעות מן ההקצנה שהתחוללה במרבית תחומי חיינו הציבוריים: קיפאון בעליה ולקויים בקליטת יהודים, שלמרות הכל עולים ארצה; מגיפת הירידה המתפשטת יותר ויותר; צמיחתו הבלתי-מופרעת של הפשע; נסיון להגביל את "החופשנות", שלכאורה מובטחת לעד במדינה כשלנו, לפי "הקונסטיטוציה" הבלתי-כתובה של עמ-ישראל; צמיחתה המואיגה של תרבות נרקוטית-פסיכודלית; אנומיה וניכור.

כל אלה גרמו להסתלפותה הבלתי-נמנעת של תרבותנו הפוליטית והאסתטית, לחריגה מציווי המוסר האישי והחברתי, להיפוך הנורמות הקבילות של חופשנות, והפיכתן לקירקס של חושפנות. דומה, כי ההתערטלות — בין-אם במישור היחיד ובין-אם במישור הציבור — נחשבת עתה אצלנו כביטוי עליון לחופש אותנטי. למרבה הפרדוקס: אפילו היחשפותן של נטיות שונות (ברוח ובעיקר ב"חומר"), מקרב בעלי השקפות שמרניות מבחינה רתית או לאומית, מופיעה באיצטלה "המתירנית".

מכאן הנחיצות הרחופה שבהוקעת כל צורות-ההבעה של שמרנות, המתעצפת בתילבושתה הססגונית של המתירנות (לפי רחפי האופנה או השעה), כשם שמך ההכרח להתקומם נגד כל מיפגן-שרירים נרקיטי ושילוח-רסן של מתירנות, התובע את עלבונה של חופשנות מדומה בשם חושפנות כהווייתה. לפיכך, החינוך החברתי והאישי שלנו חייב לטפח מערכת-ערכים שרשית, מקורית, של תרבות-גבולין. שכן, השמרנות והמתירנות צומחות מתוך הקרקע, שבה זנחת החופשנות המוסרית האמיתית, ואשר בה נר-לרגליה הוא האדם, פשוטו כמשמעו. אמנם, אין זו דרך-חינוך קלה כל-עיקר בעידננו, כאשר "שטיפות-מוח" למכביר מעכירות את אקלימה התרבותי של החברה בכללותה. אולם, זוהי הדרך שבה יש סיכוי רב יותר, להיאבק במיפגעי האלימות המילולית והמעשית, ומכל כיוון שהוא, בעידן שבו כבוד-האדם נרמס ברגל גאווה.

דווקא משום כך אסור לנו לטפח טפיחה על שכם עצמנו ולפור "שבחים" לעצמנו ביד נדיבה, מול הראי העקום, שבו משתקפת מציאותנו הלאומית בצורה גרוטסקית ביותר, במבול של חיצוי-ביקורת שחצניים. לאמיתו-שלידבר אין בינם ובין הביקורת הבונה ולא-כלום.

אחריות אינטלקטואלית או לא-איכפתיות מוסרית?

התרבות החברתית של מדינת-ישראל אינה חסינה דיה נגד מגמות של טוטאליטאריות פוליטית (אוטוקרטיה) או רתית (תיאוקרטיה). מאידך — הדוגמטיזם האיראולוגי של דור-המייסדים יצר בעל-כורחו "ריאקציה" דו-כיוונית: של אורתודוקסיות וניהיליות. מכאן המצב החמור שהתהווה לנגד עינינו במדינתנו-פנימה, שעתה שומה על כל אדם נאור, משכיל ובעל "איכפתיות" מוסרית לגבי גורלו של העם השוכן בציון להתייצב, יום-יום, מול הגל העכור של שוללי דפוסי הדימוקרטיה, ויהיו אלה אשר יהיו. כולנו מצווים לבחור ב"חירותם" של כל בני-האדם החיים

על עולמו הפיוטי של ט. כרמי שיחה עם המשורר

נילו סגל

ט. כרמי

זו, וענה ברוח טובה על שאלותינו. בתשובותיו הוא הפיץ אור על דרכו הפיוטית מראשיתה — דרך משורר

הפגישה עם ט. כרמי נתקיימה במשרד „בצרון“, בעת שהותו החטופה בארה"ב לרגל קבלת פרס ישראל ובלהה ניומן מטעם המחלקה ללימודי היהדות של ניו-יורק אוניברסיטה. באותו ביקור זכה ט. כרמי בפרס נוסף — פרס קנט ב. סמילר מטעם Present Tense, רבעון המופיע בחסות הוועד היהודי האמריקאי. פרס זה הוענק למשורר על תרגום השירה העברית לאנגלית באנתולוגיה הדו-לשונית בהוצאת „פנגוויין“.

ט. כרמי נענה לבקשתנו לשיחה

עימנו יחדיו, בתוקף מצבנו הקיומי הכלל-אנושי המיוחד במינו, וגם מכיוון שרק כך מסוגלים אנו להבטיח את חירותנו אנו.

היחס של אחריות אינטלקטואלית ושל רחיית כל תופעה של היעדר-איכפתיות מוסרית כלפי האדם — הוא-הוא אמת-מידה לבחינתם של מושגים והתנהגויות, אפילו בעידן של המהפכה הטכנו-מדעית, בעלת הצביון המערבי המובהק, שבה שרויים אנו-כלנו. אין מיפלט מן ההעדפה המודעת שבשבח הגנות של תופעות שליליות בחיינו החברתיים-תרבותיים, על-פני גנות השבח של תופעות, שעל חיוניותן או חיוביותן אין חולק. תולדות עמנו הן צרות לכך, כי מאו יציאת מצרים ועד היום, עוברת כחוט-השני בדרכו ההיסטורית רבת-האירועים אותה מגמה מתמדת, לעצב לעצמנו חיים חופשניים אותנטיים, כנגד „סיר-הבשר ועגל-הזהב“.

תפקידם המחנך והתרבותי של האינטלקטואלים הישראלים, כחלק מן החינוך-העצמי — נוכח דילדול מקורות-ההשראה בקרב המנהיגות הפוליטית של עמנו בעת הזאת — הוא: **לטפח ביתר-ישאת את מודעותו העצמית של האדם בישראל**. ומכיוון שמדינת ישראל נהפכה לאבן-הבוחן של תודעת-זהות יהודית בכל העולם, הרי שכושר קרינתה יוגבר, אם אכן האיכפתיות המוסרית והאחריות האינטלקטואלית תיהפכנה לנחלתם של כל אלה המהווים את „האוונגארד“ התרבותי של העם: משוררים, סופרים, הוגים, אמנים, מחנכים ומורים, עיתונאים ופעילי-תרבות למיניהם.

ברם, אם גם אלה ימשיכו בדרך-לא-דרך של סגידה ל„חומרנות“ וסלידה מ„רוחניות“ יש לחשוש לעיצובו של עתיד מפוקפק. שכן, סכנה מוחשית תארוך הן להתעצמותן התרבותית והן לעצמאותן הממלכתית. עלינו להיות חדורי מודעות לגבולות מעלותינו, ולחומר-הנפץ שבמיגרעותינו הלאומיות והחברתיות, כדי שנהיה מסוגלים להצעיד את מורשת העבר על דרך-החתחתים שלנו לקראת העתיד.

התפתחותי. התחלתי לכתוב שירה בגיל חמש עשרה או שש עשרה, ובעברית. לא עלה בדעתי לכתוב אנגלית. „היצר הרע“ הזה פשוט לא מתעורר בי באנגלית. בשנים הראשונות לאחר בואי ארצה היו פיתויים רבים לעבוד באנגלית. לא היו אז הרבה אנשים דו-לשוניים, והפיתוי היה גדול. אבל סירבתי. למעשה, הרבה היססתי בעניין „פנגוויין“, ומה שמשך אותי בעיקר היה עניין הקריאה ואיסוף השירים. האנגלית איננה מפעילה אצלי את אותו הראדאר שעובד אצלי בעברית. המשורר עובד עם החומר הפונטי שלו כל הזמן, בידועין ושלא-בידועין. הצלילים „עובדים“ בשפה אחת, וקשה לתאר התמסרות לשתי שפות בעת ובעונה אחת.

ש. נדמה לי שעניין שתי השפות מופיע בשיריך: „הוא יודע שהוא מדבר בשנתו אבל איננו יודע באיזה שפה“¹. „האם אמר את שמי / בשפת אמו?“²

ת. אינני יודע. אינני בטוח שהכוונה כאן לשפה ממש.

ש. בשתי הדוגמאות מופיע עניין השפה בצד דימוי „השם“, דימוי החוזר ברבים משיריך, מכל התקופות. האם סביר להניח ש„השם“ הוא דימוי מרכזי בשיריך?

ת. נשמע לי נכון, רק זה לא דבר שחשבתי עליו. אני מתאר לעצמי שזה קשור לנושא שחוזר די הרבה — לענין החצייה או השניות. זה חוזר בהרבה שירים. „כלם אומרים שירה: / חושבים דבר אחד, / ואומרים דבר שני; / אומרים דבר אחד, וחושבים“³.

עניין הפזילה ב„סקיצות לפורטרט“ („כשנשא את אשתו הראשונה / שם את עיניו למעלה / ולבו למטה. / הטכס היה פשוט ומלבב / ואיש לא שם לב / שהוא נגוע בפזילה ממארת“). ליד אבן

שנולד והתחנך בארה"ב, וכבש לו מקום מיוחד בשירה העברית של ימינו. ט. כרמי הוציא שנים-עשר ספרי שירה, תרגם לעברית מחזות מאת שייקספיר, סופוקלס, ברכט, אלבי, ליליאן הלמן ועוד, וערך את האנתולוגיה לשירה עברית, מפעל שארך 12 שנה.

ש. האם הושפעה שירתך מהעובדה שגדלת והתחנכת כאן?

ת. בוודאי. בהתחלה היה אפילו חוסר איזון מבחינת חומר-הקריאה שלי. מצד אחד קראתי שירה אמריקאית חדשה, בת-הזמן, ומצד שני קראתי את שירת ימי-הביניים והקלאסיקה העברית (ביאליק, טשרניחובסקי, ובני חבורתם). לא כל השירה הארץ-ישראלית החדשה הגיעה בתקופה ההיא לארה"ב, ובלעתי בתאוה כל מילה שהגיעה. ב-1946 שהיתי בפאריס שנה, ואז נתקלתי לראשונה ב„מחברות לספרות“. קראתי את שיריהם של אבות ישורון ויונתן רטוש, ואז ראיתי נקודת קישור בין השירה העברית לבין המגמות המודרניות בשירה האנגלית והצרפתית. לכן, כשהתחלתי לפרסם שירה, פניתי ל„מחברות לספרות“. אבל עלי להוסיף, שבהיותי בניו-יורק, ההיכרויות עם שמעון הלקין וגבריאל פרייל, אתם ועם שירתם, היתה לי חשובה מאד.

ש. ידוע לנו שהנוער היהודי כאן, אפילו זה שקיבל חינוך עברי מקיף, איננו מאמץ את העברית כלשון היצירה שלו. מה הניע אותך לבחור בדרך זו?

ת. אצלנו בבית דיברו רק עברית עם הילדים. למעשה, עברית היתה השפה הראשונה שלי. עד היום כמעט לא החלפתי עם אבי מילה בלועזית. מגיל 6-9 הייתי בארץ ואלו כנראה היו שנים מכריעות מבחינת

מאד עד היום. למדתי הרבה בבתי-קפה, בבארים, במוניות. אני „קֶשֶׁב“ מקצועי, ואני יודע שהקֶשֶׁב הזה משמש אותי בשעה שאני בא לתרגם מחזות.

ש. כעורך האנתולוגיה „שירה עברית“ אתה קרוב לשירת הדורות. מה מציין לדעתך את השירה העברית בימינו? מה הם המאפיינים העיקריים של שירת דורנו? האם יש זיקה בינה לבין שירה של תקופה אחרת, ובעיקר דור התחייה?

ת. כל דור מחפש את האבות הרוחניים שלו. ה„כנענים“, למשל, נאחזו בטשרניחובסקי, והגזימו בחשיבות פן אחד של שירתו. השירה הצעירה של ראשית שנות ה-60 חיפשה משוררים שהיו אינדיבידואליסטים ושהמומנט הלאומי לא היה מודגש בשירתם. מבחינה מסויימת היה טבעי שבחרו בדוד פוגל, יעקב שטיינברג ואברהם בן-יצחק. משוררים אלו אמנם אינם דומים זה לזה, אבל בכלם יש משהו מבחינת היחס לעצמם — הדגש על ה„אני“, הרצינות בה הם מתייחסים אל החלום, אל המניעים הלא-מודעים של השירה. או שהיה משהו בדיקציה שלהם שהיה שונה מבני-זמנם. וזה תופס בעיקר לגבי פוגל ובן-יצחק. האמת היא שפוגל היה אחד המשוררים האהובים עלי בצעירותי. נדמה לי שהשפעתו ניכרת בספרי הראשון, מום וחלום (1957). לכן התגלית הזאת לא כל כך הרעישה אותי.

אבל המטולטלת פועלת בכל הספרויות, ולכן יש היום שיבה אל ביאליק. הם יכולים להתייחס אליו כאל משורר ולא כאל דמות לאומית. עניין הדת והישיבה אינו מאיים עליהם, הם לא נלחמו בילדותם להשתחרר ממנו. עובדה זו מאפשרת להם לגשת אל הטקסטים מבחינה אסתטיטית; מבחינת החומרים הלשוניים והפיתוח.

הטועים). כל הדברים האלה מתקשרים לאיזה נושא מרכזי — ראיית דברים שונים בעת ובעונה אחת, או עירנות לניגודים מסוגים שונים. יש בזה גם משהו של הסתכלות מבחוץ על עצמך, שגם זו שניות מסויימת ושגם היא, אולי, פרי השפעת השירה האנגלית של „אז“. כאן אחד המרכיבים של האירוניה שלא היה מצוי בשירה העברית שעליה חונכתי. זה היה אופייני לשירה הלועזית, ולא היה מצוי בשירתם של שלונסקי ואורי צבי גרינברג, למשל.

ש. איך השתלב הרקע המשפחתי והתרבותי שלך בשירתך?

ת. הרקע המשפחתי שלי הוא דתי. אני בוגר בית-המדרש למורים של ישיבה אוניברסיטה ולמדתי כמה שנים גם בבית-המדרש לרבנים. זה משתלב בצורה פשוטה. אני מאמין בפירוש בפתגם: „אם שמוע בישן, תשמע בחדש“. כל העניין הןא שבגלל גורל השפה העברית והספרות העברית, ה„ישן“ נמצא בתהליך של התחדשות מתמדת. זה יהיה גם דילדול גדול וגם עוול גדול אם לא ננצל את העושר הזה שבהישג-ידינו. המקצבים יכולים וצריכים להיות מקצבים של דיבור בן-ימינו, של חיים בני ימינו בארץ, אולם מתחת לפני השטח חייבות להיווצר נקודות-מגע עם המסורת השירית.

כשהגעתי ארצה היתה לי הרגשה שבאתי עם מטען ספרותי כבד מדי, למלים היה „ערך מוסף“, כיוון שהיו מנותקות מחיי יומיום. היה עלי לכרות אוזן לשפה המדוברת, היומיומית, הלא-ספרותית. היה לי גודש מסויים שהיה תוצאת חוזר האיזון של החיים בחו"ל. מבחינת התחושה שלי, העניין התאזן בספר „הים האחרון“ (1958), עשר שנים לאחר באי ארצה. עניין ההקשבה חשוב לי

איש כמו חיים גורי השתנה; גם לאמיר גלבוע יש תקופות שונות. אבות ישורון, יהודה עמיחי, נתן זך, דליה רביקוביץ, אבנר טריינין, מאיר ויזליטר, סרטל, בלבן — אי אפשר לדבר על שירת דורנו. יש הרבה מגמות בעת ובעונה אחת. צריך לתאר בצורה שיטתית את המגמות השונות ואת אבותיהן ותולדותיהן — ולא נצליח לעשות כן בשיחה שלנו.

בשירה הצעירה יותר, זו המכונה „דור המדינה“, הושם דגש על הצד הרקמטי, מין דשנות לשונית — וזה על חשבון המבנה, הפיתוח, המשמעות ואולי גם העומק. כשאתה כותב בצורה של אסוציאציות חפשיות פחות או יותר, אתה מאבד את המתח שנוצר בין החומר הלא-מודע לבין הנסיון לכפות סדר, או ליצור מיבנה שיהיה בו המתח הזה. המתח הזה הוא עניין של שווי-משקל מאד רגיש. כל העניין של מחשבה שמרגישה ורגש שחושב הוא לדעתי ממהותו של השיר. שיר שנוטה לקצה הרציונאלי מאבד את זה, ושיר שנוטה לקצה הרקמטי מאבד את זה. חייב להיות איזון, וכאן המתח.

ש. האם זיקת-הגומלין בין השירה הכללית והעברית ניכרת היום יותר מאשר בעבר? מה לפי דעתך „הרצוי“ שבזיקה זו?

ת. אינני מכיר שירה שאין בה זיקת-גומלין לתרבויות אחרות. כמעט בכל תקופות הזוהר בשירה העברית מיום שהיא גלתה מארץ-ישראל (בערך במאה ה-8) היו זיקות-גומלין. זה תופס לגבי השירה העברית בספרד, באיטליה, וגם בדורם של שלונסקי, אצ"ג וש. שלום. הם הביאו אתם השפעות חזקות של תנועות חדשות ברוסיה, גרמניה, ומאוחר יותר — צרפת. הצירוף בין שירות חדשות ומסורת עתיקה הוא

ש. כיצד אתה רואה את האיזון בין חדש לישן בשירה העברית החדשה?

ת. יש והיו משוררים בארץ שהיתה להם אידיאולוגיה מוצהרת של כתיבה בשפת-רחוב או שפת-דיבור שאינה מעוררת הדים „ספרותיים“. היתה וישנה מגמה כזאת. זה גם מובן. חלק מהמאבק של הקבוצה של שלונסקי וחבורתו היתה לשחרר את שפת השירה משיעבוד למקורות, מאותם רפלקסים שהיו לרועץ בתקופת ההשכלה. ביאליק היה הראשון שיצר שפה שכל מילה לא נשאה את התווית של מקורותיה. אבל האמת היא שאי-אפשר להבין את ביאליק מבלי להכיר את המקורות. למעשה, שלונסקי וחבורתו היו אלה שהשלימו את המלאכה ע"י שילוב מקצבים דיבוריים בשירתם. אבל שילוב זה הפך ל„קלאסיקה“ במהירות מפתיעה. והמלאכה נמשכת. בצורה כללית מאד אפשר לומר, שהשירה הצעירה היום חייבת ללמוד מה שהמחדשים ניסו לשכוח. אחרת תהיה השירה אבר מדולדל. וזה מאבק הרבה יותר קשה. החדווה היא בשילוב הזמנים, כשאתה מגלה את החיוניות הרבה שברבדי השפה העתיקים. כשילדים אומרים „טיפ טיפה“, אין הם יודעים ש„טיפ-טיפ“ של מדרש קדום מהדהד כאן.

אבל דווקא בגלל העושר האסוציאטיבי של השפה על המשורר לנהוג בטאקט ובאיפוק. השיר צריך להצדיק את השימוש בחמרים אלו. העושר הזה שמור גם לטובה וגם לרעה. אבל הרע מכל הוא — הבורות.

ש. נחזור לשאלת שירת דורנו. מה לדעתך מאפיין שירה זו?

ת. שירת דורנו — אני לא יודע אפילו איפה להיאחז בשאלה הזו. היא כל כך ענקית. זה מסובך. גם

ש. בהרצאה שנשא ב"ג, גרץ קולג' בפילדלפיה ב-1973 דברת על קשיי ההסתגלות של חדשני השירה העברית (שלונסקי, אצ"ג, נתן אלתרמן ולא גולדברג) לנוף הארץ-ישראלי הצחיח ומוכה האור; על געגועיהם, ביחוד של לאה גולדברג, לנוף מולדת-ילדותה. ציטטת את השורות הבאות משירה, "אילנות":
 „אולי רק צפרי - מסע יודעות /-
 כשהן תלויות בין ארץ ושמים /- את
 זה הכאב של שתי המולדות". האם אי-פעם הזדהית עם ההרגשה הזאת?
 ת. לא. השנים מגיל 6-9 היו, כנראה, חשובות לגבי, ותמיד ידעתי שאני רוצה לחיות בארץ.

ש. מה הן החוויות שהרגשת צורך לבטא בשירתך?

ת. אני מאמין שהשירה זה עניין של אמת. קרה לי שהבנתי שירים שנים רבות לאחר שכתבתי אותם. באמת הזו ישנו הכאב של השירה, אבל הכאב הזה מאפשר לך להגיד את האמת. מבחינה מסויימת זה עניין לא אישי. השאלה היא — האם זה שיר או לא שיר. ברגע שזה שיר, זה חדל להיות יומן. זהו שיר, ויש לו חוקים משלו.

מְרִים, מְרִים המְצוֹרֶת
 אָחוֹת לְדָק וּלְבִלְמָה
 לְמַדִּינִי לְהִיּוֹת בְּמַת
 מְחוּץ לְמַחְנֶה
 לְמַדִּינִי לְדַבֵּר אֶמֶת
 וְלִשְׁאֵת עֵינַי

וְהִבִּיט אֶל נְחֵשׁ-הַנְּחָשֶׁת נְחִי

(נְחֵשׁ הַנְּחָשֶׁת)

שמנע את פיגור השירה העברית. כשתרבות מתפתחת ב"חיי משפחה רגילים". מבחינה טריטוריאלית, כשהיחס בין השפה הספרותית לחיי יומיום הוא טבעי, השירה קולטת ופולטת מה שהיא רוצה. בגלל העובדה שהשפה העברית התחדשה רק לפני מאה שנה כשפת דיבור, וכן העובדה שהמרכז עבר מאירופה לארץ, היתה הפרייה עצומה של שירת העולם, ובעיקר בשנים 1915-1945.

היום המצב טבעי יותר. המודלים של משוררי דורנו הם, בדרך כלל, משוררים עבריים. אולם גם עכשיו יש השפעות זרות שכן מיטב המשוררים הם גם המתרגמים.

יש לפעמים השפעות שאינן מעוכלות היטב. יש לך הרגשה שמעבירים בכוח גישות אסתטיות שיש להן עבר והתפתחות בתרבות אחרת. הן מוכנסות כ"יבוא". מבחינה זו השירה העברית היא אולי יותר פגיעה, ופחות מחוסנת. לדוגמא, עבר זמן רב עד שהסוריאליזם הצרפתי נקלט בשירה האנגלית, שהיו לה נוגדנים של תרבות לשונית. יתכן שבשירה העברית יש פחות נוגדנים בגלל תולדותיה. יש בזה צד של רווח וגם צד של הפסד. מבחינה מסויימת זה אופייני לחיים בארץ — הלהיטות בה נתפסים לכל האופנות, ובאיחור קל... זה נכון באמנות בכלל, בציור ובתאטרון. אבל, השירה העברית היא אחת השירות המעניינות שנכתבות היום בעולם. גם מספר התרגומים מעברית לאנגלית גדול ביחס לשיר עמים אחרים. זו שירה מאד ויטאלית, חיונית. זו שירה טובה.

אסיא

שירים

א. ריח

ראשו בְּחִקֵי הַיָּרֵק
עַל הַרְבֵּבָה בְּפוּף,
עֵינָיו הֵן לֹא רוֹאוֹת אֶת הַן
הַקִּיץ הַחֲטוּב.

אוּלַם לְרוּחַ הַשּׁוֹבֵב
סוּדוֹת לְשִׁמּוֹר אֵין בָּהּ,
מִהַשְׁמֵלָה הַפְּרָחוּנִית
מִפִּיץ בְּשָׁמֵי נִחוּחַ.

אֵיזוֹ רֵבּוֹת יֵשׁ בְּאֵוִיר
נִמְנוֹם עַל כָּל נוֹסֵעַ,
אֵין הַנֶּהֱגֵג רוֹאֵה בְּרֵאֵי
אֵיךְ שִׁיר סְבִיבוֹ נוֹבֵעַ.

פוּרֵץ הַרוּחַ הָעֲמוּס
רוּחוֹת לְעִזְפָּה,
אֵל פְּרוּחַ הַשְׁמֵלָה נִטְפָּל
עַל רִגְלֵי יַחֲפָה.

ב. אַתָּה וְאֲנִי

אַתָּה וְאֲנִי
שׁוֹנֹת
בְּכִי וּבְצַחוּק.
לָךְ אֶפְשֶׁר
לִי הַכְּרַח
לְחִבּוֹת.
אַתָּה מְנוּפִים שׁוֹבְעֵי לֶחֶם,
לְאֹמֶר וּלְדַה
וְאֵם לְיִלְדֶתְךָ,
מִה רָע
אִם בְּשַׁעַת דְּלוּג שֶׁל עוֹ
אֶפְרָה קֶצֶת נוֹזֵק?
רְאֵי, שְׁמֵשׁ פְּרָחִים
מִשְׁפַּח הַדְּרָה,
עוֹד מַעֲט וְכֹאב
יִפְהָ יוֹתֵר
יִקְרָה.

דמות זקנו של ביאליק ביצירתו של המשורר

יהודה רצהבי

"מגילת האש" של ביאליק, בדומה ל"כתר מלכות" של אבן גבירול, היא בבחינת פנינה בכתר השירה של המשורר. הנסתר שבה מרובה על הנגלה, ומבקרי הספרות מרבים להפך בה כדי לבוא בסודה. ברשימה זו אעמוד על דמות אחת המופיעה בתפילת העלם, היא דמות הנזיר הזקן. וכך מתארה המשורר: "וימצאני באחד הימים איש שיבה מיהודה מוטל בין ההרים עם שחר, והאיש לבוש אדרת ופרוע שיער, הולך קדורנית ונֶעֱפָ, והוא נזיר וקדוש-אלוהים ונורא הוד, ומראהו כאשר יהיה מראה ענן הכבוד וצֵין הקרח לפנות בקר. ויחמל עלי לאלהיו, ויטעני בסתר אהלו ובצל זקנו הלבן והרועד כסני. ויורני מדרכיו ויעבדני לאלהיו, ויזור נפשי מכל חמדה וילמדני להביט שמימה. ואת כל צְצִי עלומי קטף אחד אחד וישאם לאלהיו, ויקדש את ראשי מאויי שמיים, ויהיו ימותי צומות כימותיו ולילותי תפילה כלילותיו. ואיך מאד מפני הזקן כירא הפרח את הסתיו" (כתבי ביאליק, שירים, הוצאת "דביר" תרצ"ה, עמ' שז"שח). מיהו הנזיר הזה? לאחר פטירת המשורר נתפרסמו מעזבונו קטעי זכרונות ורשימות ספרותיות (כולן רוכזו בכרך כתובים גנוזים של ח"ג ביאליק, תל-אביב, תשל"א). בשרידים אלה צפון חומר רבי-ערך להבנת יצירתו, ואין לך עדות נאמנה יותר משל המשורר עצמו. השירה מזה והזכרונות והאיגרות מזה הם מעין שני כתובים, שיצאו מעט אחד: סתום ומפורש. ובא המפורש ומלמד על הסתום. ומן הראוי לפתוח תחילה במפורש.

קטע ספרותי אחד בכתובים הגנוזים הוא שרטוט דמות זקן בשם ר' יעקב משה. מי שיבחן יפה את הקטע ימצא שר' יעקב משה זה אינו אלא סבו של המשורר. הקטע הוא בעל חשיבות ראשונה במעלה, לפי שכלולים בו פרטים ביוגרפיים המאירים את אזכרות הזקן בשירי ביאליק. והרי דמות הסב כפי שמציירה ביאליק:

ר' יעקב משה היהו זקן כבן שמונים שנה. וזה כחמשים שנה שפרש מעסקיו, הסתגר בביתו והוא עובר את האלוהים מבקר עד ערב בלא ליאות, בתפילה ובעסק תורה: על דרך הנגלה ועל דרך הנסתר. ויעבוד את אלהים כל הימים ורוב הלילות ויהי כולו, בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, משועבד לעבודתו יתברך רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, משועבד לעבודתו יתברך (כתבים גנוזים, עמ' 226).

אדם המקדיש מרבית ימיו ושנותיו לעבודת שמים יאה לו הכינוי "הנזיר הזקן" שבמגילת האש.

בידי הזקן הזה הופקד חינוכו של הילד-המשורר לאחר מות האב. להשלמת התמונה יש להעיר, שלבד מן הזקן, הילד והשפחה הזקינה לא היתה כל נפש חיה בבית (שם, עמ' 246). על הילד הרך שהתייתם מאביו ונותק מאמו ומאחיו הקטנים נגזרו חיים של בדידות ופרישות: ללא רעים וללא שעשועים. וכאן באו לידי התנגשות שני עולמות קוטביים: עולם הזקן, שכולו דת וקודש, ועולם של ילד, העורג לחיים ולטבע. כלום גילה הזקן הבנה לנפש הילד? המשורר מעיד שהזקן עצמו לא ידע הוויית חיים אחרת מזו שגדל עליה ונתחנך בה. את התקופה של התעוררות כוחות הנפש באדם על ידי מגע עם הטבע והאביב — תקופה כזאת לא ידע. ואם הוא לא ידעה בנפשו שלו, כיצד יבחין בה בנפש הזולת? אבל הרי גם הזקן הוא בשר ודם, ששוכנים בקרבו מאויים טבעיים. איך נהג

כשהתרוצצו בקרבו לפעמים שני יצרים ונאבקו זה עם זה? על כך עונה המשורר: "כשהגיוחו לפעמים איוו תאוות ממחבואיהן כנחשים קטנים, המוציאים ראשיהם ממאורתם — רצצו את מוחם ונחנקו בטרם שננו לשונם והטילו ארס. הרם שקע בטרם הורתח והמלחמה היתה שקטה עד [לא] התלקחה" (שם, עמ' 227). דימוי התאוות הלוהטות לנחשים המגיחים מחוריהם עולה גם מ"מגילת האש". בוידוי לפני העלמה מספר העלם על התשוקה שהתעוררה בקרבו כשראה אותה: "ואני כמעט ראיתיך — וכל מאויי הכלואים הגיחו פתאם כפתנים רצועים מחוריהם בחצי גיוותיהם והם נמשכים ומרטטים, רעבים וצמאים, למולך, למולך" (שירים, עמ' שי).

דברים מפורשים יותר על התנגשות שני העולמות, של הזקן ושל הילד בן השבע, שומעים מפיו של המשורר בשני קטעים אבטוביגורפיים שכתב: "ופתאם והנה אני יתום בן שבע ועובר לבית זקן שהוא למעלה משבעים. אני — ילדוּת מרתחת בי והוא משליך עלי קרח־זקנתו. כל תנועותי, כל פרצופי, שבתי והלוכי הם לו לתועבה. אני לו — במעשה ילדות, והוא לי ב"שבט מוסר" וביראשית חכמה" (כתבים גנוזים, עמ' 232). "זקן זה, ז"ל, היה ירא שמים, סגיף, ועוסק בתורה ובעבודה לשמה — ויחנכני עפ"י דרכו. ובהיות הוא קפדן מטבעו, כדרך הזקנים שעינם רעה בששון הילדות, ואני עז נפש מטבעי, כטבע ילד בכלל וילד יתום בפרט, לפיכך לא היינו נוחים זה לזה אלא לפרקים" (שם, עמ' 240).

בקטע האחרון כלולה רָאָה לשונית, נוסף על הראיה העניינית. ב"מגילת האש" אומר המשורר על הנזיר הזקן "ויורני מדרכיו ויעבידני לאלהיו" (שירים, עמ' שז). וכאן — "ויחנכני על פי דרכו". ובנוסף אחר: "ויחנכני הזקן עפ"י דרכו, בטעם זקנים, וידרכני ביראת אלהים עפ"י ראשית חכמה" ו"שבט מוסר" ו"ספר חסידים" (כתבים גנוזים, עמ' 238). והרי זה כמעט לשון אחד.

מאבק זה בשיאו מתואר באחד מפרקי הוידוי ב"מגילת האש": בעלות השחר מתעורר הזקן לעבודת הבורא וכולו רינה ו"תפלת קדש לאל חייו". כנגדו, במיטה, מתהפך הנער־המשורר "בצירי מאויים נעלמים" וכולו בוער באש אהבה. גם הוא שפתיו לוחשות "תפלת חטאת" לאל חייו שלו. ואז גוברת הקדושה על הטומאה. "ובאה רנת הזקן בקרבי כמעין טהור מפכה אל ים נגרש... ואקל מאד בעיני ואתענה מאד" (שירים, עמ' שח).

נצחון יצר הטוב על יצר הרע בנפש הילד בא לידי ביטוי מפורש בהקדשת תלתלי ראשו לשמים ובברכת הזקן, המשלח אותו אל מקדש האלהים בירושלים, ואל הכהן הגדול וקהל כהניו ולוויו (הללו הם כינויים סמליים לישיבת וולוז'ין, לראש הישיבה ולתלמידיה).

קטעי הזכרונות של המשורר מאֵלפים גם מצד הפרטים העובדתיים. מהם למדים כי הזקן נמנה עם העשירים ודר בקצה השני של אותה עיר, שררה בה משפחת המשורר (כתבים גנוזים, עמ' 210, 224). לאחר מות האב שלח הזקן לאלמנה חמשים רובל, שתרחיב בהם את בית המרוח ותתכלכל ממנו היא ויתומיה (שם, עמ' 225).

פרט נכבד, שהיתה לו השפעה רבה על התפתחותו הרוחנית של ביאליק-הילד, ואף מצא הדו בשירתו, הוא אוצר הספרים של הזקן. וכך מספר ביאליק: "ולזקני ארון ספרים בלים וישנים, גדולים וקטנים, מכל המינים, ואני מעיין ומעיין בהם, מבין ואיני מבין תחילה, ולבסוף אני מבין הכל. והכל הכל שם: אגדה, הלכה, מוסר, קבלה, חקירה; שם נאמר כיצד זוכין לרוח הקדש...". (שם, עמ' 232; נוסח אחר של הדברים, עמ' 239, 240)

גבריאלה אלישע

שירים

א.

לא עלה בְּיָדֵי אֱלֹהֵי שָׁמַי
הַפְּרָטִי וְשֵׁם הַמְשַׁפָּחָה.
בְּזֹאת כְּתַבְתִּי תְּפִלָּה
בְּעֵמֶק שֶׁל לְבָבִי,
טְפוֹת נֶפֶשׁ שֶׁקָּטָה
לֹא רָחוּק לֹא מְרַחֵק מִכָּאן.
חֲדַלְתִּי לְזַכֵּר עֵינַיִם
עֲבָשׁוּ אָדָם הוּא חֶשֶׁךְ.
לֹא עָלָה בְּיָדֵי אֱלֹהֵי שָׁמַי שֶׁל
מוֹשֵׁאֵי אֶהְבֶּה

ב.

בְּלִי קֶצֶוּ שֶׁל לֵלָה
לְהִרְפֹּא שְׁלֵם מִפְּעֻעֵיו שֶׁל שָׁחַר
חֶדֶשׁ בְּלִבָּנָה
וּבְעֶטְרַת כּוֹכְבֵימ חוֹרִים
לְהִתְכַוֵּן לְמַלְכוּתוֹ שֶׁל אֹר שֶׁל חֶדֶשׁ
וּמִיָּכָן כְּהַפְתָּעָה.
מִשָּׁל אֶהְיֶה אֶפֶק
נִמְשָׁךְ לְרַקִּיעַ, נוֹשֵׁק לְאֲלֹהֵי.
יוֹם אֶחָד וְאֶהְיֶה אֶפֶק נוֹשֵׁק לְרַקִּיעַ
נוֹשֵׁק לְאֲלֹהֵי,
יוֹם אֶחָד שְׂאִינוּ סָמוּךְ
גִּן צְלוּל שֶׁל אֵשׁ תִּבְעַר

עולם הילדות שזור בשירת ביאליק לכל תקופותיה. דמות הזקן צפה ועולה בכמה שירים, ומעניין הדבר, בשני שירים צמודה הדמות אל ארון הספרים. בשיר "ואם ישאל המלאך", שנכתב בשנת 1905, חוזר המשורר אל כפר ילדותו השאנן, אל ארון הספרים של זקנו ואל הגמרא הבלה שלו, שבין אותיותיה המתות פרפרה נשמת המשורר ושרה שירת-חיים. חמש שנים אחרי כן, בשנת 1910, מעלה ביאליק בשיר "לפני ארון הספרים" את זכר ארון הספרים הבלים בבית המדרש, שהרבה להגות בהם בלילות וצרר בדפיהם את נשמתו ואת חלומות חייו. בשיר הזה שילב המשורר את דמות זקינו, החולפת לנגד עיניו ונעלמת.

ודמות דיוקן זקני, צל לימיני
וליצר לבי עד ושופט אלם
אף הוא מעיני נעלם ויתחמק

(שירים, עמ' קסה)

ויש ליתן את הדעת להגדרת הדמות. לאחר מות הזקן ממלאת היא אותו תפקיד שמילא הזקן בחייו: הוא מעין עד ודיין, המרתיעים ומרסנים, באין אומר ודברים, את המשורר מתאוות יצריו. הדימוי הזה עולה יפה עם וידוי האהבה של העלם ב"מגילת האש": "שם, בנחל מנגד, כדמות נערה רוחצת ראיתי, וזוך בשרה הבהיק אלי מתוך האפלולית וישכירני . . . כמעט זנקתי אליה כנמר; ואולם דמות הזקן הנזיר נצנצה לפני — ואחזק את תאוותי בנהם כפיר" (שירים, עמ' שט). בחינת שירת ביאליק לאור יצירתו שבפרוזה לכל סוגיה — וזכרונות, רשימות ספרותיות וביוגרפיות, איגרות ודברים שבעל פה — עשויה להאיר נסתרות ולפרש סתומות. המעט שהעלינו דיו להרגיש את הברכה הצפונה בבדיקה מעין

גזענות ולאומנות באוטופיה ציונית-מדינית מבן-לווייה של הרצל

ג. קרסל

כמה שצפוי לנו במדינת היהודים. המחבר, ששמו נשתבש בכל הספרות העברית על הקונגרס הראשון, נקרא, כפי שנכתב בגרמנית: "באחאר", שעה שלמעשה היה שמו "בכר", שם רגיל ביותר בין הספרדים, שאינו אלא ראשית-יבות של "בן כבוד רבי". ואכן, כל שיקרא בעיון את דיוני הקונגרס הראשון ימצא, שלאחר הרצאותיהם של נורדוי על מצבם הכללי של היהודים ושל זאלץ על יהודי גליציה ודההאו על יהודי אנגליה הופיע יעקב בכר שלנו בהרצאתו המפורטת על יהדות אלג'יריה, הרצאה בעלת חשיבות היסטורית מרובה וביחוד בימינו.

אולם לפני שנדבר בהרצאתו של בכר והאוטופיה שלו מן הדין שנקדים דברים אחדים. בכר שמופיע בפרוטוקול הקונגרס כנציג ציוני מצרפת, היה למעשה נציג של יהודי אלג'יריה, שכן חי אתם ולדבריו: "סבלתי ולחמתי אתם". הוא פרש לפני הקונגרס יריעה רחבה של תולדות יהודי אלג'יריה ובעיקר בזמן החדש, סבלותיהם והישגיהם. את דבריו חתם בהבעת תקוה, ש"התנועה הציונית תתקבל (בין יהודי אלג'יריה) בשמחה וברצון רב — ולאחי האהובים יהא משמעה גאולה. עד כה אין להם שום מושג מזאת" (לפי התרגום העברי של חיים אורלן, לפרוטוקול הקונגרס הראשון, שיצא בשתי מהדורות).

בכר, שחי או בצרפת חי גם את כל פרשת דרייפוס, שהתחוללה באותם

האוטופיה, המקבילה לעומת המצוי שאינו רצוי את הרצוי שאינו מצוי, מצאה לה כר נרחב ביותר בתחומי התנועה הלאומית-הציונית, הן בימים שקדמו להרצל והן בימי הרצל. תיאורי-עתיד של מדינת היהודים, הפוסחים בצעדי ענק על כל השלבים היגיעים ורבי-התלאות של ימי המעבר ונאחזים בחמדה בצירים מרהיבים של חזון המציאות היהודית העצמאית בארץ ישראל לעתיד לבוא — כל אלה היו נושאי-עיקר לאוטופיות הציוניות הנודעות ושל אלה העלומות, שנתגלו בשנים האחרונות. כל אוטופיה מראה בעליל את נקודת הַחֶף, שהעלתה את חונו המאיר של העתיד בלב מחברה והיא מאירה באור יקרות את פורקן עולה של עגמת המציאות תוך שפעת זוהר עתיד שלא מן עלמא הדין.

חקר האוטופיה הציונית העסיק את כותב הטורים האלה שנים רבות.⁽¹⁾ ברם כאן נעסוק באוטופיה אחת, שדומני והיא אקטואלית עתה, כמו בימים שנתפרסמה, בימי הקונגרס הציוני הראשון בבאזל, היינו לפני שמונים וחמש שנים. גיליתיה לפני שנים רבות בעתון "וועלט", העתון שהקים הרצל ועליו טבע את חותמו — ובקריאה ראשונה ממש הוכיחי בתדהמה, ומכל-שכן עתה, כיצד הרחיק ראות מחברה של האוטופיה והבחין

(1) ראה מחקרי: אוטופיות ציוניות, ב"מאסף" אגודת הסופרים ח"ט (1968), עמ' 456-470 וכן הערך שלי על אוטופיות ציוניות באנציקלופדיה יהודיקה האנגלית כרך 16, עמ' 1151 ואילך.

פני הדברים לא רק בצרפת אלא גם במושבות הכפופות לה.

עתה יצא בכר במאמר ("ב'וועלט"), הרצוף כולו חרדה לעתידה של יהדות זו. הוא מגלה את הלוט מעל פני הפרעות ופורש לעין כל את הנימים הנמתחות מצרפת הריאקציונית לאלג'יריה ולא רק מצרפת הריאקציונית.

ז'ורס, העומד לימין זולא במשפט דרייפוס, יוצא עתה במאמר חריף, מיד עם פרוץ המאורעות באלג'יריה, המאשים את יהודי אלג'יריה בריכוז ובשיעבוד הערבים המקומיים ומסיים בנוסח החרש'ישן, שאין הפרעות אלא תגובה צודקת וכו' (המאמר תורגם ל"וועלט"). בכר מניח לרגע את הפובליציסטיקה הציונית שלו, בה הוא נתון בראשו וברובו, ומדפיס חיבור אוטופי, שהוא תגובה לרחשי הימים והדם. את האוטופיה הוא מדפיס בצרפתית והיא נעתקה מיד לגרמנית ל"וועלט". שם החיבור הוא "אנטיגויות בציון" (בידינו עתה תרגום עברי מצויין מעשה ידי ירוחם טולקס באסופת האוטופיות שהוציא כותב הטורים האלה בשנת 1954, בשם: "חזיוני מדינה"). זמן אירועי האוטופיה — שנת 1997, שנת המאה לקונגרס הראשון בבאזל ומקום האירועים — ירושלים.

כל עצמו של חיבור אוטופי זה הוא מהתלה גרוטסקית. אולם מכתליה מכבצת המציאות היהודית הקודרת משנת 1898, שלעומתה שופעת אורה המציאות היהודית במדינתנו העצמאית לאחר מאה שנה. ברם מעל הכל עובר כחוט שני באוטופיה הזו הקו: לא ככל מדינות הגויים מדינת היהודים. העברת היהודים לארץ ישראל

ימים במלוא עוזה. מול עמידתו האמיצה של אמיל זולא עמדו כל אלה שהגנו כביכול על "כבודה של צרפת", נגד כל משמיציה כבוד זה חייב "כמובן" להוקיע את הבוגד דרייפוס. הקריאה בחוצות פאריס "מוות ליהודים ולזולא", לכל אלה הממיטים קלון על צרפת באה במקביל לקריאות לכבודם של קציני הצבא וראשיו, המצילים את כבודה של צרפת המחולל בידי זרים.

ובצרפת, בה סערה אז האנטישמיות בראש כל חוצות, לחם באותם ימים ברנר לאזאר, האנארכיסט היהודי מצרפת, באנטישמיות הצרפתית ובמחוללה דרומון, בעל ה"בסט סלר" במאה הי"ט "צרפת המיוהדת", שתורגם מיד לגרמנית. לאזאר מתקרב להרצל ומתחבר לחוג הצר של ציוניסטי סוציאליסטים (שאל רפאל לנדוי, דוד צבי פרבשטיין, נחמן סירקין ועוד). העתיד להציג בקונגרס השני תביעות ודרישות ברוח תנועת העבודה הציונית. תסיסה זו בצרפת מזה ומזה, העלתה מסתמא בלב רבים וטובים את ההרהור, שיתכן והוא עשוי היה לשעשע ברוב הדמיון שבו, והוא: הייתכן משפט דרייפוס גם במדינת היהודים העתידה לקום? רקע השאלה מובן. במדינה עתידים לישב בני עמים ולאומים שונים — כיצד יהיו פני היחסים ללא-יהודים? ושאלה גוררת שאלה: האין ללמוד עתה, ממשפט דרייפוס לקח למשפט דומה במדינת היהודים? זוהי הבעיה שביקש בכר לפתור באוטופיה שלו.

לא עברו ימים מרוכים לאחר הרצאת בכר בקונגרס הראשון ובאלג'יר פרצו פרעות היהודים. היו אלה הפרעות מעין "יישום מעשי" להסתה בצרפת ולמשפט זולא.

בכר מתאר את הסערה שעורר ספר גזעני ולאומני זה נגד המחבר. והואיל ולספר צורפה האשמה אישית כלפי אחד מרבי המדינה נתבע המחבר לדין לפני הסנהדרין בירושלים. המשפט נערך ברחוב הרצל בירושלים ולשון הדיבור היא כמוכן עברית. אף נציין, שלכל הכהונות ובעלי הכהונות שמות עבריים, הלקוחים רובם ככולם מן התנ"ך. סביב בית-המשפט המולה רבה, שכל עיקרה התמרמרות עצומה וסוערת נגד בעל "יהודה המגויית", שהוא כאחד גם ראש כת ה"אנטיגויים". ואכן בתשובה לשאלת אב"בית-הדין מספר המחבר על עצמו, שהוא יליד כנען וכן אבות אבותיו (השקר על יחשו נתגלה בבית-המשפט) מדורי דורות. בשל כך רגישותו היתירה לכל יסוד זר ונכרי, ובפרט לספרים, הקוסמופוליטיים הנוצרים וכו' וכו'. כאן מעביר בכר את כל משפט דרייפוס מאידך גיסא לבית-הדין בירושלים. דיוני בית-המשפט מסכם אב"בית-הדין, שהואיל והשנה היא שנת המאה לקונגרס הציוני הראשון בבאזל, לא נוכל לכבד את זכרם של מוריני ורבותינו הרצל וגורדווי אלא בהוקרת הערכים שהם הנחילו לנו, שהגדול והקדוש בהם הוא: שוויון הכל לפני החוק. לפיכך נענש מחבר הספר. הואיל וענשים אינם מקובלים במדינת היהודים הוטל עליו לחבר ספר, שיקבץ אחת לאחת כל ההאשמות שטפלו צוררי ישראל בכל הדורות על היהודים.

עונש זה הוא כנודע עבודת-פרך שאין קשה הימנה. אולם עונש גדול מזה היה וידויו של המחבר שאין מוצאו הכנעני "טהור" ביותר וכי סבו הצורר סייע לא במעט את הרצל ורעיו לשיבת ישראל לציונות. שלושה דורות של סופרים וחוקרים לא יספיקו

להתעכב על חבלי התהוות המדינה. היא יורדת כאילו מן השמים, כדרך רובן ככולן של האוטופיות הציוניות, ולפני היהודים המתקבצים נצהרת הצהרת חובת האדם. זכויות האדם אין מצהירים במדינתנו, שכן הן מובנות מאליהן והן ניתנו רק בארצות בהן נשללות. כאן אך חובות האדם כלפי מדינתו. לא זו בלבד שאין כל חייץ בין יהודי לנכרי, אלא אדרבא, כל המקבל על עצמו החובות למדינה הוא אזרח המדינה. בשירות הציבורי שותפים יהודים ולא-יהודים כאחד. וכאן מתחיל המאורע סביבו נשזר רעיונה העיקרי של האוטופיה.

ביום בהיר אחד מופיע במדינה היהודית ספר בשם: "יהודה המגויית" (רמז כמוכן לספרו של דרומון) ומחברו איש בעל שם מפוקפק, שנודע עד כה בעתונו הוולגארי וברדיפתו אחר הפירסום. בספר זה מאשים המחבר את הנוצרים המרובים, תושבי מדינת היהודים, בכל מיני האשמות קשות ומסיק שיש לגרשם או לפחות להגביל את "שלטונם". מחבר הספר הצליח לרכו סביבו כנופיה לאומנית קטנה, אנטיגויית, ההומה ומהמה כל הזמן בענין הזרים האוכלים כל חלקה טובה במדינה.

הרמז שקוף ביותר. ברם לשם המחשה יתירה מגלגל בכר את בנו של דרומון, שאינו מוצא מקום בשום פינה שבעולם, לארץ ישראל. כאן הוא ממיר דתו הנוצרית, מתוך הכרת טובה ותודה למדינה שקלטה אותו, בדת ישראל. בנו שנולד כבר בחברון — כל כולו גידול ארצישראלי והוא שירש מקבו את קנאותו והוא הוא המחבר של "יהודה המגויית", והיש נקמה גדולה מזו, שנכדו של בעל "צרפת המיוהדת" כותב, כיהודי קנאי במדינת היהודים, את "יהודה המגויית"?

יחיד ואומה בשירת יעקב פיכמן

אביב עקרוני

לא מכבר מלאו מאה שנה להולדתו של יעקב פיכמן, מן הבולטים והחשובים במשוררי דורו של ביאליק ולאחריו. פיכמן פעל בתחום השירה ובתחום הביקורת הספרותית לצידם של יוצרים כדוד שמעונוביץ (שמעוני), זלמן שניאור, יעקב כהן ואחרים.

יצירתו השירית מתחילה עם ראשיתה של מאתנו, ודרך ארוכה נמשכת מן השיר הראשון משנת תרס"א ועד לשיריו האחרונים. בתקופה בת למעלה מיובל שנים לא

יעקב פיכמן

נטש פיכמן את משמרתו הפיוטית-אמנותית ואת דרך הבעתו המיוחדת, והקורא בעיון את שיריו — אף אם יתעלם מציוני הדרך הכרונולוגיים — יוכל תמיד לגלות את התפתחותה של ההבעה השירית ואת אופן עיצובן של חוויות אצטיות במקביל להתרחבותה של מערכת התכנים והצורות שהמשורר השכיל לארוג.

מבחינה זו חשוב להתבונן בהתפתחות הנושא של יחסי יחיד ואומה בשירתו של יעקב פיכמן תוך כדי בדיקת היחס הקיים בתחום זה בין השירים

רק למאה התשע־עשרה ביחוד שלרשותו ארכיון המשפחה שלו, שהוא כנודע "מכרה־פו" לחיבור מעין זה.

הקהל הרב שצבא בהמוניו על דלתות בית המשפט בא על סיפוקו. עתה יוכל בלב שלם לחוג את שנת המאה לציונות המדינית, שכן הוסר הנגע הממאיר.

בכר מקדיש מקום רב לתיאורים של סדרי המדינה ובפרט לשיפוט והתחיקה שלה. אין כאן המקום להתעכב על כך. אולם מעל הכל מרחף הציווי העתיק למדינה היהודית העתידה: "ואהבתם את הגר, כי גרים

לרשום כל אותן הדיבות המרובות של הנוצרים על עמנו ואיך יוכל הנאשם לעשות זאת? למשמע בקשת הרחמים הייתם בארץ מצרים --- וגר לא תלחץ ואתם ידעתם נפש הגר." "גר" — לאו דווקא. הכוונה לכל מי שאינו יהודי והוא אזרח המדינה.

שאלה ומשאלה: אלה המתריכים השכם והערב על קיפוחה של יהדות המזרח בהיסטוריוגרפיה הציונית — כיצד לא העלה איש מהם כל הימים והשנים זכרו של בכר — משתתף בקונגרס הראשון ויד ימינו של הרצל? שלו מקלים את ענשו ומצמצמים אותו

הליריים הקצרים לבין היצירות הפיוטית הארוכות — הפואמות הליריות העוסקות בדמויות ובאירועים מן העבר הלאומי הסטורי.

“הליריקה ו”הרוח האחרת”

במאמרו “מושג הליריזם” קובע פיכמן, כי משמעותו של הליריזם שהופיע בשירה העברית מדורו של ביאליק היא — להשמע אל קול הלב, להענות לצו, לעשות את רצונו. שינוי זה היה תנאי מוקדם והכשרה לתפקיד הגדול שהוטל על הדור, ומטרתו — לראות את העולם ראָהַ ראשונית וישרה. ערכו היה לא רק בכך שמתוכו עלתה שירת “הארץ הגדולה”; שביטא את כמיחת נפשו של הדור לחיים מלאים ולאהבה מלאָה; שהטיף לערכים מסוימים — אלא ביציקת חמימות לאווירה הכללית, חמימות שהכינה לצמיחה, לפריחת האדם. הליריזם היה אותה “הרוח האחרת”, הוא שינה את דמות העולם, יִישַר את קומת הדור, וודאי יש לו חלק בשיבת היהודי לטבע, שהביאה עמה את בנין האומה. הפנָה לליריזם וההטפה אליו היתה קשורה בהתעוררות האומה ובנכונותה לתחָה, וכאילו חוש נסתר העיד, כי מנקודה זו מתחילה ראשית מלאכת הבראת העם החולה.

נמצא, כי לגבי פיכמן מהווה השירה הלירית (כולל הפואמות שגוֹן לירי) מקור ובסיס לחידושה של רוח האומה. המשורר הלירי אינו בורח מן העולם ובעיותיו, אינו מסתגר לנפשו ומעלה הגיגים שאין עמם כיוון, אלא להיפך, כתיבתו מנָה ויוצרת; מקימה וממריצה ללכת. זרכו של השיר הלירי אל לב האדם בטוחה ביותר, שכן אף הוא נובע מן הלב, מן ההכרה הפנימית, אלא שביטוי אינו מתגלה בהכרזות וצוי-שעה, אלא במבט בוחן וקולט של ההוָה. ראָהַ זו שהיתה חסוֹה הרהבה לבני העם ואשר בה ניתנו לו רחשי הטבע על כל גוניהם ונעימותיהם, היא המהווה את הדָחף הכמוס, אָך הנאמן, המצטרף בדרכו שלו לתקומתו של העם. נוסף לעקרון ההכללה הנוגע לשיריו הליריים, נמצא אצל פיכמן מקומות שבהם הוא חורג מדרך המלך ונוטה למשעולי-אגב, מהם מסתבר, כי שאלת זיקתו יצירתו לבעיות האומה, ולו גם בחלקן חֶטבה במקל-נדודיו גילופים מגילופים שונים.

שירת נעוריו של פיכמן שלמותה בכך שהיא יונקת בתום לב מזהרי בוקר חֶרֶם: מרמזי צפָה; מצהלת מים רחוקים; מרוחות רחוקות וזכות ומכוכבי מעמקים — אלו חיות-היסוד של הטבע, המטעימות את שירו והופכות אותו לכך ולממש. זאת ועוד, כל אותן קליטות המעמידות את השיר הלירי על נושאו, שהן אמיתיות באותה מידה שאמיתיות הן תהיותיו של האדם על פשר ישותו והיותו ועל רז הוֹיֵת העולם — תהיות המציגות את שאלת ה”לאן” ו”לשם מה” — כל אלו, אף שהן מרעידות את נימי תוֹנָתו של היחיד המקשה ותָמָה — בכל זאת הן מתרחבות ומקיפות את המין האנושי בכללו או את אומתו של המשורר על האופָני לה ורק לה. משום כך יכול פיכמן לאמר —

“לא עֶצְבְּכֶם טַפַּח אֶת שִׁירַת נְעוּרַי. מִדְמַמַּת חַיִּי אֲנִי אֶרְגָּתִיק”¹

שהרי אין הליריקן שבו נרעש מעצבה של אומה ובעיותיה, אלא להיפך — עמק ביטוֹן של חיותיו כליריקן מעמיד ממילא אותם ענינים, שאף האומה מעצם טבעָה ודרכָה בהסטוריה נזקקת להם — כגון הצורך בהבראה ובגאולה.

בשיר “אָד” מתגלה עם זאת יחסו העניני של פיכמן לצד ממשי שבחי האומה — המצב בארץ ישראל והתפתחותה מבחינה חומרית ורוחנית כאחד. ראשיתו בתיאור הערפל השורה על פני הערבה, מכסה על נוף רחוק שבו

השמש בעיצומה ומקים נד המפריד ולא מפריד בינו לבין העולם. הרגשה זו מצטיירת אצלו בדומה לתמיהותיו של ביאליק בשירת "הברכה" — "צופה בחידת שני עולמות, עולם תאומים, מבלי לדעת מי משניהם קודם", ואילו פיכמן אומר — (לענינו שלו, כמובן) "הכל יש ואינו, ואין לדעת מה משניהם כאן נאמן יותר". באוויר מבהיק נוגה; אך הכל שב והחשיך והקול צלל ואיננו. והרגשתו היא, כי מה יתן אם ידע — "מה זה בשר הקול, ועמו יחד כבר מתה הבשורה?"

נראה, כי אין להמנע כאן מלהעיר הערה ביוגרפית קצרה, שכן יש בה משום הארה רבה לענן המסוים שבעטיו נכתב השיר. ביאליק חזר אז מביקורו בארץ-ישראל, ואם כי התקבל בחיבה מרובה, הנה לא הגיע לכלל הרגשת שיתוף והתמסרות מלאה. משך שהותו היה קצר, וכל מה שראה רק עורר בו קושיות על העתיד בלא שתתלוה אליהן אמונה עזה יותר, כפי שאפשר היה לצפות באותו קיץ של שנת תרס"ט — "לשוא היה פיכמן מהלך לצדו ומנסה לגלות בו את בשורת הארץ לה כה צפה גם כבשורה לעצמו. זו נצנצה ולא האירה, נצנצה ודעכה..." כך מתרשם מתולדותיו של המשורר וכנראה גם משיר זה כותב תולדות חייו ל. קופרשטיין. וכך אף מובן המשכו של השיר שבו מנחה פיכמן את ה"רע מרחוק" (בדומה ל"אתיבצב מרחוק"), כי ילך נכחו וימשיך בחתירתו לקראת הגשמת החזון, אך אל "תתברך בחלילך להבקיע חומת האלם. זו סגרה על שנינו". כלומר, הופעת בשורתה של הארץ היתה עלולה, לפי ראייתו שלו, להשפיע עליו במפורש, אך דוקא צורתה המסויימת הזו לא שינתה דבר בדרכו חדורת אהבת הארץ מראשיתה.

רק גורל-אמת הוא שהינחה את פיכמן לקראת רחבות-יְתֵר מבחינת יחסו לאומה — עם בואו לארץ לצמיתות, ולא בהיותה בחזקת מושא החלום בלבד.

נדודים וקליטת נון המולדת

מוטיב הנדודים הוא מן המצויים בשירתו של פיכמן. הוא מתגלה הן באופן הקליטה העובר מדבר לדבר; מצייר ומתאר, וככל שגוברת קיבולת המראות גוברת עמה אף עוצמת החניות; והן בטבעו של המשורר, שהוא נמשך אחר דמויות ותמונות חדשות, ארצות ונופים. אין ספק, כי אף כאן מתמזגים שני ענינים הנוגעים לשאלת יחסו לאומה. האחד הוא הרגשת הנדודים המעמידה אותו כבן העם היהודי, שדרכו זו היא נתיב-גורלו מימים ימימה. השני הוא בתחושה, כי תהא אשר תהא מטרתם של נדודים אלו — בין אם דחפם הפנימי בשאיפה לחזות, לקלוט, להכיר, ובין אם מקורם באי-מרוגע וחוסר שלות-נפש — הרי לבסוף עליהם להגיע אל קיצם, וקץ זה אינו רק במימד הזמן, — כי שעתו תגיע אי-פעם, אלא אף במימד המקום — הנה הגיע למחוז החפץ הנכסף.

כך, למשל, לאחר המוטו ב"רנת דרכים" הקובע לנפשו של המשורר — "מעורך היית נודד; מעולם לא גדרה בעדך חומת עם ומולדת" — הוא מביע את זרותו לעצמו, בן עם רוכלים ונדודי נצח, על אשר לא ידע לעזוב בפתע כל אשר לו בנכר וללכת לקראת יעודו שהוא תקנת הלב. וב"צל מולדת" הוא חוזר לאותו נושא בהדגישו את הנדוד שבחייו ואת תוכן חויותיו, אולם רק "פנת יש אחת, פנת שמי וְדָמִי", שבה נאחז העם, ולבו נתון לה, בהיותו בה בצותא עם האשה אשר אהב.

בחינת היחס בין יחיד לאומה בשירת פיכמן מוארת מןות חדשה עם ברורם של השירים הראשונים הנכתבים בארץ ואשר בהם בעית-היסוד היא

המעבר מנוף נְכַר לנוף מולדת על הקשיים הכרוכים בו. ההתגברות על קשיים אלו מצביעה ממילא על התחזקות-יְתֵר של קשר היחיד לאומה, שכן קיימת כאן התעצמות החנייה השירית, שעה שנוסף אליה גורם חדש — נוף הארץ. כְּנֻתָה של חוית הנוף אצל פיכמן מראשית יצירתו היא המעלה אותו עתה בנתיב נפתולי-אמת עם כתיבתו על ניביה ונעימתה. במחזור הסוניטות "יהודה", שנכתב בעת שהותו בארץ בשנות תרע"ט — תרפ"ב, מתגלה בכירור היחס הכפול המתחייב מאליו מאותו מעבר — האהבה הגדולה לארץ ולנופה ("מה יחד לב לקראתך, ארץ רמה"³ "לי מאירה ארץ-יה רחֶמָה ועזובה"⁴) — ולעומתה הרגשה מסוימת של זרות וריחוק אצל אדם שנוף ילדותו היה אחר ונוף נדודיו היה שונה, ועתה עליו להתמודד עם הנוף החדש הן מבחינה רגשית-חֲנֻתִית והן מבחינת דרכי היצירה וההבעה. ב"בלב הרים" הוא מתאר את הפוסע אל לב ההרים, "אחורי נשכח כל" ועדיין אינו יודע מה מזומן לו בנוף הרם, החדש — "מולדתי, כגר אני עוד הולך וצד בדביר הריך חידת קולך". אולם, בצידם של מונעי ההיאחזות השירית בטבע הארץ, נמצא עושר רב שאותו נחל פיכמן, ככל שחדר יותר ויותר לעמקם של המראות החדשים, וככל שיכול היה בביטחה הולכת וגוברת לומר — "את לי ארצי... כל נהלל בודד, כל שיח שר, בחגוי צור עזוב כי התהלכתי מקסם שמה ועצב-קדומים זר"⁵. כאן מתבטא במוחש העומק ההסטורי, שבו חש המשורר בשעה שהוא נוגע בענין כל שהוא הקשור בדמותה העכשווית של הארץ. אם מתחדשת בשירתו הופעת השממה ועירומה של האדמה, הרי זו שממה הנובעת — "מלב סלעי קדומים" — ממורשת הגורל שהעמידה אותה כך לדורות. אף המקומות המתוארים עצמם (בניגוד לשירים שנכתבו בנכר) לובשים עתה שם במפורש — יהודה, שומרון, יפו, קרית-יערים, נחל שורק ועוד, והרי זה שוב ענין המתעורר בשל לידתם המחודשת של זְכָרֵי העבר התנכ"יים על רקע הארץ שלפניו —

ובמשעול חם זה רַך משיאי צָרְעָה עֲנָק. לברו צַעַר.
ועל השדות עטופי זֶהָר נָפַל צֶל הַרְדֹּת.

ממילא מתרחב גם הגורם התיאורי המפורט. כך מתואר שוק ביפו, מופיעים נזירים, בְּדוּיִים, ערבים; חיות (גמל, תנים); מתרחבים שמות העצים והזֵיִים, בין אם פגשם כבר בנכר ובין אם זו לו פגישתו הראשונה בהם — תמר, זית מימוזות, הדס, סוף, שקמה, נרקיס, דקל. אופיה של האטמוספירה הישראלית המיוחדת נספג ונתפש — סלעים, ודיות, חמסין ועוד.

נוסף לכך מתערה קליטת הנוף בעיצומו של היחס המתחדש לאשת נעוריו — "שכור פרחך, אהבתך, שכור אדמה"⁶; "היינו כשני שיחי יער קלועים לעד אלהים"⁷.

גורם אופניי כאן הוא המעבר ממשקל למשקל שחשיבותו בהרגשת הביטחון השורה בו בהכירו, כי שוב אין הוא משורר יהודי בנכר החולם עם השאר את חזון הדורות הערטילאי, אלא משורר ארץ-ישראלי ההולך ונבנה עם מפעל הארץ. הליריות שבשירתו לא נתקפחה, ואף נוסף לה מערך חדש — היציקה בדפוס הסוניטה ההולך וכובש לו מקום בשיריו.

רות ונעמי — עזיבת הארץ והשיבה אליה

לעומת שיריו הליריים הקצרים של פיכמן, המתחברים בכל שנות יצירתו, יש ענין מיוחד במסגרת נושא זה לבחינת הפואמות ושיריו הארוכים שתחילתם סמוך להשתקעותו קבע בארץ. ננסה לראות מהן דרכי ההבעה האידיאיות

היצרות מגע בין היחיד המשורר לאומה, וכיצד מתממש מגע זה על רקע הארץ ונופה.

במבוא ל"ימי שמש" מספר פיכמן, כי בדמותה של רות רצה להביע את "נפש הגר שנתחדש לאהבת אדם ואהבת אלהים בדרכו על אדמת חלומו — מעין גלגול הנפש של השב בימינו אל המולדת...". ואמנם, על-ידי הסבר נרחב זה של המושג גר הצליח לכלול הן את הרגשת הריחוק שבין היהודי למולדתו; הן את שאיפת השיבה למקום חדש שבו לא היה מעולם; הן את הרגשת החרות הראשונית הטבעית ומובנת והן את ההתמזגות וההתערות בארץ, בכל אשר בה ובהמשך תקומתה לדורות הבאים. זיהוי זה, ביוזעין, עם תהליך התחדשותו של העם, מעמיד ממילא רחבות-יָתֵר ביחס המשורר לאומה, שהרי בשירים הקצרים, כגון סוניטות "יהודה" מתברר היחס בכך שאין חוֹזְתוֹ נמסרת כשלעצמה, אלא כל גילוי וגילוי שבארץ; כל שעל אדמה הנרכש לו ולחיותו השירית, יש בהם כדי להצביע על דרכו של העם במולדת. ואילו ביצירה כ"רות", היחס הוא רחב ומקיף יותר, שכן הדמות התנ"כית-הסטורית מציגה בהכרח את הקשר שבין העולה לארץ ובין העולה ממואב.

שתי דמויות שבות למולדת נמצא בפואמה — נעמי ורות. שתיהן מדברות על הארץ ואדמתה, אך נעמי שעזבה ושבה, היא הדוברת ראשונה, היא המכירה את מולדתה יודעת, כי "אך פה במשכנות מולדת, יגון הערב ינעם", ולא טוב לאיש כי יעזוב את ארצו בעֲנִיָה — "אשרי איש אשר בצר לארץ-המולדת, עם אחיו ישא חֲבֵלָה". גם על סכנות הטמיעה בגלות עומדת נעמי, אך נפעמת מבואה של רות הגרה למולדת חדשה. רק בחלקה השלישי של הפואמה נשמע דברה של רות בנושא זה — כאילו חייב היה לעבור פרק זמן, שהות-מה, שתניח לה לקלוט את הסובב ולהניח לנוף להטביע בה רישומו. למרות זרותה המובנת של האדמה לאדם הבא ממרחק מרגישה רות, כי רגליה דורכות כאן "כעל אדמת מולדת קדושה", מיום בואה, ו"כזרע אשר לא פגעה צֶנֶה בו, קלטתני באהבה הארץ הנכריה". כל מגע ומדרך-רגל מחדש — ברית-קודש הוא עם המולדת החדשה — "בה מצאתי נפשי". כאן אף נגאל היהודי מכל מוראי הגלות ומ"יד גורל אכזריה", שהפכה אותו לנודד-נצחי בין האומות. כאן אפשר לשכוח ולשקוט. דוקא רות היא הטוענת (בטבעיות האופֵּנית למעמדה וברמז לנטישת א"י), כי העוזב את ארץ מגוריו, עֲנִיָה ויגונה כאילו נעזב גם "ממייטב מראות חייו ובא עני ללבבו", אך אין להשיב את הלב לאשר היה ועבר, דבריה על בעלה המספר לה על הארץ — "ואהי כלידת ארצו, כאחותו ואכיר עמו והדר מולדתו" — מעלים את זכר סיפורי התנ"ך והשפעתם העמוקה על היהודי בגולה ובעיקר על הילד היהודי —

בערב יום שמעתי את ספִּוְרִי על ארץ פלאית זו בה האדמה לגר ולְיָנֵעַ תאיר פנים, ואספה כאם בְּחֵמְלָה כל נֶחֱחִי.

התמונות המקראיות בלב כל הנושא את זכר הארץ מהוות גורם עז בכמיהה להגיע אליה ולדרוך "על פני אדמת געגעויו". כאן שוב מזדהה פיכמן בחוויותו האישיות עם חוויותיה של אומה שלמה, בדור שבו הערגה לובשת צורה ממשית.

דמויות תנ"כיות — עבר והווה

בהצגת דמותו של שמשון הצטמצם בהכרח אותו יחס, אולי דוקא משום

שמשון עצמו מוצג על רקע יחסיו הוא לאומתו. דמות זו, שנזקקו לה יוצרים רבים, זכתה כאן להעמקה פסיכולוגית בשאלת אופיו המוזר והדו-משמעוטי של גיבור לאומי זה. אולם לכל היותר יש לראות בריחוקו של שמשון מבני שבטו ועמו את דמותם של אותם בני האומה אשר כדבריו, היתה דרכם — "פָּרַח חילי על שדות זרים תמיד"; "לשאת אל עמק נכרים יבול הרי" — טמיעה בקרב עמים אחרים והעשרתם, במקום להפנות את דחף-המעשה הטמון בהם למולדתם. קו אחר המסתמן כאן, ואף הוא ביציעה — שאיפת בן-המולדת להרחבת תחומיה, כנגד הצרת צעדיו על-ידי זרים בארצו שלו, דבר המתאפיין ברצון לעזוב את האיזור הצר של הרי דן ולרדת לשפלה הרחבה המשתרעת למרחוק. האווירה הנופית המציגה את תום החורף, עת האביב, ומתאימה בכך לכיוון הפואמה, המתאר את שמשון במעשיו השונים כאילו לפני הזמן שבו נעשה לשופט של ממש, תקופת צמיחת יעודו.

גישתו של פיכמן עשויה להיות מאַלפת בשאלה זו, מבחינה עיונית. "לנו שבי ציון" אומר הוא מתוך הרגשת השיתוף שבינו לבין כל השבים למולדת, "שזכינו לדרוך על האדמה שמתוכה צמח התנ"ך וכאן הכרנו את שניהם — יש צורך והכרח לשוב ולחיות עליה באמצעות הבעה שירית חדשה"⁸. משום כך נזקקים לנושאי התנ"ך משוררים, שקדם לא נגעו בו ביצירותיהם ורק עתה, פה בארץ, מסוגלים לגלותו כמחדש.

הדמויות התנ"כיות של דוד ויואב נרקמות תוך הצגתן במערכת שאלות חזון ופיכחונן, חלום ומעשה, יצירה, כמיחה וחסד הגורל. אמנם אף כאן מועט היסוד הגלוי של יחסי יחיד ואומה, וקשה אף לראות בדמות זו או אחרת את התגלמותו של פיכמן כפרט, אולם ההרגשה הכללית היא של העלאת מערכי-לב ומעשים הקשורים אם ברב או במעט במפעל התחיה. אותן אכזבות אישיות שאירעו לפיכמן בשלב מסוים של יחסו לא"י ואשר לא נתעמקו כל עוד שהה בעיקר בגולה, עתה נוספה להן משמעות מיוחדת, בשעה שהוא צופה אל נתיבות העם ומוצא, כדוד, בנפשו את הסתלקותה של רוח החזון, את המעש היום-יומי על אבק-החולין שבו. ועם זאת, הן כך דרכו של עולם מאז ומתמיד. אף שוני הדרכים בעת ההגשמה הוא מן האופיני לדור כשלו, המבצע את ראשית המלאכה כשעודנו תוהה ונבוך, ולא לו התמורה היעודה. יואב יודע, כי הנכבש במחיר העלומים אינו מושג לכובשים עצמם — "דור מנחיל אינו נוחל". כך היה בדור המדבר, והרי גם דור זה בארץ יש בו מחויבת המדבר; גלות הנטועה עדיין בעיצומי רגשותיו — "רק הבאים אחריו הם הזוכים, בְּשָׁגֶם הם יורשים".

"ביריניקה" ו"חוני המעגל" — זרות והזדהות

בדמותה של ביריניקה מתרחבת יצירתו של פיכמן בנושא זה בכיוון חדש. ב"רות" הציג את יחסי הגר אל אומתו וארצו החדשה; ב"שמשון בעזה" הופיע הזר בתוך עמו השואף לצאת מתחומיו כדי להביא לו גאולה, ואילו עתה מצטיירת בת-ישראל, שנטשה את עמה ומולדתה אך שבה לבסוף. בחירתה של ביריניקה כמרחיבת האספקט הזה של יחס האדם לאומתו אינה מקרית, שהרי דוקא אירועי חייה שהיו עשויים למשוך דעתו של יוצר — שלשלת הרפתקאותיה וגדולתה ברומי ויחסיה לקיסר — צדדים אלו כמעט נעלמים ומובלעים, והעיקר אינו אלא הבהרת מערכי-נפשה של החוזרת הגאיונה לשעבר,

ששבה עתה וכלימתה עמוסה על כתפיה. תחושת המעוות שבדרכה הזרה גוברת בה מימי בואה הראשונים לרומי — "כבר חשתי תהו זה אורב בו ער תחתי", אולם היא מנסה להתעלם מגורלה, מעממה ומדממה. בצד מעשיה בהווה מנסה פיכמן למצוא צד זכות בעברה, שהרי גדלה מילדותה ללא קשר אמיץ לעמה וללא הכרת עצמה — "ויהי לי זר לבי, ככאב גזעי". הגעגועים למולדת, יותר מאשר לאחיה, אינם כלים אף בהמונה ושאוונה של רומי — "אך עוד עם ערב לי קוראה אדמת ילדות זו שוב יקרה", כך היא שבה "כה ריקס, ללא נוגנים ובני לְיָה", כשהיא פוסעת יחפה ודומעת, שואלת ומבקשת זכרי ילדות בשביל נשכה ובאהל אם. תפיסה זו של ביריניקה חלה על היחיד מישראל שנטמע, התבלבל בתרבות העולם ונתעטף בשכיות חמדותו, אלא ששרשיו ככל שיהיו נעוצים הרחק בחיות ילדות פרטיות כלימוד בחדר, כרבי המספר סיפורי תורה וכדומה — תמיד ימשיכו להפרות את תאי תודעתו ורגשותיו הקולטים דברים חדשים, ותמיד ישכילו למשכו אל ערש גידולו הנפשי, אל העם ואל הארץ.

מערכת הזרות בדמויותיו ההסטוריות של פיכמן כוללת אף את דמותו של חוני המעגל, ובאווירה זו אמנם נפתחת היצירה — "עולם כה זר". המעשה בחוני ושנת שבעים השנה שלו, בדומה לסיפורי ריפ ואן וינקל, עשוי היה לפרנס עלילה שלמה ומסועפת, אולם שוב לא בכך נקודת-התענינותו של המשורר. חוני נפגש ביקצתו עם "עולם אחר", עיר רחבת-ידיים שנבנתה משך שנים, והוא יודע, כי מעתה כנכרי יהלך ולשונו זהה לכולם. אמנם בתנומתו כאילו נסמך למפעלם של בני בניו ותלמידיו ודמו "בלי קול רנן לבנינם", אולם לא זו הדרך הנאותה. ופיכמן מסיים את דבריו בהכרה ברורה המעמידה אותנו שוב על היחס המבוקש בין יחיד לאומה — "לא יחיה אדם כי אם לדור אשר תעֶה-קָאב עמו, ויהי דור עבְרָתו, — לו שירתו, כָּאֵל לְבו כּוֹן...".

"עלית הבעש"ט" — מכורה ונכר

בהרחיקו עוד לנוף ההסטוריה היהודית מצא פיכמן את האגדה על נסיון העליה של הבעש"ט כמתאימה לראית החזיון המיוחד של דורנו, והוא אף אומר, כי דבריו אינם משועבדים לדברי האגדה "ומכוונים לסמלים קרובים להשגת זמננו". שאיפה הגאולה אינה נתפסת במידה זקה ע"י שתי הדמויות המופיעות ביצירה זו — הבעש"ט ותלמידו צבי. ככל שנפשו של האדם רחבה יותר וניתנת לקליטת ההווה על כל אשר בה, בה במידה קשה לו יותר ללכת לקראת החזון, אם אין הוא שָלֵם עם עצמו בכל. מועקת הגלות המעכבת ומונעת אינה דבר ערטילאי, אלא מערכת ממשית של יחסי האדם אל נכר שהפך למכורה משך מאות שנים. ר' צבי יכול לבטוח בגאולה ללא ספקות ותהיות — "איך נתיאש מגאולה וריחה בכל שמלותנו צָרוּר עוד?". כיצד אפשר להתעכב בשעה שדחף-הנס כה עז? אולם הבעש"ט, המנהיג, מקנא בתלמידו אלעזר בן הבנאי שעלה מן הגולה והצליח להגיע לצפת — "הוא שהלך נכחו לא עכב... רק שמר על חדנות רעיונו, על כן דבר לא עמד לשטנו". והוא יודע, כי רק ניתוק של ממש, תְרוּץ וסופי יכול להביא לעליה בלב שלם — "כי אין לפדות אם לא נָשְמו כל השדות ולא לוחכה שם שארית צֵל". חזון הספינה בסופה של היצירה מעמיד באור מיוחד את דבריו של הבעש"ט, כי לא לשוא הייחול ולא לחנם באה הבשורה — "אשרי נופל כגמל בדרך, ובאזינו שירת דור גואל". שירה זו של הגשמת החזון היא הנשמעת בשורות האחרונות מן הספינה הדמיונית — כל חֶלְקָה שקוללה וכל שממה שכחה טעם מים — "בעמל עליז נגאלה, באמון עליז זרעה".

שנים מספר לאחר חיבורה של "עלית הבעש"ט" שב פיכמן לנושא זה ב"שיר הפרידה אשר לבעש"ט". דבקותו של הבעש"ט בקהילות קדש שבהן השכינה "ימים רבים לשבת פה אֶתְהָ", כאורח נטה ללון, היא כנה כשהיתה, אך המומנט הטרגי המתוסף עתה עם הריסת בית-ישראל בגולה, הוא מטביע את חותמו המיוחד בשאיפת הבעש"ט לעזוב, ובהרגשתו כי אין דרך אחרת. כאילו כל עוד לא הגיעו ימים איומים אלו עוד יכול היה איש מישראל לומר, כי הוא תוהה אם רצון הגאולה באמת נובע ממלוא שאיפתו ועדיין יכול הוא להשאיר, ואילו עתה הכל נגמר ואין עוד מקום להיסוסים מעכבים, שכן "סדקים נראו בבית ואין עוד להקים מה שנחרב להחרב נגזר". לא במקרה מופיע בסופה של היצירה בית-הקברות (העד הנותר לגולה שאבדה), והפרק האחרון שלאחריו, פותח במלים "אכן עת הפָּרד ועת עזוב".

כאן המקום לראות כיצד מתעצמת הרגשת האומה שבפיכמן עם השואה וכיצד הרגשה זו מתעצבת ביצירתו.

נוכה החורבן — אובדן ופריחה

במחזור שירי "בכי ימינו" ובהמשכו "כתרי אש", ניסה פיכמן, כדבריו, להענות לצרות הגדלות, צרות אין ניב להן, שהתרגשו עלינו בתקופה איומה זו. בכך מתגלה הרגשתו של היחיד, שאם קרוביו ויקיריו נשארו וניספו בתופת זו, הרי אין בכל סבלותיו הפרטיים והכלליים כדי קֶרֶט-מושג ממה שהיה באמת. חוית המשקיף הדומע מרחוק היא המביאה אותו להרגשת האיום שבעצם המשך חיים אלו — "וְנִקְלַל כֹּה לַחַיּוֹת, כֹּה שְׁנִים-נֶפְחִים אֶת לְחֻמְנוּ אֶכַל עַל תְּדָם הַמְשׁוּעַ, דָּם אַחִים הַנוֹפְלִים שָׁם בְּאֶלֶם-דְּרָכִים"? מוחשיותה של הכרת האובדן מתגלה במיוחד שעה שפיכמן, נאמן ליחידיותו, חוזר אל זכרי ילדותו וימי נעוריו — אל בסרביה ורשה, שנושאייהן חוזרים בשני מחזורי השירים. בסוניטה "בסרביה" שב הוא בהגיגו אל נוף מוצאו, שדותיו, נהר הריאוט ובני העם — "אִיִּם עֵתָה? אִי סוֹפֶת-לֵיל נוֹשָׂאָה אֶת אֶפְרָם זָר בְּקֶר נֶכֶר זֹעֵם..." ו"בבית מול הריאוט" הוא מתמכר לביתו שלו, "קֶן חַיִּב זֶה שֶׁנִּשְׂרַף עֵתָה עַל אֲשִׁיתוֹ וַיְהִי עֵיִם". הטרגיות מתעצמת דוקא משום שְׁקָל כְּלוֹ שֶׁל הַשִּׁיר אֵינוֹ אֵלָא תִּיאֹר נִלְבַּב בְּנוֹסַח אִידִילִיּוֹת טִשְׁרֵיחוֹבֶסְקִי עַל חַיּוֹ בִּילְדוֹתוֹ, הַסְּבֵתָא, הָאֵם, אֲב וּשְׁוֹתֵפִיו הַנְּבָנִים וְהַלִּיכּוֹתֵיו שֶׁל הַיֶּלֶד-הַמְּשׁוֹרֵר לַעֲתִיד. דּוֹקָא שֶׁלִּנְת-הַשְּׂקֵט זֶה וְרוּחַ הַמְּרָגוּעַ הַלוֹטְפֵת זִכְרֵי-עֵבֶר, שֶׁרַק שׁוֹרוֹת סְפוֹרוֹת בְּסוֹף הַשִּׁיר חוֹזְרוֹת וּמִזְכִּירוֹת לְקוֹרָאן כִּי הַכֵּל הֶלֶף, הַכֵּל עֵבֶר — זֶה הוּא הַמַּעֲמִיד אֶת הַבַּיִת מוֹל הַרִיאוֹט כְּאוֹת וְכַסְמֵל לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, שְׁחוֹרְבָנוּ כֹּה מִמְשִׁי, כֹּה מַחְרִיד.

בדומה לכך נמצא אותו יחס בין שני שירי "ורשה" שלו. בסוניטה נזכר הוא בעיר "נגנו בי אַבִּיבִיָּה", שבה החלה הקרתו הלאומית להתחזק, אך מיד הוא נפנה מהרהורי עבר אל ההווה — "איך שממו חוצות ועיר גוועת פֶּלְטָה לַתְּהוֹ רַבּוֹת חַיִּים.

ואילו בשיר הארוך הוא פותח בתיאורי הזְעָה וההרס כבשיר על ביתו, איך עובר לתיאורה של ורשה, כפי שהיתה (ומה שהיתה) לגביו כפרט ולעם ולתרבותו בכלל, עד שלבסוף הוא חוזר לדמי-ימינו ומסיים באותות המרי והגבורה.

סיכומו של פיכמן עצמו ביחסו אל השואה מתאפיין בשתי ראיות-עולם. האחת אומרת, כי ככל שיהא בכך מן הטרגיות ומלעג הגורל עובדה היא, כי

- 4 חשק בה — לפי הפסוק: וחשקת בה ולקחת לך לאשה — דברים כ"א 11; אפריון — ארמון, היכל, בית המקדש (לפי שה"ש ג 9).
- 5 ויקרא שמה עיר ציון — לפי הפסוק: עיר יי ציון קרש ישראל — ישעיה ס 14; נוה האהבות — מקום שבו התאחדו אהבת הקב"ה לעם ישראל ואהבת העם לאלהיו (לפי מלכים א י 9).
- 6 רעיון — מחשבה (לפי קהלת ב 22); משוש הלבבות — (לפי איכה ה 15).
- 7 מאור עינים — משלי ט"ו 30; עיר הפלאות — עיר פלאות ה'.
- 10 השווה לבית הקודם (טור 5). לפי הכתוב: רוח יי נשבה בו (ישעיה מ 7); בה — בירושלים; דוד — ירד ואהוב, בפרוש אלגורי — אלהים (עי' בפירושים לשה"ש).
- 11 ובעת — וכאשר; מי דמעות שאכה — בכתה; יקודה — רמז לפסוקים ויקרא ו 5-6 משמעות הפשט: כשעם ישראל בכה ושפך דמעותיו הן לא כבו אש אהבה לה'. משמעות אסוציאטיבית: אפילו בזמן רחוק ה' עם הקדש המשיך לעבוד אלהיו. מבחינה סמנטית מלה יקודה נתפסת פה כאש שתוקד בה, אש כיסופים (השוה טור 10), אש החשק (השוה טור 4). והשוה שה"ש ח 7: מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה...
- 12 לו זכרה ברית — לפי ירמיהו נ' 5, תהלים ע"ח 10, משלי ב 17, דניאל י"א 30; יגל כבודה — לפי תהלים ט"ז 9.
- 13 הנהלאות — רמז לנבואת מיכה: ושמתי את הצלעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ומלך יי עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם. (מיכה ד 7).
- 14 ממסגר — כלא (לפי ישעיה כד 22, מב 7; תהלים קמ"ב 8); נחשתים — שרשרת נחושת השתמשו בה כדי לכבול אסירים ושבויים (לפי שופטים ט"ז 21, מלכים ב כ"ה 7, ירמיהו לט 7, נב 11 וכו'). הכונה של המחבר בטורים 12-14: אם ירושלים (ז.א. יהודים) היתה שומרת ברית ה', אלהים היה מקיים את הבטחותיו, א"י היתה נהנית מחיי אושר ושלוה ואלו אויביה היו כלואים בכלא באויקים.
- 17 בהודה — כנראה רמז לביטוי יהוד והררי' (תהלים כא 6, צו 6, קד 1, קיא 3 וכו').
- 18 סוגר הטור בנוי בתקבולת לרלת. יחלוש גיל שאוניו — מבוסס על פסוק ישעיה י"ג 4 מתוך נבואת ישעיה הנביא על בבל. מתח דרמטי של הקטע מקורו בקטביות נושא ישכח לב אנוש' ורמז לעוז הקב"ה.
- 19 לפי תהלים י"ט 11. צוץ למלקוחים מתוק מחמאות — רמז לשימוש מקראי בווגות המלים "חמאה ורבש" (למשל ישעיה 15, 22; שמואל ב י"ז 29; איוב כ' 17 וכו').
- 20 לצורך המשקל במקום צורת סמיכות משוש המחבר משתמש בצורת משוש; כְּחֶלֶם לצורך המשקל יש להגות כְּחֶלֶם.
- 23 בשכון אל בתוך טירותה (במקום סִיְרָתוּ לפי טעות המעתיק) — ז.א. כשבית המקדש קיים ועבודה בו התקיימה.
- 24 ועננו יחופף אותה — המטיר א"י בגשמים; כרוב — כאחד ממיני ירקות ופירות. גידולי כרוב כידוע דורשים מי השקאה רבים. כוונת המשורר לומר שלפני חורבן הבית הקב"ה הביא גשמים לרוב והפריח את הצמיחה.
- 25 בטור זה מדובר על מצב א"י לאחר החורבן. מחשבת הפייטן מתפתח על הניגוד בין הדר א"י לפני החורבן למצב האומלל שבו היא נמצאת אחרי החורבן. ירדה פלאות — לפי איכה א 9 אם שינוי הסיימות לצורך החריזה.
- 28 ציר — שליח, מלאך (באן: משיח, גואל — לפי ירמיהו מ"ט 14, עובדיה 1, משלי י"ג 17, כ"ה 13; שבי פשע — אנשים שחטאו קודם, אך חזרו בתשובה (לפי ישעיה נ"ט 20; ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב...)).
- 30 הגולה כיום מצרים — כוונת הפייטן להשוות ימי בוא הגאולה לימי יציאת מצרים.
- 31 ולבש סות קנאות — ישעיה נ"ט 17, יחזקאל ל"ו 5, צפניה א 18, ג 8, תהלים ע"ט 5 (לפי המקום הנ"ל בישעיה — מעיל. לפי יתר המקומות — אש). במחשבה אסוציאטיבית של המשורר יוצאת התמונה: ה' מלוכש בכגרי קנאה שהם אש בוערת והשוה לטור הבא.

רשימות וסקירות

בסימן קריאה: טנא מלא חכמת ישראל

להופעת ספר זכרון לשמואל בלקין*

מאת: מ. פ. אלי

אות כבוד הוא לישיבה אוניברסיטה ולדרכה החינוכית, שהקובץ כולו הוא על טהרת העברית. בימים אלה, כשלימודי היהדות נוטים יותר ויותר להילמד בלשון המדינה, ולא בלשון המקור, עומד ספר יובל זה כסמל לדרכה המיוחדת של ישיבה אוניברסיטה בכללה ולמיכללה ע"ש אלישבע מיכאל בפרט. אך הספר הוא יותר מאשר סמל; הוא מהווה עדות לנושאים המגוונים במדעי היהדות, שמורי הישיבה אוניברסיטה ובוגריה עוסקים בהם במחקרם המדעי, בשלבם את סיסמת המוסד: תורה ומדע. מיגוון הנושאים מרשים ביותר — מפרשנות ומידרש ועד הגות ומוסר; מתולדות ישראל ועד סיפרות עברית חדשה ונשאים בחינוך עברי.

הספר פותח בהערכת מיפעלו של ד"ר שמואל בלקין, כ"איש התורה

גורל דומה לספרי יובל אחרים איתרע גם בזה: ספר יובל הופך, לצערנו, לספר זיכרון. „במלאת שלושים שנה לכהונתו של הרב ד"ר שמואל בלקין ז"ל, נשיא ישיבת אוניברסיטה צמח הרעיון להוציא ספר יובל לכבוד המאורע וכאות הוקרה לראש המוסד, על מעשיו הכבירים לביסוס ולפיתוחו, ועל תרומתו הרבה לתורת ישראל וחקר היהדות" — בדברים אלו פותח הרב יעקב רבינוביץ, דיקן המיכללה על שם אלישבע מיכאל, ומראשי המוסד החינוכי, את הספר. הופעת הספר נתאחרת עד לאחר פטירתו של הרב בלקין, וכך נעשה הספר לספר זיכרון.

* ספר זכרון לשמואל בלקין. עורכים: משה כרמלי, חיים ליף. ניוירוק המכללה ע"ש אלישבע מיכאל, ישיבה אוניברסיטה, תשמ"א. 280 עמ.

32 לראות — לעינים (לפי בראשית מ"ה 12, דברים כ"ח 32 ובמיוחד לשימוש בקינה זו דברים ג 21, ד 3, י"א 7). השהו תוכן הטור לפסוק ישעיה ס 1: קומי אורי כי בא אורך וכבוד יי עליך זרח וכו'.

הערות

- 1 ד"ר מישאל כפרי-מישורי השאיל לי תצלום של כה"י הנ"ל והירשה לפרסם ממנו כמה פיוטים והני מחה לו מקרב לב על עזרתו הידידותית.
- 2 על משפת פירח ע"י ערך פירח באנציקלופדיה יחאיקה, ירושלים, 1971, כרך 6, עמדה 1316 וספרות הנרשמת בביבליוגרפיה לערך. דניאל בן משה בן ישעיה פירח החכם, הסופר והרופא חי במחצית השניה של המאה ה"ז בדמשק. ידועות גם העתקות אחרות מחיבורים שונים שהוא העתיק, בדרך כלל העתקותיו נשתמרו במשפחתו כמה דורות אחרי פטירתו.
- 3 ז.א. קינתנו זו חוברת כמשקל של פיוט אחר שקדם לה. הפיוט „יה אחד ואין זולתו" אינו רשום בשום ביבליוגרפיה, כולל „אוצר השירה הפיוט" מאת פרופ' ישראל דוידאן.

האלכסנדרוני ובשפינוזה, ואהרון רבינוביץ דן ב„בלתי מודע“ בתפיסתו של ר' ישראל מסלנט, אבי תנועת המוסר, מושג שבו הקדים את פריוד. בעל המאמר מתפלמס עם צבי קורצווייל ומצדד בעמדתם של יהודה גינזבורג ויחיאל וינברג.

במדור השני, „מדרש ופרשנות“, מסביר יהושע פינקל את כפל המלים „בדמייך חיי!“ כמציין את שם העולל, שנקרא כך על שם המאורע (יחזקאל ט"ז), ומביא דוגמאות המעניינות לחיזוק הנחתו. משה כרמלי ממשיך בעיסוקו המחקרי בספרים מצונזרים, והוא משחזר קטעים מפירוש מצונזר לספר תהלים. הוא מביא את תקנות הכנסייה במאה ה־18 לגבי ספרים לא יהודיים — תקנות ש„נעלמו כלא היו בבואם לדון בספר יהודי־עברי“ (עמ' 56). לגבי ספרים עבריים נהגו בשרירות: „שורות שלמות נמחקו מתוך יצירות עבריות ללא הסבר כל שהוא“ (56). לגבי ספר 'תהלים' נהגו, כידוע, בחומרה יתירה.

בין הנושאים האחרים מוצאים אנו דיון במידרשי אגדות שמקורם עלום בתרגום לתורה המיוחס ליונתן בן עוזיאל (מאת מנחם מ. ברייאר) ודרשות חדשות מתוך ספר אבוד בשם „פרקי תשעה באב“ שנתגלה (מ. ב. לרנר). מאיר חבצלת מטפל במקורות למידרש התימני „החפץ“, וישראל ד. לרנר מציין במקוריות פירושו של רבנו עובדיה מברטנורה.

במדור „תולדות ישראל וספרותו“ נידונים אספקטים מחקריים של „ספר חסידים“ (על מורי התלמוד בחברה היהודית בגרמניה בימי הביניים — א. י. איגוס), „עלית משה“ (ש. ב. הוניג) ו„אגדות מסלמיות בנושא גן העדן והגיהנום ויחסן לתלמוד ולמידרש“

והמעשה“ פרי עטו של חיים ליף, שהוא אחד מעורכי הקובץ (יחד עם משה כרמלי). המחבר עוקב אחר גידולו של ד"ר בלקין מעירתו סיסלוביץ שבפולין, דרך ישיבת ראדין, בצילו של ה„חפץ חיים“, ועד הגיעו לאמריקה, כשהוא מוסמך לרבנות ונודע כ„עילוי מסיסלוביץ“. ד"ר ליף סוקר את עיקרי מחקרו המדעי של ד"ר בלקין, שנסב על פילון האלכסנדרוני. ד"ר בלקין הוכיח במחקרו את זיקתו המובהקת של פילון למקורות היהודיים, אף כי בלי, דהיינו, „המינוח והניסוח, דרכי ההגיון ואופני המחשבה של פילון — עשויים לפי סגנון הספרות והפילוסופיה של יוון“ (עמ' X III). כך הוא מוכיח, ש„תורתו, תוכה ורוחה, אינה זמורת זר, כי אם, להפך, נובעה ממקור ישראל“ (שם).

התעניינותו של נשיאה השני של ישיבה אוניברסיטה לא הצטמצמה לעבר הרחוק; במסותיו הביע את עיקרי הגותו הק בשאלות השעה והן בשאלות הנצח של היהדות. ד"ר ליף מציירו כמי שלא התחבא במיגדל השן של האקדמיה, אלא כיהודי שהיה ער לבעיות השעה והעם היהודי באמריקה.

הספר נחלק למדורים, המשקפים את עיסוקם המחקרי של המשתתפים. המדור הראשון, „הגות ומוסר“, פותח במאמרו של הנשיא הנוכחי של המוסר, ד"ר נחום לאם, על „החכם והחסיד במשנת הרמב"ם“. המחבר מנתח את הטיפולוגיה המובאת ב„שמונה פרקים“ לרמב"ם לגבי שתי הדמויות, ואם תרצה לומר: התכונות, הנוכרות, ובוחן את ההבדלים ביניהן.

שני אישים מודרניים משלימים פרק זה: גרשון חורגין עוסק במישנתו של צבי וולפסון ובעיקר בעיונו בפילון

הפובליציסטיקה העברית באמריקה" ועניינו תרומתו של פנחס חורגין לתחום זה. עיון בשירי בית המדרש שביאליק (מאת אברהם מרתאן) וקובץ מכתבים של עגנון אל נחום גלאצר חותמים פרק זה בספר.

בחלק האחרון, הדן בחינוך, מתאר חיים ב. גרינשטיין את תולדות בית המדרש למורים של ישיבה אוניברסיטה, הקרוי עתה המיכללה ע"ש אלישבע מיכאל, אליעזר ברנשטיין סוקר את גיוס הרבנים הצבאיים לצבאות ארה"ב ופנחס וולמן-צמיר עוסק בשאלות חינוך ותרבות בתקופתנו.

הספר יצא במהדורה מהודרת המעידה על יחס של אהבה והערכה הן לנושא והן למושא, ורק מצער שנפלו בו שיבושי-דפוס. ספר בלקין יפאר את המוסד שבראשו עמד ויתוסף לשורה ארוכה של ספרי זיכרון מופתיים, שהפכו לנכסי-צאן-ברזל של מחקרי היהדות ברורנו.

(משה סוקולוב). כמו כן נידונו כמה אישים מרכזיים בעולמה של ההלכה: הרמ"א (מאת אשר זיו), שלמה קלוגר (מאיר הרשקוביץ) והפייטן יצחק אבן גיאת (יצחק סבן). שלמה איידלברג עומד על דמותם של שני חצרנים יהודיים באשכנז במאות הי"ז והי"ח – אברהם אהרן ויוסף זיס אופנהיימר (המכונה היהודי זיס).

המדור „ספרות עברית חדשה" כולל ניתוחו של נח רוזנבלום על השקפת אחד העם, אשר דחה את המוטיבים הנוצריים האנטי-יהודיים של ההיסטוריונים המקובלים לגבי תקופת הבית השני וימי הביניים. המקבר מסכם את הבחנותיו של אחד העם, לדוגמה, לגבי הכיתות בישראל, הנצרות, התלמוד, הפילוסופיה העברית בימי הבינים והרמב"ם כשהוא מסיק, שאחד העם הציג קיבט אחד של הרמב"ם, ואילו „את איש האמונה הדתית שברמב"ם הוא מחטיא כלול [כליל]" (219). חיים ליף מגיש לנו פרק נוסף מתוך חיבורו על „המחשבה

ספר הדואר: מבחר מאמרים ליובל הששים

שיתבסט. הדואר היומי בעריכתו של מ. ליפסון היה עתון חי וער לשאלות החיים היהודים והכלליים באמריקה, בארץ-ישראל והתפוצות, ואם היה נסיון שלא הצליח, הריהו מהווה בכל זאת פרק רבי-עיון בתולדות העתונות העברית באמריקה (על הדואר היומי כתב ד"ר הל. גורדון, שהיה אחד ממשתתפיו הקבועים. מאמרו, "ההתחלה הקשה", נתפרסם בספר **היובל של הדואר** למלאת חמש שנים לקיומו, תרפ"ז).

הספר משקף בדרך כלל את תרומתו של המרכז העברי הספרותי בועיר-אנפין בארה"ב לכירור בעיות

ליובל הששים של הדואר הופיע ספר יובל גדול בעריכת יעקב ק. מיקלישנסקי ויעקב קקוב. בספר מדורים אלה: א. בית ישראל באמריקה. ב. מחזון לתקומה ג. יהדות התפוצות. ד. עיון והגות. ה. מסה ומחקר. ו. בחינות והערכות. ספרות יפה חסרה מן הספר והעורכים מביעים תקווה שחסרון זה יותקן על-ידי כרך מיוחד שיופיע באחד הימים, "לכשירווח". ב"פתח דבר" עומדים העורכים על העתונים שקדמו ל"הדואר" ועל הנסיון להוציאו כעתון יומי. היו סיכויים טובים להופעתו המתמידה של "הדאר" כיומן, אך חסרה היתה קרן שתספק את קיומו עד

ידיעות

טקס הענקת פרס ניומן לט. כרמי

באוניברסיטת ניויורק. השתתפו בו למעלה ממאה וחמישים איש, ביניהם נציגי מחלקות ללימודי היהדות באוניברסיטאות בניו-יורק, אקדמאים, שוחרי הספרות העברית, וידידי המשורר מתקופת לימודיו בארה"ב. הטקס נפתח ברבריו של פרופ' דוד רודבסקי, היו"ר, שסיפר על תולדות

המכון ללימודי היהדות של אוניברסיטת ניויורק מעניק מדי שנה את פרס ישראל ובלהה ניומן ליוצר עברי (באמריקה, או במדינת ישראל) על תרומתו לספרות העברית. המשורר ט. כרמי זכה בפרס לשנת תשמ"א.

טקס הענקת הפרס התקיים השנה

המאמר מונה את כל התוצאות השליליות שבמעבר המוני, ולעתים מוחלט, של יהודים משכונה לשכונה. מכתמי-מדינה היא זאת, אך היהודים הם קלית-נועה יותר מכל קיבוץ אתני אחר. לווינון-לביא תולה את הסיבה של עקירת-דירות המונית זו ברדיפה אחרי נוחיות ומתקני דירה משופרים ומודרניים יותר.

הסופר, שהיה מחנך עברי ידוע, והגיע לאמריקה בשנות השלושים, נחן בחוש הסתכלות בתמורות הקלות בחברה היהודית. תיאור התוצאות המזיקות של "הגירה פנימית" זו — שם לא-מוצלח ביותר להתרוקנות של שכונות יהודיות מתושביהן היהודים — הולם ביותר את הכריחה הנחפזת והנמהרת של היהודים משכונות ברונקס בימינו אנו.

אשר למאמרים האחרים שבאו בספר היובל כדאי, בהזדמנות אחרת, לעמוד על דבריהם של קלמן ווייטמאן, שלא ראה קיום ליהדות מבוססת על יסודות חילוניים גרידא; חיים טשרנוביץ (רב צעיר), יעקב רבינוביץ, ש. רוזנפלד ועוד. יש והאבחנות בעבר מאירות את מצב-הדברים בהווה. מכאן החשיבות שבאנתולוגיה, שהופיעה בסיועו של מר בוריס שטיינשלייפר, מוותיקי העברים ונאמניו באמריקה.

החברה והרוח של יהדות אמריקה ולחקר תולדות ישראל וספרותו. מספר גדול של מאמרים מוקדשים לביקורת ולתיאור דמותם של אישים בספרות ובחיים. מכיוון שאחד הכללים בסקטו בו העורכים בבחירת החומר היה לא להכניס מאמרים שכבר כונסו בספר, נכללו באנתולוגיה של הדואר לאר דוקא ממיטב דבריהם של סופרים מספר, או מן האופייני ביותר מתנובת רוחם (כגון מן הסופרים הוותיקים: א.ב. גולדברג, י.ט. הלמן ו י.ז. פרישברג). מפני אותו טעם, או כלל, קופחו גם סופרים אחרים, כגון אפרים ליסיצקי, ראובן צינר, ש. קושטאי ועוד. ישנם גם כאלה שוכו להכלל בספר, אף-על-פי שלא כתבו את דבריהם עברית, או שהשתתפו פעם-פעמיים בסך-הכל, אלא שזכות שמם ומעמדם סייעו להם. מאידך, כמו "לתחיה" בספר "המרווח" (טוריים בכל עמוד), סופרים שכמעט ונשכחו ורק מעטים מן הקוראים הוותיקים יזכרו את שמם, והם: י.י. וואהל, מ.ז. לווינון-לביא (שהירבה להשתתף בשבועון) ואהרן פרנקל. מאמרו של ח.ז. לווינון-לביא דורש תשומת-לב מיוחדת, כי הנהו חיוני ואקטואלי כבזמן פירסומו לפני מ"ב שנים, אם כי התנאים והסיבות לתופעות שהוא דן עליהם נשתנו תכלית שינוי מאז ועד היום.

שם מאמרו של לווינון-לביא: ההגירה הפנימית של יהודי אמריקה.

אבשלום

עומדים משמאל לימין: הרריים דוד רודבסקי, אברהם י. כץ, גבי בלהה ניומן, ישראל (אויוריונג) ניומן, הרברט ניומן, הרריים נפתלי ה. וינטר ומיכאל ארפא.

מיכאל כרם, הקונסול לעניני תרבות בניו-יורק הביא את ברכת מדינת ישראל, ורוואלי קמלהאר, מרצה במכון, קראה את ברכת נשיא האוניברסיטה, ד"ר גיוהן ברדמאס, לרגל המאורע.

המשוררת גרייס שולמאן עמדה על ייחודה וסגוליותה של שירתו של ט. כרמי, וקראה מספר שירים מספרו "ליד אבן הטועים" אותו תרגמה לאנגלית. בסיום הטקס הודה המשורר למעניקי הפרס וקרא מבחר משיריו.

שיחה עם ט. כרמי על עולמו הפיוטי מופיעה בגליון זה.

חבר השופטים:
הפרופסורים: מיכאל ארפא; משה דייוויס; נפתלי ווינטר; אברהם י. כץ;
חיים ליף; דב סדן; דוד רודבסקי

הפרס. פרס ניומן נוסד בשנת תשכ"ג ביוזמתו של פרופ' אברהם יצחק כ"ץ, ובין מקבליו היו ש"י עגנון, חיים הזו, אורי צבי גרינברג, לאה גולדברג וגרשון שופמן. בין חתני הפרס האמריקאים היו אברהם רגלסון, ישראל אפרת, ויבל"א גבריאלי פרייל. כן גילה פרופ' רודבסקי שמר ניומן הוסיף במידה יפה על סכום הפרס.

פרופ' נפתלי ווינטר, ראש המכון, קיבל את פני האורחים בדברי ברכה והציג את דניאל גריפיסט, דיקן הפקולטה לחינוך של האוניברסיטה, שביקר את המשורר על שזכה בפרס יוקרתי זה. לאחר דבריו, פרופ' חיים ליף, עורך "בצרון", קרא את מגילת ההוקרה שהוגשה לט. כרמי, ומסר דברי הערכה על דרכו הפיוטית של המשורר בראשיתה.

בטקס הענקת פרס ניומן למשורר ט. כרמי. משמאל לימין:

פרופ' נפתלי ווינטר, פרופ' חיים ליף, ט. כרמי, גרייס שולמן, מיכאל כרם.

ברכות למדינת ישראל לשנת ה'לי"ד לעצמאותה

BENSONHURST ZIONIST DISTRICT NO. 19

Extends Best Wishes To The

STATE OF ISRAEL

On Its 34th Anniversary

Nathan Hauptman, Chairman of the Board

Harold Bregman, Cultural Chairman

Our Best Wishes To The **STATE OF ISRAEL**

On Its 34th Anniversary

MANHATTAN ZIONIST CLUB DISTRICT NO. 4 OF Z.O.A.

Julius Rosbach, President

Ruth Gurowitz, Treasurer

Greetings and Best Wishes From the Officers and Members to the

STATE OF ISRAEL

On Its 34th Anniversary

DAYAN CLUB OF PELHAM PARKWAY

DISTRICT No. 20

Fay Mizus, Pres. Ladies Club

Chas. Schwecker, President

השכונה הציונית מספר 10-30, וואשינגטון הייטס, ג. י.

מגישה טנא של ברכה

למדינת ישראל

לנצחון שלם וקבוצ בנייה לתוכה

Presidium: Bernard Weisman

Lewis Caplan

Joseph Rosenkranz

Rose Chernowitz

Max Schulman

GREETINGS TO THE STATE OF ISRAEL

FROM

PELHAM PARKWAY Z.O.A. DISTRICT NO. 11

Hon. Rubin Oberman, President

ברכות למדינת ישראל לשנת ה'ל"ד לעצמאותה

שפע ברכות למדינת ישראל
מטעם
השכונת הציונית
מספר 2, ניריורק, נ.י.
אברהם שפירא

MIDWOOD ZOA

District No. 36
Brooklyn, N.Y.
Harold Stern, *President*

ZIONIST DISTRICT OF MONTICELLO, N. Y.

Dr. Russel Pantel, Pres.
Mischa Leshner, Treas.-Sec'y.

Greetings to
The State of Israel
on the occasion of its
34th Anniversary
American Technion Society
271 Madison Ave., N.Y.C.
Tel. 889-2050

SAUL SPERLING ZIONIST DISTRICT No. 154

Yonkers, N.Y.
Irwin Trager, *President*

From Members and Officers of
KADIMAH DISTRICT No. 67

Abraham Cohen, *President*
Emanuel Pittman, *Treasurer*
Irving Balsam, *Pres. Emeritus*

NEW ROCHELLE ZIONIST DISTRICT

Abba Ward, *President*

ISRAEL

Burials and American Disinterments

שלטת שאוליות

announces that RIVERSIDE continues to be the only licensed
funeral director in the U.S. able to effect

Transfer to Israel within the same day

Har Hazeitim

Har Hamenuchot

And all Cemeteries in Israel

RIVERSIDE also is available as the
Sole agent for Sanhadrea Cemetery

RIVERSIDE only can offer this service:

Enroute to Israel within the same day

- Strict adherence to Halacha and Minhagim.
- Arrangements made during lifetime with no obligation.
- Chapel secured in any community.

RIVERSIDE

Memorial Chapel, Inc./Funeral Directors

MANHATTAN: 180 West 76th Street (at Amsterdam Avenue)/EN 2-6000

BROOKLYN: 310 Coney Island Avenue (Ocean Parkway
at Prospect Park)/UL 4-2000

BRONX: 1963 Grand Concourse (at 179th Street)/LU 3-6300

FAR ROCKAWAY: 1250 Central Avenue/FA 7-7100

And Westchester Riverside Memorial Chapel, Inc.:

21 West Broad Street, Mt. Vernon/(914) MO 4-6800

Chapels in Miami, Miami Beach and Hollywood, Florida.

Solomon Shoulson/Andrew Fier

All Our Members Salute the Heroic

STATE OF ISRAEL

May it Continue To Go From Strength to Strength!

CENTRAL NEW YORK ZIONIST REGION

Abraham Gurwitz, *President*

David Greenberg, *Sec.-Treas.*

ברכות למדינת ישראל לשנת ה-לד' לעצמאותה

The Metropolitan Regions of the Z.O.A. of America

Bronx Region: Isidor Bernstein, *Pres.*

Irving Balsam, *Exec. Pres.*

Brooklyn Region: Rabbi Abraham I. Feldbin, *Pres.*

Jesse Schraub, *Ch. of Bd.*

Manhattan Region: Lewis Caplan, *Pres.*

Boris Shteinshleifer, *Co-Pres.*

אגרות מלוח פתוח, בונדס,
המכשיר הראשי של השתתפותה
של יהדות ארה"ב בבניין הארץ
בדרכה לשלום בר קיימא של בטחון, שלווה ושפע

קנה אגרות מלוח, "בונדס" במידה המירבית ביותר

Yòe can' buy Israel Bonds and get a prospectus at

STATE OF ISRAEL BONDS

215 Park Ave. South
New York, N.Y. 10003
Tel.: OR 7-9650

Greeting to the
STATE OF ISRAEL
from members of the
Riverdale District of the ZOA

Co-chairmen:

Hon. Judge Israel Rubin

Hon. B. Oliver Koppel

ברכות למדינת ישראל לשנת הלי"ד לעצמאותה

BNAI ZION

136 EAST 39th STREET Tel. 725-1211 NEW YORK, N.Y. 10019

The American Fraternal Zionist Organization

Extends Best Wishes To Medinat Yisrael and to All Its Friends

SIDNEY WINNER
President

RAYMOND M. PATT
Chairman of the Board

MEL PARNES
National Secretary

HERMAN Z. QUITTMAN
Exec. Vice-Pres.

MIDTOWN ZOA DIST., N.Y.C.

M. HERTING

הסתדרות נשים ציוניות „הדסה“ באמריקה

מאחלת למדינת ישראל ולכל תושביה

שנת שלום והתקדמות לשנת הלי"ד

WORCESTER ZIONIST DISTRICT

Worcester. Mass.

David L. Koocher, *President*

Abraham Kushner and Family

Emanuel Cohen

Brooklyn, New York

Congratulations and Best Wishes
to the **STATE OF ISRAEL**
on its 34th ANNIVERSARY from the
FOREST HILLS ZIONIST DISTRICT
Howard Starr, *President*

ON THE POETIC WORLD OF T. CARMİ
A Talk With The Poet

Nelly Segal

We met with T. Carmi in N.Y. during his brief visit here to receive New York University's Newman Award for his distinguished contribution to Hebrew letters and *Present Tense's* Kenneth B. Smeiler Award for *Penguin Anthology, of Hebrew Verse*.

T. Carmi spoke of the decisive influence his formative years, spent in Israel, had had on his choice of Hebrew as his poetic medium, and of his total commitment to the language. The poet stressed the writer's responsibility in using a language so very rich in traditional materials: the present must always be tactfully and consciously blended with the past; and foreign stylistic influences must be employed with circumspection.

Carmi allowed us a glimpse into the inner world of his poems, which is marked by a sense of dichotomy. He illuminates the notion of "poetic deceit," which enables the poet to express the ultimate truth: "I believe that poetry is a matter of truth . . . Implicit in this truth is the 'poetic deceit'; but it is this very deceit that enables one to speak the truth."

בשולי הגליון

עם חתימת הגליון הגיעה אלינו הידיעה המעציבה שהמשורר והמספר היידי
הידוע, חיים גראדה נפטר. שלום לעפרו!

* * *

מאמרה של עדה ברקאי בין שיר לצבע ביצירתו הפיוטית של גבריאל פרייל
נשלח אלינו לרגל יובל השבעים של המשורר. ספר שיריו "אדיב לעצמי" הופיע לפני
זמן קצר. בהוצאת "גיואיזש פובליקיישן סוסייטי" בפילדלפיה עומד לצאת מבוחר
שיריו בטכסט דו־לשוני — עברי ואנגלי.

* * *

ד"ר אביב עקרוני הוא מנהל המחלקת לחינוך ותרבות של ההסתדרות הציונית
העולמית. מאמרי הביקורת וההגות שלו נתפרסמו במאזנים, "הספרות" ובמוספים
הספרותיים של עתוני הארץ.

* * *

ד"ר מאיר (מרווין) מאורר הוא ראש המחלקה למדעי המדינה במכללת מונמאות
בניו־ירסי. מאמריו נתפרסמו בכתבי־עת אקדמאיים וכלליים.

* * *

מאמרו של פרופ' גרשון שקד, מחשובי המבקרים בארץ, על המספר ישראל
זרחי מתפרסם לראשונה ב"בצרון".

* * *

הגליון הבא של "בצרון" יופיע לקראת ראש השנה תשמ"ג ישתתפו בו מטובי
סופרינו באמריקה ובמדינת ישראל.

SELECTED ABSTRACTS

LIBERATION THEOLOGY AND ISRAEL

by Marvin Maurer

Monmouth College, New Jersey

Many leaders and functionaries of liberal, mainline Protestant churches have embraced liberation theology. This is a belief which supports Third World Leninist and/or leftist liberation movements as the vehicles to achieve a new moral order. It holds American capitalism to be the font of evil. While claiming to support Israel's right to exist these churches have endorsed the PLO as the sole representative of the Palestinian people and they endorse "the right of return" for the Palestinian Arabs — a code term for liquidating the Jewish state. Many church leaders and the overwhelming rank-and-file church members are not fooled by these Leninist movements or the PLO. They reject the effort of the church liberationists to cloak leftist terrorism in the mantle of liberation theology.

THE FICTION OF ISRAEL ZARCHI

Gershon Shaked

Hebrew University, Jerusalem

Israel Zarchi (1910-1947) depicted life in Palestine preceding the establishment of Israel. His works run the gamut from the trivial novel with its ideological tendencies to the objective somewhat detached observations of the social scene, including the documentary "settlement" novel — the modern saga of the rebuilding of the ancient land (*Eretz Lo Z'ruah*, and *K'far Hashiloah*).

In some of his works (*The Hostel or Inn*, for instance), Zarchi gave evidence that even a middling talent can achieve near-perfection within his artistic limits, proving an old axiom, that what makes a forest, is not only tall trees, but shrubs as well . . .

POEM AND COLOR:

On The Poetry of Gabriel Preil

Ada Barkai

Haifa University

The development of Preil's poetry can be characterized by his use of color imagery. The colors move, more and more, from the literal and concrete, to the metaphoric and abstract. They are finally transformed into an independent entity, with its own message and meaning.

In its mature stage, Preil's poetry centers around an inner, spiritual self, but it is based on concrete details of time, place, events and situations and follows in the direction of the plane of memory, the ideal and metaphorical. His color imagery is one of the essential components of his creative process and formation, as the poet himself defined in the following lines:

The poem is the single steadfast soil,

A supplication transforming its colors like a butterfly . . .

BITZARON

A Quarterly of Hebrew Letters, published by the Hebrew Literary Foundation and co-sponsored by the Institute of Hebrew Culture & Education, School of Education, New York University.

Editor: **Hayim Leaf**
Associate Editors: **Rivka Friedman**
Gabriel Preil
Chairman, Editorial Board **Nathan H. Winter**
Editorial Assistant: **Nelly Segal**

BITZARON, P.O. Box 623, Cooper Station, N.Y. 10003. Tel. (212) 598-3987

Vol. IV (New Series) TAMMUZ, 5742 — July 1982 No. 15 (346)

TABLE OF CONTENTS

Topics	H.L.	2
Liberation Theology and Israel	Marvin Maurer	5
Israel Zarchi — Novelist	Gershon Shaked	11
A Calm Patient (poem)	Gabriel Preil	19
Poem and Color: The Poetry of Gabriel Preil	Ada Barkai	20
Israeli Culture — Original or Imitative?	Yochanan Granach	25
The Poetic World of T. Carmi: A Talk with the Poet	Nelly Segal	30
Poems: A. Wind B. You and I	Asya trans. by Ephraim Broide	35
Bialik's Poetic Portrayal of His Grandfather	Yehuda Ratzhabi	36
Two Poems	Gabriella Elisha	38
A Zionist Utopia by a Colleague of Herzl	G. Kressel	39
The Personal and the National in the Poetry of Yaakov Fichman	Aviv Ekroni	42
A Dirge by Yehuda Alharizi	H. Sheynin	50
Reviews and Comments:		
A. Samuel Belkin Memorial Volume	M.F. Eli	53
B. Sefer Hadoar — An Anthology of 60 Years of Publication	Avshalom	56
Notes		00
English Abstracts		00

הננו מציעים למכירה בהנחה גדולה את הספרים
האלה של רב צעיר (פרופ' חיים משרנוביץ) :

- \$4.25 פרקי חיים (אוטוביוגרפיה)
 \$5.00 מסכת זכרונות. פרצופים והערכות. א. חכמי אודיסה. ב. אישים וסופרים
 \$5.00 חבלי גאולה. קובץ מאמרים על המאבק לתקימת ישראל
 \$2.00 קצור התלמוד. מסכת בבא קמא מסודרה ומפורשת על-ידי רב צעיר
 \$2.00 קצור התלמוד. מסכת ברכות עם ביאור מפורט ומספיק על יסוד מדעי
 \$2.00 מאת רב צעיר
 \$1.00 אלהים אחרים (תשובה לרודפי שלום)
 \$1.25 היחס בין ישראל לגויים לפי הרמב"ם. מאת גרשון משרנוביץ ז"ל

להזמין אצל ה"בצרון"

BITZARON

P.O. Box 623, Cooper Station, New York, N.Y. 10003

SOLOMON ZEITLIN: SCHOLAR LAUREATE

An Annotated Bibliography, 1915 - 1970, With Appreciations Of His Writings

By SIDNEY B. HOENIG

312 pages
\$10.00

SOME COMMENTS IN PREVIEW

A PIONEERING REFERENCE WORK AND A MODEL BOOK

"A most useful summary and evaluation of the life-long contribution of the Dean of Jewish historians, Solomon Zeitlin. More than a mere *Festschrift* and more than a mere bibliography, this is a pioneering reference work that encompasses Zeitlin's collected works within the convenient scope of a single volume."
—Prof. M. E. CHERNOWITZ, Editor of *BITZARON*

A "MUST" FOR EVERY LIBRARY

"Dr. Hoenig is to be congratulated upon his splendid achievement. Reading this book is like re-reading in one 300-page volume all of Solomon Zeitlin's books as well as all his articles scattered as they are through some 400 sources—and through 55 years—of periodical literature . . . A *must* for every library."
—Dr. LEON D. STITSKIN, Associate Editor of *TRADITION*

USE THIS ORDER BLANK

BITZARON, P.O. Box 623, Cooper Station, New York, N.Y. 10003

Gentlemen:

Enclosed please find my order for a copy of SOLOMON ZEITLIN: SCHOLAR LAUREATE (An Annotated Bibliography) By Prof. Hoenig, at \$10 per copy.

Name Address

City State Zip

BITZARON

QUARTERLY REVIEW OF HEBREW LETTERS

SUMMER, 1982